

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Nikolay Leskov (1831-1895) ve Rusya'da Edebiyat ve İdeoloji

Tayyip ÇAKAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

NİKOLAY LESKOV (1831-1895) VE RUSYA'DA EDEBİYAT VE İDEOLOJİ

Tayyip ÇAKAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

ÖZET

ÇAKAN, Tayyip. *Nikolay Leskov (1831-1895) ve Rusya 'da Edebiyat ve İdeoloji*, Yüksek Lisans, Ankara, 2020.

19. yüzyılda yaşamış yazar Nikolay Leskov'un eserleri ve düşünceleri üzerinden dönemin toplumunu, kültürünü, ideolojisini ve politik cerayanlarını içermektedir. Bu çalışmada Nikolay Leskov'un, yaşadığı dönemde tahtta bulunan çarlar, siyasi düşünceler, felsefeler ve akımlarla ilgili görüşleri incelenmekte ve 19. yüzyıl Rusya'sında ortaya çıkan nihilizm akımı ve Batıcılık ve Slavcılık düşünceleri karşısındaki konumu tartışılmaktadır.

Gazetecilik kariyeriyle birlikte edebiyata giren Leskov eserlerinde dönemin toplumunu resmetmektedir. Eserlerine yansıyan bu karakterler ile 19. yüzyılın Rus insan tipolojisi hakkında bilgi edinebilmekteyiz. İlk bölümde yazarın yaşamış olduğu çağı, ikinci bölümde yazarın hayatını ve son bölümde ise iki klasik eseri incelenmektedir. *Mtsenskli Lady Macbeth* eseriyle Leskov 19. yüzyılda gündeme gelen kadın sorununu, *Mühürlü Melek* eseriyle ise minyatür devletler halinde yaşayan Kadim Müminler topluluğunu anlatmaktadır. Her iki eserde, dönemi idrak edebilmemize olanak sağlaması açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler

Leskov, Edebiyat, İdeoloji, Rusya, Batıcılar, Slavseverler

ABSTRACT

ÇAKAN, Tayyip. *Nikolay Leskov (1831-1895) and Literature and Ideology in Russia, Master*, Ankara, 2020.

It includes the society, culture, ideology and political movements of the period through the works and thoughts of the writer Nikolai Leskov who lived in the 19th century. In this study, the views of Nikolai Leskov about the tsars on the throne, political thoughts, philosophies and movements are examined and his position against the ideas of Westernizers and Slavophiles and nihilism movement that appearing in 19th century Russia are discussed.

Leskov, who entered literature with his journalism career, depicts the society of the period in his works. With these characters reflected in his works, we can learn about Russian human typology of the 19th century. In the first part, the era of the author, in the second part, the life of the author and in the last part, his two classical works are examined. With the work of *Lady Macbeth from Mtsensk District*, Leskov describes the women issue that emerged in the 19th century, and with the work *The Sealed Angel*, the author describes the Old Believers community living in miniature states. Both works are important in terms of allowing us to understand the period.

Keywords

Leskov, Literature, Ideology, Russia, Westernizers, Slavophiles

ÖNSÖZ

Bu tez, 19. yüzyılın büyük edebiyatçılar kuşağının dışında kalmış fakat bir o kadar da önemli olan Nikolay Leskov'un romancılığı, dünya görüşü ile yaşadığı dönemin Rusya gerçekçiliğini ele almaya çalışacaktır. Döneminde her kesim tarafında eleştirilen Nikolay Leskov, ancak 1936'da Walter Benjamin ve 1940'larda ise Boris Eichenbaum'un çalışmalarıyla tekrar gündeme gelebilmiştir.

Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Nikolay Leskov'un yaşadığı dönemde Rus tahtına oturmuş olan çarların önemli, bariz vasıflarına bakılmıştır. Ayrıca 25'e yakın hikâye ve romanı olan Leskov'un üç eseri de birinci bölümde incelenmiştir. İkinci bölümde Nikolay Leskov'un çocukluğu, gençliği, Tolstoy ile tanışması ve eserlerini yazarken etkilenmiş olduğu görüşler dikkate alınmıştır. Bunun yanında *Aptalcık* adlı eseri de bu bölümde incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Nikolay Leskov'un en ünlü eserlerinden olan *Mtsenskli Lady Macbeth* ve *Mühürlü Melek* eserleri tarih ve edebiyat arasında bir bağ kurularak, disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezin ana eksenini şu temel üzerine inşa edilmiştir: 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan siyasi akımlar, dini tartışmalar, reformların geleceği ve bunların Nikolay Leskov'un eserleri üzerine etkileri. Sonuç olarak ortaya koyacağım bu yüksek lisans tezinde, geniş bir kaynak taraması yapılarak ilgi alanlarında yazılmış olan temel kitaplardan, makalelerden ve dijital kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kapsamda ana hedefimiz, Nikolay Leskov'un eserleriyle tarihsel verileri karşılaştırıp iki disiplinin ortak bulgularını ortaya koymaktır.

"*Nikolay Leskov (1831-1895) ve Rusya'da Edebiyat ve İdeoloji*" adlı tezin hazırlanması sürecinde benden maddi ve manevi desteğini esirgememiş olan annem ve babam Rahime ve Mahmut Sami Çakan'a, kendisiyle pek çok kez bilgi alışverişinde bulunduğum Cihan Taşgın ve Kemal Kahraman'a, yorumlarıyla tezimi şekillendiren Doç. Dr. Hakan Kaynar ve Doç. Dr. Onur İşçi hocalarıma ve tez ve eğitim sürecinde desteğini benden esirgemeyen, her daim bana yol göstermiş olan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Özden'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara, 2020

Tayyip ÇAKAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: NİKOLAY LESKOV VE DÖNEMİ (1825-1894): 19. YÜZYIL RUSYA’SINDA DEVLET, TOPLUM VE KÜLTÜR	4
1.1. I. NİKOLAY (1825-1855), DEKABRİSTLER, PUŞKİN VE DİĞERLERİ ...	5
1.1.1. Petraşevski Çevresi	9
1.1.2. Leskov, Çelik Pire ve 19. Yüzyılın İki Çarı	11
1.2. II.ALEKSANDR (1855-1881) DÖNEMİ: REFORM PARADOKSU.....	15
1.2.1 Reformlar	16
1.2.2. Narodnikler, Nihilistler ve Leskov	20
1.2.3. Aleksandrit	27
1.2.4. II.Aleksandr’ın Öldürülmesi	29
1.2.5. Leskov ve Bir Nihilistle Yolculuk.....	30
1.3. III.ALEKSANDR (1881-1894) DÖNEMİ: ORTODOKSLUK VE OTOKRASİ	32
1.3.1. İki Ortodoksi: III. Aleksandr ve Leskov	33
1.4 KÜLTÜREL KAMPLAR VE POLİTİK CEREYANLAR	36
1.4.1. Batıcılık.....	37
1.4.2. Slavcılık (Slavseverler)	40

2.BÖLÜM: NİKOLAY LESKOV’UN HAYATI: KÖYDEN BAŞKENTE.....	47
2.1 ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI	47
2.1.1. Edebiyat Cumhuriyeti’ne Girişi	51
2.2 LİBERALİZM VE MİSTİSİZM ARASINDA LESKOV.....	59
2.2.1. Leskov’un Edebiyat Tarzı.....	59
2.2.2. Leskov, <i>Aptalcık</i> ve Tolstoy	62
3.BÖLÜM: NİKOLAY LESKOV’UN İKİ KLASİĞİ: MTSENSKLİ LADY MACBETH VE MÜHÜRLÜ MELEK.....	68
3.1. MTSENSKLİ LADY MACBETH (1865).....	68
3.1.1. Lady Macbeth ve Tarihi Ortam	69
3.1.2. Mtsenskli Lady Macbeth ve Rusya	86
3.2. MÜHÜRLÜ MELEK (1873)	99
3.2.1. Eski Din, Yeni Rusya	102
3.2.2. Leskov ve Kadim Müminler	112
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	120

GİRİŞ

Bu çalışma, Puşkin, Dostoyevsky, Tolstoy, Gogol ve Çehov gibi 19.yüzyılın büyük Rus edipleri kadar şöhreti olmayan Nikolay Leskov'u, onun hikâye ve romanlarını yaşadığı dönemin Rus gerçekliği ile irtibatlı bir şekilde incelemeyi hedef almaktadır. Böylece edebiyat eserleri üzerinde tarihsel araştırma yapılarak disiplinlerarası bir çalışma ortaya konulması amaçlanmıştır.

Tezimizin ilk bölümünde Leskov'un yaşadığı dönemde Rusya'nın içerisinde bulunduğu durumu görmek için "*Nikolay Leskov ve Dönemi: 19. Yüzyıl Rusya'sında Devlet, Toplum ve Kültür*" konusu, ikinci bölümünde yazarı tanımak için "*Nikolay Leskov'un Hayatı: Köyden Başkente*" konusu ve üçüncü bölümde ise tezimizin ana teması olan Leskov'un eserleri üzerinden yaşadığı dönemi anlamak adına "*Nikolay Leskov'un İki Klasığı: Mtsenskli Lady Macbeth ve Mühürlü Melek*" konuları ele alınmıştır.

Birinci bölümde Nikolay Leskov'un doğumundan ölümüne kadar Rusya'da iktidarda olan çarların hayatı ve bu dönemde Rusya'nın geçirdiği dönüşüm, Rus entelijansiyası ve edebiyatının doğuşu ve bu sürece eşlik eden hâsıl olmuş olan fikir, düşünce ve akımlar ortaya konmuş ve tartışılmıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren, Rusya'da milli ve modern edebiyatın ve felsefenin doğması sebebi ile önem arz etmektedir. Bu dönemde Batı ve Doğu arasında kalmış olan Rusya'nın gelecekte hangi konumda olacağı tasavvur edilmeye çalışılmıştır. Bu durum Slavcılar (Slavseverler) ve Batıcılar olarak iki grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Slavcılar kadim Rus dininin ve kültürünün tekrar Rusya'da canlanmasını savunurken, Batıcılar ise Rusya'nın gelişmek adına Batı'ya yönelmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Bunların yanısıra, Nikolay Leskov'un I. Nikolay döneminde geçen *Çelik Pire* adlı eseri, II. Aleksandr dönemi ve sonrasındaki toplumu ve insan portresini gördüğümüz *Bir Nihilistle Yolculuk* ve *Aleksandrit* adlı eserleri de ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise yazarın hayatı, savunmuş olduğu fikirler ele alınmış ve Nikolay Leskov'un yazmış olduğu eserler tarihsel bir perspektifle değerlendirilmiştir. Bunun dışında Tolstoy ile tanışmasından sonra Tolstoy'un ideolojisinden etkilenerek yazmış olduğu eserlerinden biri olan *Aptalcık* adlı eseri ele alınmıştır.

Leskov 1831 yılında Oryol’de doğmuştur. Babası Semyon Dimitriyeviç ceza dairesinde yüksek mahkeme üyesi, annesi Maria Petrovna ise soylu bir kadındır. Leskov Oryol Vilayet Ortaokulunda beş sene okumasına rağmen başarılı olamamış ve okulunu yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Okul hayatında başarılı olamayan genç Leskov’un Rusya tecrübesi teyzesinin eşinin şirketinde (Scott&Wilkins) çalışmasıyla başlamıştır. Burada Leskov, Avrupa Rusya’sını neredeyse bir ucundan diğer ucuna kadar gezmiştir. Daha sonra 1860 yılında Moskova’ya ve 1862’de ise St. Petersburg’a giderek çeşitli gazetelerde çalışan yazarımızın edebi kariyeri bu süre içerisinde başlamıştır. 1863 yılında Millî Eğitim Bakanlığı’nın görevlendirmesiyle Kadim Müminler ile temasta bulunan Nikolay Leskov, burada edindiği bilgiler ile *Mühürlü Melek* eserini yazmıştır. 1865’de ise diğer bir ünlü eserini, *Mtsenskli Lady Macbeth*’i kaleme almıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Nikolay Leskov’un *Mtsenskli Lady Macbeth* ve *Mühürlü Melek* eserleri üzerinden Rus toplumu, o dönemki Rusya’da yaşanan olaylar ve ortaya çıkmış olan ideolojiler ve gruplar ele alınmaktadır. Leskov, yazmış olduğu eserlerde her zaman yaşadığı toplumun durumunu ele almıştır. *Mtsenskli Lady Macbeth* eserinde taşrada bulunan bir kadının hikâyesini ele alarak Rusya’da kadınların durumunu okuyucuya anlatmaya çalışmıştır. *Mühürlü Melek* eseriyle ise 17. yüzyılın sonlarına doğru Rusya’da kilisenin ikiye bölünmesiyle ortaya çıkan ve 1860’da Leskov’un kendisinin de yakından tanıma fırsatına sahip olduğu Kadim Müminler adlı grubu anlatmaktadır.

Nikolay Leskov her iki eserde de Rusya’daki problemleri ön plana çıkarmaktadır. Leskov, *Mtsenskli Lady Macbeth* hikâyesinde kadın problemini katil bir kadın üzerinden anlatırken, *Mühürlü Melek* eserinde ise Rusya’da ezilmiş ve dışlanmış bir dini grup olan Kadim Müminleri Hristiyanlık olgusu üzerinden ele almaktadır.

Nikolay Leskov tarihsel olayları edebiyatla iyi bir şekilde harmanlamıştır. Tarih ve edebiyat arasında oluşturmuş olduğu bu ilişki ile toplumu değiştirmeye ve okuyucusuna milli bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Leskov’un gazeteci kimliği toplumsal sorunları geniş gözlem yeteneği ile görebilmesini sağlamış, bunun yanında Slavsever düşünceleri de eserlerinde genel olarak milli duyguları aşılama yöneltmiştir. Böylece Leskov edebiyatı bir silah gibi kullanmaya başlamış ve yazdığı eserler ile toplumu eğitmeyi ve farkındalık oluşturmaya amaçlamıştır.

Bunun dışında Rus tarihini araştırırken Nikolay Leskov'u araştırma konusu olarak seçmemin sebebi hem yazarın gazetecilikten gelmiş olup, her yazdığı eserde toplum kaygılarını göz önünde bulunduruyor olması, hem de Leskov gibi başarılı bir yazarın Türk akademi dünyası içerisinde yeterince araştırılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece yeni bir yazarın hayatını ve eserlerini görmüş olmakta ve bu eserlerin aracılığıyla da dönemin toplumsal olayları ile ilgili bir araştırma yapabilme imkanına sahip olmaktadır.

1.BÖLÜM: NİKOLAY LESKOV VE DÖNEMİ (1825-1894): 19. YÜZYIL RUSYA'SINDA DEVLET, TOPLUM VE KÜLTÜR

Bu bölümde Nikolay Leskov'un hayatının geçmiş olduğu dönemde, Rusya'da iktidarda olan çarları ele almaktayız. Leskov doğduğunda I. Nikolay, edebiyat dünyasına giriş yaptığında II. Aleksandr ve Leskov'un hayatının sonlarında ise III. Aleksandr tahtta bulunmuştur. I. Nikolay döneminde Rusya'da modern edebiyat tam anlamıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. II. Aleksandr dönemi ise Rusya'nın yenilenmeye başladığı bir dönemdir. Aleksandr, Rus tarihindeki ilkleri başarmış, dönüm noktası denebilecek reformlara girişmiş liberal bir çar olmuştur. III. Aleksandr ise babasının aksine reformlardan uzak durmuş, Rusya'nın kurtuluşunun Hristiyan-Ortodoksluk öğretilerinde olduğunu savunmuştur. Bu dönemde Rus milliyetçiliği devletin temel politikası haline gelmiştir.

I.Nikolay dönemi Rusya'da fikir dünyasının ortaya çıktığı sarsıcı bir süreçtir. Rus tarihinde yönetime karşı yapılmış ilk darbeyi yaşayan I. Nikolay, yönetimi boyunca her şeyi kontrol altına alma hissiyatına kapılmıştır. Bundan dolayı bu dönem sansürün ve yasakların ülkenin her tarafına yayıldığı bir zaman olmuştur.

Babasının aksine II. Aleksandr, I. Petro zamanından bu yana Rus tarihinde köklü reformlar yapmıştır. Fakat bu reformlar ne köylü meselesini çözmüş ne de Rus radikalizmini engelleyebilmiştir. Babası, I. Nikolay'ın iktidarlığının son zamanlarında artan baskı ortamı (yurtdışına çıkış yasağı, üniversiteye kaydedilen öğrenci sayılar vb.) II.Aleksandr'ın yönetim politikasında bulunmamaktadır.¹ II. Aleksandr tahta geçtiği ilk andan itibaren, liberal tutumuyla savaştan ve iktidarda sınıfının baskılarından bunalan Rus halkına bir nefes olmuş, Rusya'daki problemlere kalıcı çözümler bulmayı hedeflemiştir.

III. Aleksandr tahta geçtikten sonra kendisini gerek dinen gerekse maddeten Rusya'nın mutlak hâkimi ilan etmiştir. İktidarlığı sürecince etrafına Avrupa'ya muhalif olan kişileri toplamıştır. Bu dönemde yeniden Ruslaştırma usulünün idamesine çalışılmıştır. III. Aleksandr 1889'da her alanda daima Rusça konuşulması emrini

¹ Nicholas V. Riasanovsky v Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, İnkılap Kitabevi, Çev.Figen Dereli, İstanbul, 2016, s.381-382

vermiştir.² Çarlık Rusyası gibi çok uluslu bir imparatorlukta her kesimin Rusça konuşmasını zorunlu kılmak, halkı bütünleştirmesi beklenen bir çarın yapabileceği en büyük hatalardan birisi olmuştur.

Reformların ve güçlüklerin olduğu bu dönem (1855-1894), Leskov'un hayatının da şekil aldığı zamanlar olmuştur. Nikolay Leskov Rusya'da felsefenin ve edebiyatın doğmaya başladığı bu dönemde sanatını gerçekleştirmiştir.

1.1. I. NİKOLAY (1825-1855), DEKABRİSTLER, PUŞKİN VE DİĞERLERİ

I.Nikolay'ın tahta çıkış süreci zorluklarla başlamıştır. 26 Aralık 1825'te Rusya, çarların yönetimini devirmeye yönelik ilk devrimci girişimle sarsılmıştır. 26 Aralık günü İmparatorluk Muhafızlarından yaklaşık 2.000 subay, kışlasından çıkarak St. Petersburg'daki Senato Meydanı'na yürümüş ve savaş düzeninde saflarını oluşturup Rusya'da artık bir anayasal hükümetin kurulmasını istemiştir. Bu Rus tarihindeki ilk darbe girişimidir. Olay aralık ayında geçtiği için bu gruba “Dekabrist” adı verilmiştir. Çar I. Nikolay, Dekabristlere top atışlarıyla karşılık vermiş ve darbe girişimi başarısızla sonuçlanmıştır. Askerlerin birçoğu ölmüş, tutuklanmış veya sürgüne gönderilmiştir. Bu girişiminin başarısız olmasındaki asıl unsur halkın desteğini alamamasından kaynaklanmaktadır.³

Kendilerine “1812 çocuklarıydık” diyen Dekabristlerin düşünceleri, Napolyon Savaşları ve sonucunda Napolyon'un 1812'de Moskova'yı işgal etmesiyle birlikte değişmiştir. Napolyon'un işgali pek çok Petersburg soylusunun Fransız yanlısı görüşlerini sarsmıştır. Genç soylu subaylardan oluşan Dekabristler, Napolyon'un işgaliyle birlikte vatansever Rus köylüsünün ve askerinin Fransızlardan kurtarmak adına Moskova'yı yakışına şahit olmuştur. Tüm bu yaşananlar millet duygusunu ortaya çıkarmış ve ulusal bir uyanışın habercisi olmuştur. Böylece subayların çoğu köylülerin iç dünyasını anlama imkânı bulmuştur.⁴ Hatta bazı subaylar Tolstoy'un hizmetindeki köylülerin yaşayışına hayran kalıp, onlar gibi giyinmesi gibi halkın davasına katılmak

² Charles Seignobos, *Rus Hükümeti*, Yeditepe Yayınevi, Yay.Haz. Vefa Kurban, İstanbul, 2018, s.94-99

³ Leo Pasvolsky, “Russia's First Revolution”, *Advocate of Peace through Justice*, Cilt.88, Sayı.9/10, 1926, s.558-560

⁴ Orlando Figes, *Nataşa'nın Dansı*, İnkılap Kitabevi, Çev.Figen Dereli, İstanbul, 2009, s.106-107

adına kıyafetini değiştirmiş, sakal bırakmış ve eski Avrupai soylu hareketlerini bir kenara bırakıp davranışlarını Ruslaştırmıştır.

Napolyon'un yenilmesi ve birliklerinin Paris'e kadar Rus askerleri tarafından kovalanmasıyla birlikte Rusya'nın genç subayları Avrupa ile temaslarından derin bir şekilde etkilenmiştir. Bu olaydan sonra Dekabristler, otokratik sisteme ve serfliğe karşı çıkmaya başlamışlardır. Rusya'ya döndükten sonra yarı-gizli cemiyet içinde toplanan Dekabristler, imparatorun köklü reformlara girişmesini (Anayasanın ilanı, köleliğin kaldırılması, Rusların temel hak ve hürriyetlerinin tanınmasını) istemişlerdir.⁵

Nikolay Leskov, I. Nikolay'ın tahta çıkmasından 6 sene sonra 1831 yılında dünyaya gelmiştir. Bu dönem Rusya için otoriter bir dönem olmuştur. Ancak 19. yüzyıl başlarında yaşanan bu siyasi karışıklıklar, Rus düşüncesinin ve felsefesinin doğmasına da olanak sağlamıştır. Petro ve Yekaterina ile Rusya'da yer bulan yeni edebiyat da I. Nikolay döneminde büyümeye devam etmiştir. Bu dönemin en önemli yanı, Rus tarihinde ilk defa Rus kültürünün altın çağını yaşamaya başlamış olmasıdır.

Bu dönemde Büyük Petro ile başlayan salon kültürü yerine dergiler ön plana çıkmaya başlamıştır. Dergiler, 19. yüzyıl boyunca eleştirmenler, yazarlar ve okuyucular arasında arabuluculuk rolünü üstlenmiş ve bunun yanında sosyal ve ekonomik ilerleme yaratabilecek entelektüel bir kamuoyu oluşturarak kilit bir görevi yerine getirmişlerdir. Dergilerin bir diğer faydası ise ortak edebi ilgi ve görüşe sahip pek çok yazarı bir araya getirebilme kuvvetine sahip olmasıdır.⁶

I.Nikolay tahtta bulunduğu sürede yaşamış olduğu olaylar (Dekabrist İsyanı) sebebiyle düzene herkesten fazla ihtiyaç duymuş ve iktidara geçmesiyle otokrasinin bir temsilcisi haline gelmiştir. Nikolay'ın düzen ihtiyacı "Resmi Milliyetçilik" olarak bilinen bir yönetim ideolojisine dönüşmüştür. Daha sonra Eğitim Bakanı da olan Kont Sergey Uvarov tarafından formüle edilen bu ideolojinin düsturu "Ortodoksluk, Otokrasi, Milliyetçilik" olmuştur. I. Nikolay'a göre sağlam bir hükümet yalnızca Hristiyan

⁵ Helene Carrere d'Encausse, *Tamamlanmamış Rusya*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s141

⁶ Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, İletişim Yayınları, Çev.Kezban Acar, 3. Baskı, İstanbul, 2019, s.376-377

ilkeleriyle uyumlu olduğunda işlevsel olabilmektedir. Bu sebeple Nikolay için ideal yönetim biçimi Hristiyan bir halk monarşisinde ortaya çıkmıştır.⁷

Rus gazeteci Solomon Volkov'a (1944-...) göre Dekabrist ayaklanması ve Şubat 1917'de Romanov hanedanının sona ermesi Rus tarihinin iki önemli olayıdır. Çünkü iki olayda da Rus ordusu Avrupa'daki seferler sırasında hükümet açısından zararlı liberal fikirlerden etkilenmiştir. Volkov, I. Nikolay ile ilgili olarak şöyle demektedir; "*I.Nikolay asilerle kararlılıkla mücadele etmiş, Rusya'yı "ürkütmüş" ve otuz yıl yönetmişti. "Ortodoksluk, Otokrasi ve Millet" şeklindeki ideolojik formülü, ölümünden yarım yüzyıl sonra bile, yani 1905 yılına kadar monarşinin görece sağlam bir temelini oluşturmaya yetmişti.*"⁸

Bu dönemde tiyatro ve müzik saraya bağlı kalsa da Rus edebiyatı, ilk dalga Rus yazarlarından olan Aleksandr Puşkin (1799-1837), Nikolay Gogol (1809-1852), Mihail Lermontov (1814-1841), eleştirmen Vissaryon Belinski (1811-1848) ve onlar kadar ünlü olmayan fakat yetenekli pek çok yazar, dehası sayesinde kendilerini saraydan koparabilmeyi başarmıştır. Ticari kapitalizmin ortaya çıkmasıyla dergi ve kitap piyasasının önce Moskova ve Petersburg, ardından ise taşralara kadar yayılmasıyla saraydan bağımsız bir edebiyat ortaya çıkmıştır. Böylelikle Rus edebiyatı, Batı'dan farklı, özgün bir edebiyat olarak dünya sahnesinde yer bulmaya başlamıştır. Çünkü Rus edebiyatında her ne kadar Batılı teknik ve akımlardan faydalanmış olsa dahi tema ve karakterler Ruslara özgü kalmıştır. 19. yüzyıl başlarında Rus edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden Nikolay Karamzin (1766-1826) ve şair Vasili Jukovski (1783-1852), 1803'ten sonra gözünü Rus tarihine çevirmiş ve bu süreçte Karamzin 12 ciltlik *Rus Devleti Tarihi* adlı ünlü eserini yazmıştır. Aleksandr döneminde liselerin ve üniversitelerin kurulmasıyla birlikte eğitilmiş kişilerin artmasına rağmen okuma oranı hala beklenen düzeyde olamamıştır. Binaenaleyh Jukovski ve Karamzin, Rus şiiri ve tarihinin yanı sıra siyaset üzerine de eserler üretmiştir. Yazarlar geçinmek için sarayın desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Jukovski önce I. Nikolay'ın Prusyalı eşi Aleksandra'nın (Rusça öğretmek için) ve ardından Nikolay'ın oğlu II. Aleksandr'ın başöğretmeni olmuştur.

⁷ Catherine Evtuhov v Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, s.47-48

⁸ Solomon Volkov, *20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi Tolstoy'dan Soljenitsin'e Büyülü Koro*, Alfa Basım, Çev.Sabri Gürses, İstanbul, 2018, s.225-225

Bunun yanında Jukovski 1815'te, Puşkin'in yeteneklerini genç yazar daha lisedeyken keşfetmiştir.⁹

19. yüzyıl Rusya'sının ilk yıllarına baktığımız zaman merkezi edebi kişiliğin Aleksandr Puşkin olduğunu görmekteyiz. Puşkin Dekabristlere yakın biri olmuştur. Fakat ne onlara aralarına girecek kadar güvenmiş, ne de isyanı ya da çarın öldürülmesini onaylamıştır. Daha yirmili yaşlarında Rusya'nın en büyük şairi olarak kabul edilen yazara, I. Nikolay yakın bir ilgi (eserleri çarın kişisel sansüründen geçmiştir) göstermiştir. Puşkin, edebiyatı hem politik hem de profesyonel anlamda bağımsız bir alan olarak geliştirmeye çalışmıştır.¹⁰

Dekabrist isyanı sonrası, rejim ve münevver tabaka arasındaki güvensizlik artmış, bu sebeple yazılı edebiyat daha da önemli bir hale gelmiştir. Yetkililer bu süreçte tüm entelektüel faaliyetlere şüphe ile yaklaşmışlardır. Ancak edebiyat, diğer türlerin aksine sözcüklerle ilgilendiği için sosyal ve politik sorunlarla ilgilenebilme avantajına sahip olmuştur. Edebiyatçılar bu süreçte sansürden kaçabilmek adına sözcüklerin metaforik anlamlarını kullanmışlardır. 1840'lar boyunca ilk olarak Alexander Puşkin tarafından çıkarılan *Çağdaş* (Sovremennik, 1836-1866) ve *Anavatandan Notlar* (Oteçestvennyı Zapiski, 1818-1884)¹¹ dergisinde edebiyatın sadece bir eğlence değil, aynı zamanda topluluk ruhunu oluşturabilecek, dahası bir ulus yaratabilecek kadar önemli bir ruhani güç olduğuna dair görüşlerini dile getirmiştir. Belinski ile birlikte Scheling üzerinden Alman romantizmi ve Hegel vasıtasıyla diyalektik yöntem Rus fikir hayatına dahil olmaya başlamıştır. Belinski, edebiyat ile Rus halkının dünya kültürüne ve insanlığa bir katkısının olabileceğine inanmıştır.¹²

I. Nikolay'ın hükümdarlığının ilk yıllarındaki ağır baskı ve sansür ortamı pek çok yazarın kolektif bir depresif ruh haline girmesine neden olmuştur. Pyotr Çadayev (1794-1856), 1836 yılında bu melankoliyi açığa çıkarmıştır. Çadayev, Moskova gazetesi

⁹ Paul Bushkovitch, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s.182-183

¹⁰ Geoffrey Hosking, *a.g.e.*, s.374-375

¹¹ Sovremennik dergisi, Puşkin tarafından 23 Nisan 1836 yılında yayın hayatına başlatılmıştır. Pek çok yazarın yetişmesinde katkısı olan dergi, Rusya'da toplumsal düşüncenin devrimci ve demokratik yönü için bir ideoloji merkezi haline gelmiştir. Anavatandan Notlar dergisi ise yazar Pavel Svinin tarafından St. Petersburg'da 19. yüzyılın ilk yarısında 1818 yılında yayın hayatına başlamış edebiyat dergisidir. Anavatandan Notlar, tarihi ve sosyal konuların yanı sıra Rusya İmparatorluğu'ndaki halkların yaşamlarıyla ilgili raporları da içermektedir.

¹² Geoffrey Hosking, *a.g.e.*, s.376-378

Teleskop'un sayfalarında bir "Felsefi Mektup" yayınlamıştır. Rusya'nın kaderi ve tarihiyle ilgili olarak kaleme aldığı mektupta Çadayev şöyle demiştir; "*Doğu ile Batı arasına sıkışan Rusya, insan neslinin evrensel eğitiminden nasibini alamamış bir şekilde zamanın dışına atılmıştır.*"¹³ Belinski'nin aksine Çadayev, Rusya'nın insanlığın yararına bir ortak faydasının bulunmadığını düşünmektedir.

1.1.1. Petraşevski Çevresi

I. Nikolay döneminin Dekabrist isyanından sonraki en önemli olaylarından birisi Petraşevski çevresinin ortaya çıkmasıdır. Gelişmekte olan Rus İmparatorluğu'nun artık belli başlı reformları yerine getirmesi gerektiğini düşünen bu grup, pek çok alan ile ilgilenmiş ve bu konular hakkında münakaşa etmiştir.

Petraşevski çevresi felsefeden sosyolojiye, edebiyattan politikaya kadar pek çok alan ile ilgilenmiştir. Bu anlamda yaşadıkları dönemde Rusya'nın en büyük kitaplığına sahip olmuşlardır. Takipçileri genel itibarıyla Fransız sosyalisti olan Fourier ve çevresine karşı özel bir yakınlık göstermişlerdir. Yüzlerce kişinin katıldığı düzenli Cuma toplantıları sırasında Rusya'nın gereksinim duyduğu alanlar (serflere özgürlük, köylülere toprağın dağıtılması vb.) üzerine tartışma yapmışlardır. Dekabristlerin aksine Petraşevski grubu içerisinde sadece soylular değil, bunun yanında genç öğrenciler, tütuncüler ve tacirler de bulunmuştur. Petraşevskicilerin düşüncelerini topluma yaymak amacıyla yapmış oldukları en mühim olay, iki bölüm şeklinde 1845-46 yıllarında çıkarmış oldukları "*Yabancı Terimler Cep Sözlüğü*" adlı yayın olmuştur.¹⁴

Petraşevskiciler her ne kadar Rus tarihinde Dekabristler kadar ses getirememiş olsalar dahi etkin oldukları çevre itibarıyla daha güçlü ve devlet açısından daha tehlikeli bir konuma sahip olmuşlardır. Yukarıda anlatıldığı üzere, Dekabristlerin başarısız olmalarındaki asıl sebep halk içerisinde gerekli desteği alamamış olmalarıdır. Sadece soylu bir grubun yapmış olduğu bu kalkışma ise başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Diğer yandan Petraşevskiciler toplumun pek çok kesimine kucak açmış ve böylece halktan destek bulan bir örgüt konumuna yükselmiştir.

¹³ Catherine Evtuhov v Richard Stites, *a.g.e.*, s.55

¹⁴ Andrej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi*, İletişim Yayınları, Çev.Alaeddin Şenel, 2.Baskı, İstanbul, 2013, s.244-245

Petraşevki çevresi mensuplarının pek çoğu otokrasiden nefret etmekte, sosyalizm düşüncesi etrafında gerçekleşecek bir demokratik cumhuriyet ideali etrafında birleşmektedirler. Bu düşüncenin gerçekleşmemesi durumunda, konuşma özgürlüğünü, bağımsız bir basın ve hukuk reformlarını güvence altına alıp devletin özel alana karışmasını engelleyecek anayasaya sahip bir monarşi hayaline sahip olmuşlardır. Petraşevskiciler bu reformların gerçekleşmesi adına hükümeti devirme düşüncesinde olmamışlardır. Çünkü Rusya'nın bunu başarabilecek bir güce sahip olmadığını düşünmüşlerdir. Dolayısıyla reformların yürürlüğe koyulabilmesi için yasal yollarla mücadele etme fikrini benimsemişlerdir.¹⁵

Petraşevski grubunun toplantılarının cumhuriyetçi ve liberal doğası sebebiyle Petraşevskicilerin başını çekenlerinin bir kısmı çar tarafından tehlikeli bulunmuş ve 1849 yılında üyeler tutuklanmış ve ibret-i âlem olması sebebiyle 21 üye ise idam cezasına çarptırılmıştır. I. Nikolay tarafından tehlikeli bulunma sebebi “*mevcut yasaların ve hükümet sisteminin devrilmesini planlamak*” olarak kararlaştırılmıştır. Meydanda halkın önünde idam mangası tarafından tam idamları gerçekleştirilecek iken saray mensubundan biri tarafından idam cezalarının Sibiryaya sürgününe çevrildiği haberi gelmiştir.¹⁶ Tiyatro sahnelerini aratmayacak bu olayın metin yazarı çar I. Nikolay'dır.

Petraşevskicilerin, Dekabristlerin sahip olduğu cesarete sahip olamamaları, fikirlerinin teoride kalmasına neden olmuştur. Petraşevski çevresinin tarihsel hizmeti ise feodal sisteme kahramanca dil uzatmaları ve Rusya'nın sert bir döneminde idealizme ve dine saldırmaları olmuştur. Yapmış oldukları toplantılarda bilgiyi örgütlemişler, Çarlık Rusya'sı tarafından maruz kaldıkları zulmü objektif bir şekilde gündemlerine taşımışlar ve bunun yanında Rus sosyal düşüncesine dikkate değer bir katkıda bulunup daha da gelişmesi için ön koşulları oluşturmuşlardır. Rusya'nın sosyalizm ile tanışmasına büyük bir emek vermiş olan Petraşevskiciler, sahip oldukları düşüncelerle 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan radikal grupların da bir çeşit önderi konumunda olmuşlardır.

¹⁵ Andrej Walicki, *a.g.e.*, s.248

¹⁶ N. Troyan, “The Philosophical Opinions of the Petrashevsky Circle”, *Philosophy and Phenomenological Research*, Cilt.6, Sayı.3, Mart-1946, s.363-380

1.1.2. Leskov, Çelik Pire ve 19. Yüzyılın İki Çarı

1881 yılının Ekim ayında *Rus* (Русь) dergisi, Leskov'un en iyi eserlerinden biri olarak görülen ve kendisini usta bir hikâye anlatıcısı olarak öne çıkaran “*Tulalı Şaşı Gözlü Solak ile Çelik Pirenin Masalı*” adlı hikâyesini yayınlamaya başlamıştır. Leskov bu eserde Rus kültürünün ve halkının genel bir resmini çizmiştir.¹⁷ Eser, 1814-1815 yıllarında Napolyon Savaşlarının ardından sınırların yeniden çizilmesi için gerçekleşen Viyana Kongresi ile başlamaktadır.

I.Aleksandr'ın tahta olduğu bu dönemde çar, kongrenin bitmesiyle Avrupa'yı gezip buralarda bulunan yeni keşiflere, icatlara bakmak istemiştir. Çarın yanında ise Napolyon ile yapılan Borodino Savaşı'nda (1812) bulunmuş olan Don Kazak'ı deneyimli komutan Matvey İvanoviç Platov bulunmaktadır. Platov, çarı Avrupalıların eşyalarına yaklaştırmamakta, kendi ülkelerinde her şeyin en iyisine sahip olduklarını düşünmektedir. Leskov eserde bahsetmiş olduğu kişileri gerçek hayattan almaktadır. Fakat başlarından tam anlamıyla bu olayların geçip geçmediği ise bilinmemektedir. Leskov gerçek hayattan esinlenerek hikâyesini yazmış, böylece eserine daha fazla gerçekçilik katmak istemiştir.

Çar gezip gördüğü yerlerdeki aletleri, silahları öve öve bitirememektedir. En son kendisine gümüş bir tepsinin üzerinde küçük bir cisimcik gösterirler. Çar, İngilizlere bunun ne olduğunu sorduğunda, İngilizler bunun has İngiliz çeliğinden pire biçiminde dövülmüş bir obje olduğunu ve pirenin tam ortasında bir mekanizma ve zemberek olduğunu söylerler. Yanında bulunan yine minicik anahtarını çevirdiğiniz takdirde pirenin dans edeceğini belirtirler. Anahtar dahi ancak mikroskop ile gözükmemektedir. Çar anahtarı zorlukla alıp pirenin içine sokar ve yedi kez çevirir. Hemen ardından pire dans etmeye başlar. Çar bu işçiliğe hayran kalır ve İngilizlere istedikleri paranın verilmesini emredip pireyi satın alır.

Hikâye bu olayın ardından I.Aleksandr'ın (pireyi aldıktan sonra) İngilizlere şöyle demesiyle başlamaktadır; “*Siz dünyanın en iyi ustalarısınız, halkım sizlerin karşısında hiçbir şey yapamaz.*”¹⁸ Bu söz hikâyenin başlangıcını oluşturmak adına Leskov tarafından

¹⁷ Bu bilgi <https://rvb.ru/leskov/bio/kanva.htm> sitesinden 20.09.2019 tarihinde alınmıştır.

¹⁸ Nikolay Semyonoviç Leskov, *Çelik Pire*, s.14

kasıtlı olarak okuyucuya verilmektedir. Hikâyenin sonucunu hazırlamak ve bir nevi çarı utandırmak için bu söz ortaya atılmaktadır.

Daha sonra çelik pirenin, I. Aleksandr'ın ölmesiyle birlikte yeni çar I. Nikolay'a teslim edilmiştir. I. Nikolay, küçük cisimciğin ne olduğuna anlam verememiş ve saray ahalisine sormaya başlamıştır. Sadece Platov tüm gerçekleri I. Nikolay'a anlatabilmiştir. Bunun üzerine çar, çelik pirenin Rus ustaları tarafından incelenmesini talep etmiştir. Çar I. Nikolay Rus halkına büyük güven duymaktadır ve Platov'a şöyle der;

*"Al bu çelik pireyi ve Tula ustalarına göster, üzerinde biraz düşünsünler... Kardeşimin bu şeye hayran kaldığını, bunu yapan yabancıları göklere çıkardığını ama herkes kadar becerikli olan halkıma güvendiğimi anlat onlara."*¹⁹

Platov'a göre Rusların bir işi yapabilmek için yalnızca bir kez bakmaları yeterlidir. Ruslar her şeyi becerebilecek yetenekte insanlardır fakat iyi bir eğitim alamadıkları için İngilizlerin sahip olduğu bilim ve üretim alanında kendilerinden geri gibi gözükmektedirler. Platov, çarın dediği gibi Tula'ya gitmiş ve ustalara bu eseri göstermiştir. Ustalar çelik pireyi iki hafta içerisinde tekrar Platov'a geri vermiştir. Rus ustalar, İngilizlerin yapmış olduğu çelik pirenin ayaklarına gerçek nallar yapmayı başarmışlar ve her nalın üzerine de onu yapan Rus ustanın ismini yazdırmışlardır. Bunu gören Çar, hemen solak olan ustaya sarılmış ve pirenin tekrar İngiltere'ye gönderilmesini emretmiştir.

İlk defa bir Batı ülkesine gelen Rus usta (solak), İngilizleri kendine hayran bırakmıştır. İngilizler, solak ustaya bazı tekliflerde (para, eş vb.) bulunmalarına rağmen o bu tekliflerin hiçbirini kabul etmemiştir. Çünkü ona göre asıl önemli olan şey milleti, dini ve kültürüdür. Bir Rus köylüsü imgesini taşıyan solak karakteri için, kendi vatanında ve köyünde yaşamaktan daha güzel ve anlamlı bir durum yoktur. Nikolay Leskov'un eserinde anlatmak istediği olay da tam olarak burada yatmaktadır.

Solak karakterinin Batı'daki herşeye karşı negatif tavrı, onun Batı'ya olan hissiyatını bizlere göstermektedir. Bu görüş aynı zamanda Slavsever Kireyevski'nin Batılı devletlerin toplumları harap ettiğine dair eleştirisini akıllara getirmektedir. Leskov'un da bu bölümde ileri sürmüş olduğu fikir budur. Batı uygarlığı organik olan

¹⁹ Nikolay Semyonoviç Leskov, *a.g.e.*, s.17

toplumları yok etmiş ve bu organik toplumların yerine hesap ve çıkar üzerine dayanan birlikleri koymuştur.

Eserde iki çarın, I. Aleksandr ve I. Nikolay'ın bir karşılaştırmaya tabi tutulduğu görmekteyiz. İki hükümdar farklı bakış açılarına sahiptir. Öncelikle I. Aleksandr'ın Avrupalı bir Haçlı lideri olma hayali bulunmaktadır. Napolyon'un eski Dışişleri Bakanı Talleyrand, Napolyon Savaşları'nın öncesinde I. Aleksandr'a Avrupa'yı kurtarmanın kendisinin elinde olduğunu söylemektedir. Talleyrand, Aleksandr'a "*Fransız halkı medeniyken, başındaki hükümdar öyle değil; oysa Rusya'nın hükümdarı medeniyken, halkı öyle değil.*" diyordu.²⁰ Nikolay Leskov'a göre Talleyrand'ın dediği gibi halk ile hükümdarın arasında bu fark, çarın Avrupa'ya olan hayranlığı ve hükümdarlığı döneminde Petro yönetiminin devamı gibi (Batı Avrupa'da mevcut olan yasaların derlenmesi, yabancı kitap ve süreli yayınlara izin verilmesi v.b.) hareket etmesiyle birlikte daha da artmıştır.

Diğer taraftan I. Aleksandr, Napolyon'u yenmesinin ardından gerçekleşen Viyana Kongresi'nde sonra 1815 yılında Avrupa'nın birlik içerisinde olmasını ve Hristiyan ahlakının ve dininin meyveleri olan barış, uyum ve sevgi ilkelerinin devletler arasında uygulanmasını istemektedir. Fakat Aleksandr'ın düşüncesindeki Hristiyanlık öğretisi, Ortodoksluk Hristiyanlığı değildir. Çar, tüm Avrupa halklarını barışçıl bir biçimde kapsayan, içsel ve evrensel bir Hristiyanlık fikrini benimsiyordu. Aleksandr daha sonra bu düşüncesini Rusya'da yaymak için de emir vermiştir.²¹

Aleksandr'ın arzulamış olduğu bu din algısı Leskov'un ve özellikle Slavseverlerin karşı olduğu bir düşüncedir. Çarın görüşü Çadayev'in Rusya'nın ilerlemek için Ortodoksluğu bırakması gerektiği fikrini akıllara getirmektedir. Fakat Çadayev çözüm olarak Katolikliğe geçilmesini, I. Aleksandr ise Ortodoks kiliselerinde öğretilen Hristiyanlığın yerine bilinçli ve kişisel bir Hristiyanlık görüşünü savunmuştur.

Aleksandr'ın kardeşi I. Nikolay ise eserde gördüğümüz gibi kararlılık, tek bir amaca bağlılık ve büyük bir irade göstermiştir. Leskov için Nikolay'ın karakterinde bulunan en mühim özelliklerden birisi onun dine olan yaklaşımıdır. Nikolay'ın Hristiyanlık algısı, ağabeyi Aleksandr'ın görüşleriyle paralellik göstermemektedir.

²⁰ Simon Sebag Montefiore, *a.g.e.*, s.312

²¹ Geoffrey Hosking, *a.g.e.*, s.350

Zamanının diğere eğitimli Ruslarından farklı olarak çar, Ortodoksluğa basit ve sorgusuz bir inanç ile bağlıdır. Bu inanç kendisinin ifadesiyle “köylülerinki gibi bir tavır” göstermektedir. Dönemin en önemli olayı Nikolay’ın “Resmi Milliyetçilik” olarak adlandırdığı üç prensiptir; Ortodoksluk, Otokrasi ve Milliyet. Burada önemli olan husus, Ortodoksluk ilkesinin hem resmi kilisenin rolünü hem de etik ve ideallerin esas kaynağını vurgulamasıdır. Bu durum aynı zamanda akıl çağının da reddidir. Bu süreçte Rusya’da hayatın gizemi ve anlaşılmağı düşüncesi yer almaya başlamıştır.²²

Çelik Pire eserinde I. Nikolay’ın üç ilkesini görebilmekteyiz. Leskov usta karakterlerini oluştururken onları örnek insan profilinde okuyucuya sunmaktadır. Birinci olarak ustalar çalışkan ve azimlidir. Elllerinden her iş gelmekte, giriştikleri iş her ne olursa olsun onu layığıyla başarmaktadırlar. İkinci olarak ustalar, Rusya’ya ve çara tamamıyla bağlıdırlar. Üçüncüsü ise ustaların hepsi Ortodoks Hristiyanlığına tam anlamıyla kendilerini adanmışlardır. Leskov üç prensibe ek olarak bir Rus’un her zaman çalışkan olması gerektiğini de belirtmektedir. Tüm bu oluşumlar Nikolay Leskov için her Rus’un içerisinde bulunması gereken kuvvetlerdir.

Esere genel olarak baktığımız zaman Leskov’un Rusya’da o dönem ön planda olan batıcılık fikirlerine karşı bu eseri yazmış olduğunu görmekteyiz. Nikolay Leskov’un Slavsever düşünceleri sebebiyle toplum içerisinde yayılmış olan Batıcılık fikirlerinden karşı, hikâyede Rus ustaların Avrupalı ustalardan daha başarılı olduklarının altını çizilmiştir. Vatanseverliği ile ünlü olan, Rus düşünür Lomonosov’un (1711-1765) Rus topraklarının kendi Platon ve hızlı düşünen Newton’larını doğurabileceğine inandığı gibi Leskov da devletin Rus halkına güvenmesi gerektiğini ve böylece Rusya’nın içerisindeki cevheri çıkarabilecek kuvvete ve bilince ulaşabileceğini düşünmektedir.²³

Leskov eğitim konusunda eksiklikleri olmasına rağmen, Rus yurdundaki insanların vatanlarına olan bağlılıklarının her değerinde olduğunu okuyucuya anlatmaya çalışmaktadır. Eserde eğitim konusunun da bir eksiklik olduğunu altı çizilmektedir. Ana tema; bir Rus her türlü zorluğu ve sıkıntıyı aşacak potansiyele ve zekaya sahiptir fakat bunu tam anlamıyla yapabilmesi için eğitim alması gerekmektedir. Çünkü bir Rus, yaşantısı içerisinde her türlü bilgiye deneyimleri ile ulaşabilmektedir ancak eğitim alırsa

²² Nicholas V. Riasanovsky v Mark D. Steinberg, *a.g.e.* s.336-337

²³ G.P.Kovaleva, *Rus Felsefesi Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Çev.Dr.Kasım Mominov, Konya, 2014, s.35

bu başarısı daha da artabilecektir. Leskov'un kendi düşünce dünyasının bir portresi olan bu hikâye ile yazarın geçmişe olan özlemini de açık bir şekilde görebilmekteyiz.

1.2. II.ALEKSANDR (1855-1881) DÖNEMİ: REFORM PARADOKSU

Serfliği ilga etmesi sebebiyle II. Aleksandr Rus tarihindeki en liberal çarlardan birisi olmuştur. Aleksandr yönetimi, babası I.Nikolay ile bu sebepten bir tezat oluşturmaktadır. I.Nikolay sürecindeki baskıcı ortam Rusya'yı sıkışmış, toplumu zor bir duruma sokmuştur fakat II. Aleksandr Rusya'nın gelişiminin kalıcı reformlardan geçtiğinin bilincinde olmuştur. Bu sebeple Ruslar kendisine “*kurtarıcı çar*” unvanını vermişlerdir. II.Aleksandr daha çocukluğundan itibaren yukarıda da bahsedildiği gibi başöğretmeni Vasili Jukovsky tarafından devlet işlerine iyi bir şekilde hazırlanmıştır. Böylece iyi eğitilmiş ve Rusya'nın içerisindeki problemlere vakıf olan yeni çar, ihtiyaç duyulan reformları yapabilecek duruma gelebilmiştir.²⁴

II. Aleksandr'ın Rus toplumunu tanınması 1837 yılında, 19 yaşındayken Rusya'da yapmış olduğu geziyle olmuştur. Yedi ay süren ve yaklaşık 21.000 km yol yaptığı seyahat boyunca çarın oğlu Aleksandr, Rus halkının sorunlarını dinlemiştir. Geziyi en ince ayrıntısına kadar babası çar I.Nikolay'ın kendisi planlamış ve Aleksandr'ın Rusya'yı iyi bir şekilde tanınması adına bu seyahati düzenlemiştir. Yolculuk boyunca Aleksandr, Rus halkının umudu gibi olmuş ve Ruslar da imparatorun öngördüğü gibi sevinç ve şefkatle Aleksandr'a karşılık vermişlerdir. Aleksandr fabrikalardan, okullara, heykellerden kiliselere kadar pek çok yeri gezmiştir. Bu seyahat boyunca Jukovsky kendisine eşlik etmiştir.²⁵ Jukovsky halkın Aleksandr'a büyük bir sevgi gösterdiğine tanık olmuş ve şu sözleri söylemiştir; “*Onun arkasından koş Rusya, çünkü o senin sevgine değer birisidir.*”²⁶

II. Aleksandr'ın iktidarının ilk zamanları aynı zamanda Rusların alkol probleminin sosyal bir sorun olarak ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Rusya'da votka tüketimi 18. yüzyılın sonlarından itibaren oldukça artmıştır. 1841-1859 yılları arasında her yıl içkiden

²⁴ Helene Carrere d'Encausse, *a.g.e.*, s.148

²⁵ Richard Wortman, “Alexander II's Journeys through the Russian Empire”, Oxford University Press, *The American Historical Review*, Cilt.95, Sayı.3, Haziran-1990, s.745-771

²⁶ Richard Wortman, *a.g.m.*, s.751

1000 kişi hayatını kaybetmiştir. Artan sarhoşluğun sosyal maliyetinin farkında olan devlet, kiliselerde sürekli olarak bu konu üstüne vaazlar verdimiştir.²⁷ Leskov da edebiyata girişi olarak kabul ettiği *Şarap Endüstrisi Sorunları Üzerine Yazılar* adlı makalesini, 1860 yılında Rus toplumundaki alkol problemine ilişkin olarak yazmıştır.

1.2.1 Reformlar

Kurtarıcı çar, babasından kalan Kırım Savaşı'nın ağır yenilgisi Rusya'nın üstüne çökmüş iken, 1856 yılında ilk olarak bir manifesto yayınlamaya karar vermiştir. I. Nikolay döneminde sıkıntı yaşamış ne kadar topluluk varsa manifestonun özgürleştirici vaatlerine dahil edilmeye çalışılmıştır. Aleksandr, iktidarının daha ilk senelerinde yapmış olduğu reformlar ile Rus toplumunun yıllar içerisinde birikmiş olan beklentilerini karşılamayı amaçlamıştır.

Yayımlanan manifestoda Polonya'daki Katolik Kilisesi'nin ve Kadim Müminlerin²⁸ statüleri yumuşatılmıştır. I. Nikolay döneminde Kadim Müminler resmi bir görev sahibi olma veya şehir dışına ve yurtdışına çıkma hakkından mahrum bırakılmıştı. Kadınları ise evlendiklerinde evliliklerini tescilleyen bir belge sahibi olamamaktaydı.²⁹ Manifestoyla ayrıca Rusya'da üniversiteler serbestliklerine tekrar kavuşmuş, edebiyatta ve ilmi neşriyat üzerindeki ağır sansür hafifletilmiş, Yahudilere vergi düzenlemesi yapılmış ve siyasi suçlara af uygulanmıştır. Uygulanan bu affa, I. Nikolay'a darbe girişiminde bulunmuş olan soylu Dekabristler de dahil olmuştur.³⁰

Manifesto içerisinde edebiyat açısından en önemli madde sansürün hafifletilmesi olmuştur. Bu süreç Leskov gibi pek çok edebiyatçıyı sevindirmiştir. Sansürlerin kalkmasıyla Rus edebiyatı özgür bir dile kavuşmuş ve yazarlar dünyaca ünlü eserlerini bu dönemde yazmışlardır. Rusya'da edebiyat, II. Aleksandr'ın hükümdarlığı ile birlikte Rus kültürünün gururu haline gelmiştir. Bu dönemin eserleri Rus kültürünün ve

²⁷ Orlando Figes, *a.g.e.*, s.207

²⁸ 17. Yüzyılda ortaya çıkmış olan, Patrik Nikon'a karşı Avvakum ve yandaşlarının oluşturmuş olduğu dini gruptur. Kadim Müminlere göre ibadet İsa'nın yaşamının mistik bir yeniden üretimidir. "Eski İnananlar" olarak da bilinen grup, tarih boyunca devlet tarafından kovuşturulmaya uğramıştır. 3. bölümün "Mühürlü Melek" adlı bölümünde detaylı bilgi verilecektir.

²⁹ Irina Paert, *Old Believers, Religious Dissent and Gender in Russia, 1760-1850*, Manchester University Press, 2003, New York, s.226

³⁰ Helene Carrere d'Encausee, *a.g.e.*, s.149

toplumunun merkezinde yer almış, bununla birlikte dil engelini de aşarak Batının ortak kültürüne de girebilmeyi başarmıştır. Dostoyevski, Turgenyev, Tolstoy gibi pek çok ünlü yazar şöhretlerini bu yıllarda yakalamışlardır. Nikolay Leskov da edebiyat dünyasına II. Aleksandr döneminde girmiş ve pek çok ünlü eserini bu dönemde kaleme almıştır.

Milli bir edebiyatın oluşması adına memleketi keşfetmek önemlidir. Leskov azınlıkta dahi olsalar, kendi ülkesinde yaşanan olaylara sessiz kalmayıp eserlerine yansıtmıştır. II.Aleksandr dönemiyle Rus edebiyatı, köylüsünü ve kendi benliğini keşfetmeye başlamıştır. Kadim Müminler'in Rusya'da kovuşturmaya uğradığı, zorluk çektiği zamanlarda Riga'ya gidip araştırma yapmış ve edindiği bilgileri eserlerinde kullanmayı da ihmal etmemiştir. Leskov *Mühürlü Melek* adlı eserini 1873'de, yani Rusya'nın ahlaki yoksunluğundan bunalıp çıkmış olduğu Avrupa seyahatinden iki sene evvel yazmıştır. 70'li yıllar Leskov'un manevi bir arayış içerisinde olduğu yıllar olmuştur. Leskov her ne kadar Kadim Müminlerin yaşayış tarzını garip bulmuş olsa da onlardan etkilenmiştir. Saf Hristiyanlık ruhunu onların içerisinde görmüş ve o dönemki Rusya'da eksik olan maneviyatın kendilerinde yaşamaya devam ettiğini fark etmiştir.

19. yüzyıl Rusya'sına baktığımız zaman pek çok savaş ve pek çok reform görmekteyiz. Fakat bu kadar olayın içerisinde yalnız bir tanesi Rusların gözünde diğerlerinden daha çok iz bırakabilmiştir; serfliğin kaldırılması. Rus tarihinde 19. yüzyılın başlarından itibaren serflik bir problem olarak çarların karşısına sürekli olarak çıkmıştır. Fakat ancak II. Aleksandr bu problemi çözebilmek için önemli adımlar atmıştır.

Sorunların çözümü adına yayınlanan manifesto ile birlikte entelektüel çevrenin sesi daha yüksek çıkmaya başlamış ve serfliğin kaldırılması gibi konular tartışılmaya tekrar başlanmıştır. Serfliğin kaldırılmasını destekleyen bir taraf olmasının yanında, soylular maddi kaygılar sebebiyle şiddetli bir şekilde bu duruma muhalif olmuşlardır. 1858'den 1861 yılına kadar çar, her iki tarafı da dinlemiş ve herkesin kendi fikrini ifade etmesini sağlamıştır. Bu süreçte Rus soyluları, serfliğin ilga edilmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Fakat Çar 19 Şubat 1861 tarihinde kölelik anlamına gelen serfliğin kaldırıldığı yasayı yayınlamıştır.³¹

³¹ Helene Carrere d'Encausee, *a.g.e.*, s.151-152

Çar II. Aleksandr köleliğin kaldırılmasını savunan Turgenyev'in *Avcının Notları* (1852) adlı eserinden oldukça etkilenmiştir. Turgenyev'in taşra yaşamını ve toprak kölesi köylülerin zor şartlarını derinlemesine inerek anlattığı eserde, Stepuşka karakteri o dönemin Rusya'sındaki serflerin durumunu görebilmemiz açısından önemlidir;

*“Toplumun içinde herkesin bir yeri, en azından, birtakım ilişkileri vardır; her uşağın, hizmetçinin maaşı olmasa da en azından, belli bir “istihkakı” bulunur. Stepuşka kesinlikle, bir şey almıyordu. Akrabaları yoktu, kimse onun varlığından haberdar değildi. Bir geçmişi bile yoktu, kimse söz etmiyordu ondan; nüfus sayımında bile sayılmamış olabilirdi.”*³²

I. Nikolay'ın Kırım Savaşı yenilgisi, Rusya'nın kendisini sorgulamasına neden olmuştur. Tahta geçen II. Aleksandr, serf ekonomisini bir kenara bırakıp Rusya'yı modernleştirmede müddetçe, Batılılar ile mücadele edemeyeceklerinin farkına varmıştır. Hem ekonomik hem de siyasi açıdan serfliğin kaldırılması kaçınılmaz bir durum olarak çar II. Aleksandr'ın karşısına çıkmıştır. Aleksandr'a göre serfliği kaldırmak memleketini seven her vatandaş için bir ahlak ve Hristiyanlık borcu gibidir. Bunun yanında çar serfliğin kaldırılmasını herhangi bir devrim hareketinden korunmak için gerekli bir önlem olarak da görmüştür. Kırım savaşında bulunmuş askerler özgürlük beklentisine girmişler ve Aleksandr'ın saltanatının ilk 6 yılında seçkinlere karşı 500'e yakın ayaklanma gerçekleşmiştir.³³

19 Şubat 1861 Özgürleştirme Bildirisi'nin başlangıç bölümünün taslağı çar II. Aleksandr adına Moskova Metropoliti Filaret tarafından yazılmıştır. Bildiri genel itibariyle II. Aleksandr'ın aristokrattan işçiye kadar tüm tebaasına duyduğu sevgiyi göstermektedir. Bildiri ile birlikte eski toprak sahibi-serf ilişkisi son bulmaktadır. Yeni düzenleme ile birlikte köylüler artık alınıp satılamayacak, herkesle ilgili (toprak sahipleri de dahil olmak üzere) şikâyette bulunabilecek ve toprak sahiplerinin tensibine maruz olarak bu zamana kadar maruz kaldıkları gibi bedensel cezaya çarptırılmayacaklardır. Bu da serflerin Rusya'da artık özgür olduğu anlamına gelmektedir.³⁴

³² İvan Sergeyeviç Turgenyev, *Avcının Notları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Ergin Altay, İstanbul, 2017, s.33

³³ Orlando Figes, *a.g.e.*, s.181-182

³⁴ Catherine Evtuhov v Richard Stites, *a.g.m.*, s.115-116

Çar tarafından serflere özgürlüğün ilan edilmesinden sonra birçok yerde köylüler, doğal olarak nefret etmiş oldukları toprak sahibinin arazisinde çalışma konusunda isteksiz davrandılar çünkü onlara göre bu özgürlük, kesinlikle tamamıyla özgür olmak anlamına gelmemektedir. Yerel makamlara bundan böyle yalnızca Tanrı'ya ve çara itaat edeceklerini ve toprak sahipleri (господа) için daha fazla çalışma yapmayacaklarını açıklamışlardır. Bazı yerlerde isyan dahi çıkmıştır. Fakat hükümet tarafından (bazıları kanlı bir şekilde) hemen bastırılmıştır.³⁵

Serfliğin kaldırılmasının hemen ardından köylülerin toprak sahibi adına artık çalışmak istemiyor oluşu, akıllara pek çok soruyu getirmiştir; *Özgür olan serfler nerede yaşayacaklardır? Geçimlerini nasıl sağlayacaklardır? Devlet tarafından özgür olan serflere bir arazi tahsisi yapılacak mıdır? Yapılacak ise bu arazi nereden sağlanacaktır?*

Serfliğin kaldırılması konusuna Rusya'daki eğitimli kesim de desteğini esirgememiştir. Bu dönemde Rus sosyalizminin kurucusu kabul edilen Aleksandr Herzen (1812-1870) dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olmuştur. Herzen 1856 yılından başlayarak bir dizi makale ile Rusya'da serfliğin kaldırılması gerektiğini okuyucularıyla paylaşmıştır. Hükümet, 1861'de bildiriye paylaşılan kadar, eğitimli sınıfın desteğini hep arkasında hissetmiştir. Fakat bildirin ardından eğitimli sınıfın reform yanlısı kanadı hükümet ile ters düşmüştür. Çünkü pek çok kişi reformun yeterince ilerici olmadığını düşünmektedir. Köylüler gibi Herzen de serfliği kaldıran reformun yetersizliğini dile getirmiş ve şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.³⁶

Herzen 1857 yılında temel demokratik ve sosyal reformların kaba güç kullanılmadan elde edilebileceği görüşündedir. Hatta en ivedi reformların gerçekleşmesi durumunda monarşinin varlığının devam etmesine dahi razı gelmiş durumdadır. Fakat Herzen 1861 reformunun yeterince ileri bir reform olmadığını düşünmüştür. Çünkü reform daha önce köylüler tarafından işlenen toprakların birkaç dönümünü ellerinden almıştır. Bunun yanında köylülerin sahiplerine ödemekle yükümlü oldukları tazminat oldukça fazladır. Binaenaleyh reform tam anlamıyla amacına ulaşamamıştır.³⁷

³⁵ Sergei G. Pushkarev, "The Russian Peasants' Reaction to the Emancipation of 1861", *The Russian Review*, Cilt.27, Sayı.2, Nisan-1968, s.199.214

³⁶ Paul Bushkovitch, *a.g.e.*, s.198-199

³⁷ Andrej Walicki, *a.g.e.*, s.276

Her ne kadar reformlar içerisinde yetersizlikler bulunsa da Rusya’da gerçekleşen reformun çapı muazzam bir büyüklüğe ulaşmıştır. Reform özel toprak sahiplerine ait 20 milyon serfi etkilemiştir. Devlet köylüleri de bu sayıya eklendiğinde toplam miktar 50 milyona çıkmaktadır. 50 milyon, o zaman Rus nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 80’i demektir. Sadece bu durum dahi serfleri özgürleştirmenin ne kadar zorunlu olduğunu fakat diğer yandan ise iktidar için ne kadar zor olduğunu göstermektedir.³⁸ Bildiri ile birlikte serflik artık ekonomiyi ve toplumu etkileyen kritik bir mekanizma olmaktan çıkmıştır.

II. Aleksandr döneminde toplu reformlardan birisi de ekonomik kalkınma olmuştur. O dönemde Rusya, Avrupa’ya göre demiryolu gelişmesinde geri kalmıştır. II. Aleksandr bu durumu görüp geniş çaplı bir demiryolu programı hazırlanmasını istemiştir. Aleksandr’ın tahta çıkmasının hemen ardından (1860’dan itibaren) Rusya’da demiryolu ağı sürekli olarak genişlemiştir.

II. Aleksandr hükümdarlığı boyunca gümrük ve demiryolu inşaatı gibi diğer ekonomik alanlardaki politikalara da ağırlık vermiştir. 1856’dan, 1878’e kadar ana stratejik hatlar, Moskova, St. Petersburg, batı sınırında Varşova ve Karadeniz’de ise Odessa gibi önemli merkezler için inşa edilmiştir. 1870’lerin sonlarına doğru Aleksandr çarpıcı sonuçlar almaya başlamıştır. Örneğin, 93 Harbinin arifesinde, Osmanlı ile olan savaşta umumi seferberlik demiryolları sayesinde sadece 15 günde yapılabilmıştır. Fakat 1859 yılında Avusturya ile yapılan savaşta ise dört birliği Galiçya sınırına seferber etmek tam tamına 5 ay sürmüştür. Bu durum aradaki uçurumun ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.³⁹

1.2.2. Narodnikler, Nihilistler ve Leskov

II. Aleksandr dönemi pek çok muhalif düşüncenin de çıkışına sebep olmuştur. Bunların içerisinde en önemlilerinden birisi ise nihilizmdir. Çoğunlukla üniversite çevrelerinde yankı bulan akım ile genç erkekler ve kadınlar devlet önderliğini reddedip doğa bilimlerine yönelmiştir. Hiçbir şeye inanmayan bu nesil yeni kültürün bir parçası

³⁸ Catherine Evtuhov v Richard Stites, *a.g.e.*, s.117

³⁹ Alfred J. Rieber, “Alexander II: A Revisionist View”, *The Journal of Modern History*, Cilt.43, Sayı:1, 1971, s.42-58

haline gelmiştir. Böylece Rus toplumu içerisinde nihilist, devrimci gruplar baş göstermeye başlamıştır. Devlet, nihilistlerin faaliyetlerinin peşine düşmüş, küçük radikal topluluklar devrimci bildiriler paylaşmaya başlayınca, hükümet büyük bir komplo hazırlığında olduklarını düşünmeye başlamıştır. Nihilistler, kendilerine önder olarak Nikolay Çernişevski'yi (1828-1889) seçmişlerdir. En çok okunan dergilerden birisi olan *Çağdaş* dergisinde yazdığı makaleler ve yeni doğan neslin değerlerini yansıtan *Ne Yapmalı?* (1863) adlı romanı nihilistlere güç vermiştir.⁴⁰ İvan Turgenyev'in (1818-1883) 1862 tarihli ünlü eseri *Babalar ve Oğullar* ise nihilizmin ilk defa Rus edebiyatında işlendiği eser olmuştur. Nihilist Bazarov karakteriyle Turgenyev Rusya'nın bu çalkantılı sürecine ışık tutmuştur.

Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?* romanı Leskov'a göre cesur, büyük ve hatta belirli bir dereceye kadar çok yararlı bir çalışma olarak adlandırılmıştır. "Belli bir dereceye kadar" ifadesindeki ima, Leskov'un daha sonra Çernişevski'nin sanatsal bir yazar değil, bir propagandacı olduğunu söylemesiyle açığa kavuşmuştur. Leskov "saçı sakalı birbirine karışmış" nihiliste karşı içinde birikmiş olan öfkeyi (şikayetlerini) dışa vurduktan sonra, Severnaya Pchela dergisinde okuyucularına Çernişevski'nin bir Marat (1743-1793) olmadığını ve Robespierre (1758-1794) ve Pugaçev (1742-1775)⁴¹ gibi şiddet yanlılarına karşı sempati beslemediğini belirtmiştir. Ona göre *Ne Yapmalı?* romanının kahramanları bu "lafebes" nihilistlerden oldukça farklıdır. Leskov'un, Çernişevski'nin romanının değeri hakkındaki sonucu ise eserin okuyucuya nihilistler içerisindeki iyi ve kötü olanları gösterip, sapla samanı birbirinden ayırmaya yardımcı olmasıdır. Leskov'a göre, saygı görmeye layık olan gerçek nihilistler, teorilerini uygulamaya koymaya çalışan Robert Owen (1771-1858) tarzındaki sosyalist deneyicilerdir. Leskov'un gerçek bir nihilist olarak kabul ettiği bu insanların acılarıyla alay edilmiş, başarısızlıkları gün yüzüne çıkarılmış ve başarıları ise göz ardı edilmiştir.⁴²

Nikolay Leskov'un bahsetmiş olduğu nihilist Robert Owen ütopyacı düşlere sahip, yardımsever bir sosyal reformcudur. "İngiliz sosyalizminin babası" olarak da anılan

⁴⁰ Paul Bushkovitch, *a.g.e.*, s.202-203

⁴¹ Jean-Paul Marat (1743-1793) ve Maximilien Robespierre Fransız Devriminin sembol isimleridir. Şiddet yanlısı tutumlarıyla ön plana çıkmışlardır. Yemelyan Pugaçev ise Yekaterine döneminde kendisini Çar III.Petro (Yekaterina'dan önceki hükümdar) ilan etmiş ve düzensiz bir ordu ile isyan başlatmıştır.

⁴² J.G.K. Russell, "Leskov and His Quarrel with the Men of the Sixties", *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes*, Cilt.12, Sayı.2, 1970-Yaz, s.108-127

Robert Owen, 19. yüzyılda İngiltere’de kurmuş olduğu sosyal sistem ile modern kooperatifçiliğin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Owen'in görüşüne göre eğitim, bir insanın oluşmasında ve koşullarını değiştirebilmesinde birincil bir öneme sahiptir.⁴³

Gördüğümüz üzere Nikolay Leskov’un nihilizme olan bakışı keskin hatlara sahip değildir. Nihilist düşünceye sahip pek çok iyi insanın bulunduğunu düşünen yazar, nihilist ideolojiye sahip olup bunu boş temeller ile doldurmanın sakıncalığında bahsetmektedir. Leskov nihilistleri ideolojik olarak değil, bu kişilerin topluma olan zararları sebebiyle eleştirmektedir. Robert Owen örneğinde gördüğümüz üzere yazar, gerçek sosyalistlerin toplumdaki dışlandığının altını çizmektedir. İnsanın asıl gayesi karşılaştığı zorluklara karşın, doğru bildiği yoldan ilerleyebilmesidir. Buradaki “doğru” kavramının ölçüsü, topluma sağladığı faydadır. Leskov’a göre kişi, toplum için yapmış olduğu uğraşlar, faydalar ve hayırseverlikler kadarıyla var olmaktadır. Kişi topluma da ancak yeterli eğitim alıp, kendisini geliştirirse faydalı olabilmektedir.

Özellikle Yemelyan Pugaçev isyanı (1773-1774), o dönemki Rus toplumunun eğitimsizliğinin ve ne kadar kolay kandırılabilirliğinin bir göstergesi olmuştur. Pugaçev kendisinin 11 yıl önce vefat etmiş olan Çariçe Yekaterina’nın eşi III.Petro olduğuna taşra halkını (özellikle serfleri) inandırmıştır. Bu durum o dönemki Rus toplumunun ne kadar eğitimsiz olduğunun delillerinden birisidir. Çariçe Yekaterina’nın isyanı bastırmasından sonra (kendisini eğittiği gibi) toplumun eğitimine özen göstermeye çalışması da bu durumdan kaynaklanmaktadır.

1840’lı yıllarda Rusya’da taşra hayatı ve burada yaşayan basit insan figürü, Rus edebiyatının temel konusu olmuştur. Bununla birlikte şehir yaşamından mahrum kalmış halkı öğrenmeye başlayan Rus entelijansiyası, taşraya karşı sempati duymaya başlamıştır. Gençler arasında da 1874 yılında kırsala olan tutku artmaya başlamış ve halka acil bir şekilde yardım etme duygusuyla donanmışlardır. Asıl amaç, köy hayatına ve köylülere direk olarak nüfuz etmek ve onları eğiterek çarın adaletsiz yönetimine karşı isyan etmeye ikna edebilmektir. 1876 yılındaki bu kitle hareketine katılan gençler ise büyük ölçüde

⁴³ Wilbert H. Timmons, “Robert Owen's Texas Project”, *The Southwestern Historical Quarterly*, Cilt.52, Sayı.3 Ocak-1949, s.286-293

Mihail Bakunin (1814-1876) ve Pyotr Lavrov'un (1823-1900) yazılarından etkilenmişlerdir.⁴⁴

Bakunin, 1868 yılında göçmen Rus aydınlarının dergisi olan *Narodnoye Delo*'da (Halkın Davası) yayımlanan bir makalesinde, Rus öğrencilerine aldıkları eğitiminin sömürünün bir türü olduğunu ve bu sebeple eğitimlerini bırakmaları çağrısında bulunmuştur. Devrime ihtiyaç duyulan böyle bir dönemde okumanın doğru bir zaman olmadığını ve gençlerin halka gitmelerinin gerektiğini dile getirmiştir. Bakunin'e göre genç öğrenciler taşraya orada patlak verecek bir isyanı harekete geçirmek amacıyla gitmelidirler. Çünkü halihazırda köylülerin içerisinde devrimci bir ruh bulunmaktadır.⁴⁵ Bunu ortaya çıkarmak için sadece bir kıvılcım gerekmektedir. Böylece gerisi bir domino taşı gibi yıkılmaya devam edecektir.

Fakat Bakunin'in tersine Karl Marx'ın da dostlarından olan Pyotr Lavrov, Rus popülizminin genç dünyası için yeni bir fikirle ortaya çıkıp bilgi birikimine ve bilince vurgu yapmıştır. Lavrov'a göre bir devrimcinin görevi kendisini her açıdan yetiştirmek, otokrasiye ve soylu sınıfa karşı eksik bilgiyle ve sadece kışkırtarak mücadele etmenin aksine, insanlara neden boyunduruk altında olduklarını detaylı bir şekilde sürekli olarak açıklayacak bir anlayış sunmaktır. Lavrov'un bu görüşleri sebebiyle pratiği her zaman teoriden üstün tutan Bakunin ve yandaşları ile ateşli bir tartışmaya girmesine sebep olmuştur. Bakuninciler, Lavrovcu talepleri, devrimi belirsiz bir geleceğe havale edecek, korkaklığın ve tembelliğin dikte ettirdiği bir çaba olarak görmüştür.⁴⁶

Bakunin'in çocuksu coşkusu, özgürlük ve eşitliğe olan ateşli tutkusu, bunun yanında ayrıcalık ve haksızlığa olan hiddetli eleştirileri, onu gününün liberal çevrelerinde muazzam bir insani cazibe haline getirmiştir. Herzen, Bakunin ile ilgili olarak "*Bu adam*" diyordu, "*sıradan bir yıldızın altında doğmadı, o bir kuyruklu yıldızın altında doğdu.*"⁴⁷ Eğitimli ve disiplinli bir işçi sınıfının liderliğindeki organize bir devrime inanmış olan Marx'ın aksine Bakunin, umutlarını adalet ve intikam duygusuyla dolmuş köylülere

⁴⁴ Catherine Evtuhov v Richard Stites, *a.g.e.*, s.139

⁴⁵ Andrej Walicki, *a.g.e.*, s.349-350

⁴⁶ Murray Boockchin, *1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri*, Dipnot Yayınları, Çev. Ali İhsan Başgöl, 2. Baskı, Ankara, 2018, s.67

⁴⁷ Paul Avrich, "The Legacy of Bakunin", *The Russian Review*, Cilt.29, Sayı.2, Nisan-1970, s.130

bağlamıştır. Bakunin'in devrimi işsiz ve haydutları da kapsayan kitlelerin gerçek bir isyanını oluşturmaktadır.⁴⁸

Aleksandr Herzen'in görüşü ise Bakunin'den farklıdır. Bakunin'in teorisinin insan iradesinin ve bilincinin önemini göz önüne almadığını ve devrimcinin kendi iradesini kitlelere dayatmaya kalktığını düşünen Herzen, bunun kabul edilebilecek bir düşünce olarak görmemektedir. Herzen'e göre ancak kitlelerin iradesini ve bilincini etkileyerek yol alınabilmektedir. "*Kaba gücün yerini tartışma almalıdır.*" diyen Aleksandr Herzen, bu sebeple devrimden çok, yavaş yavaş gerçekleştirilen reformlardan yana bir tutum takınmaya başlamıştır.⁴⁹

Düşünürlerin farklı görüşlerde olduğu bu süreçte, 1870'lerde çoğunluğu öğrenci grupları tarafından oluşan binlerce insan kitleler halinde kentlerinden çıkıp Rus köylülerine gitmeye başlamışlardır. Halkla iletişim kurmaya yönelik ilk çabalar rejim ve kilise ile olan uzaklıklarıyla ünlü olan Kadim Müminler ve diğer mezhepler ile olmuştur. Fakat Kadim Müminler devrimci gençlere istedikleri tepkiyi vermemiş ve onların ateizmine karşı olup onlardan endişe duymuşlardır. Narodniklerin köylüler ile temasları ise başarılı olamamıştır. Çünkü köylülerin hala daha çara büyük bir bağlılıkları bulunmaktadır. Bunun yanında köylüler bu radikal gençlere karşı güven duymakta zorlanmışlar ve köylüleri çoğu onları yetkililere şikâyet etmişlerdir. Böylece bu girişim genel itibarıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵⁰

Halka gidiş eyleminin başarısızlıkla sonuçlanması sonrası Petersburg'da bulunan devrimci gruplar 1876 yılında Toprak ve Özgürlük (Zemlya i Volya) adında tüm Rusya içerisinde gerçekleşecek bir örgütte birleşme çalışmalarına başlamışlardır. Bu yeni örgüt 1879'da Voronezh'de gizli bir kongrede toplanmıştır. Kongrenin sonunda Çarlık Rusya'sını yerinden etmenin en etkili aracının şiddet olduğu fikri delegeler tarafından kabul görmüştür. Böylece kongre sistematik terörü programına almıştır. Bu kongreyle birlikte Toprak ve Özgürlüğün içerisinde "*Halkın İradesi*" (Narodnaya Volya) adı altında şiddet yanlısı bir örgüt ortaya çıkmıştır. Halkın İradesi örgütünün temel prensibi

⁴⁸ Paul Avrich, "The Legacy of Bakunin", *The Russian Review*, Cilt.29, Sayı.2, Nisan-1970, s.129-142

⁴⁹ Andrej Walicki, *a.g.e.*, s.280-281

⁵⁰ Geoffrey Hosking, *a.g.e.*, s.424-426

köylülerin ayaklanmasını sağlamak değil, siyasal araçlarla yani bireysel teröristlerin yıkıcı hareketleriyle iktidarı devirmek olmuştur.⁵¹

Voronezh'deki kongreye katılıp Halkın İradesi'ni tercih eden Vera Figner adlı genç Narodnik, neden şiddet yanlısı bir tutum izlemiş olduğunu günlüğünde şöyle yazmaktadır; “*Zemstvo'larda, mahkemelerde ya da toplumun örgütlü başka bir kesiminde açık muhalefete rastlamadım; toplumsal yaşamımızda değişikliklere yol açacak edebiyat eserleri görmedim ve böylece şiddetin tek çözüm olduğu sonucuna vardım: Barışçı yolu izleyemedim.*”⁵² Vera Figner Halkın İradesi'nde aktif bir rol oynamaya başlamasının ardından II. Aleksandr'a pek çok kez suikast teşebbüsünde bulunmuştur.

Bazı popülistler köylü dinamiğinin merkezi olan isyan geleneğini geliştirme konusuna vurgu yapmışlardır. Tek ve gerçek devrimci Rus eşkıyasıdır diyen Bakunin'in modelinde olduğu gibi, Halkın İradesi örgütünün kentli propagandacıları Stenka Razin ve Pugaçev isyanlarının incelenmesinin halkın içerisindeki devrimci ruhun ortaya çıkmasında yardımcı olabileceğini savunmuşlardır. 1870'lerde ise Pugaçev ve Stenka Razin'in zenginleri yağmalayıp yoksullara yardım eden iyi birer halk kahramanları olduğu fikri halka empoze edilmeye çalışılmıştır. Halkın İradesi örgütü, Slavseverler gibi Rusya'nın geçmişine yönelmişlerdir fakat bunu yaparken Slavseverlerden farklı olarak halkın içerisinde uyuyan o gizli devrim rüyasını uyandırmayı hedeflemişlerdir.⁵³

Diğer yandan şiddetin tek çözüm olacağını savunmuş olan Halkın İradesi üyeleri, çar II. Aleksandr'ın halka karşı suç işlemiş olduğunu iddia ederek Aleksandr'ı ölüme mahkûm etmişlerdir. Toprak ve Özgürlük grubunun bölünerek şiddet yanlısı bir hal almasıyla Rus siyasi hayatında kanlı saldırılar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Çernişevski'ye yazmış olduğu yazıdan gördüğümüz üzere Nikolay Leskov, Pugaçev ve Stenka Razin gibi isyancıları, halka bir faydası bulunmayan kişiler olarak görmektedir. Nihilistlerin, eski isyancılarla bağlanması ise Leskov'un kendi anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Leskov'un eserlerinde resmetmiş olduğu nihilist portreleri, onun düşünce dünyasını görebilmemiz açısından önemlidir. Nihilizm ile ilgili olarak en ön

⁵¹ Murray Boockchin, *a.g.e.*, s.49

⁵² Barbara Alpern Engel v Clifford N.Rosenthal, *Beş Kızkardeş Beş Narodnik Kadınının Anıları*, Kaldıraç Yayınevi, Çev. Hüseyin Edeş v Cevdet Aşkın, İstanbul, 2012, s.73

⁵³ Richard Stites, *Devrimci Hayaller*, Sel Yayıncılık, Çev. Sabri Gürses, İstanbul, 2011, s.49-50

plana çıkan iki eseri ise *Hiçbir yerde* (Nekuda) ve *Bıçak Sirtında* (Na Nozhakh) adlı eserleridir.

Nikolay Leskov'un 1863 yılının Nisan ayında devrimci hareketle ilgili yazdığı *Nekuda* (Hiçbir yerde) adlı eseri 1864 yılında tamamlanmış ve yayınlanabilmiştir. Anti-nihilist öğeler barındıran eserine "Hiçbir yerde" ismini koymasıyla Leskov, genç devrimcilerin ve nihilistlerin aslında çıkmaz bir yolun içerisinde olduklarının altını çizmektedir.

Daha sonra Leskov'un nihilistlere yönelik öfkesi giderek artmış ve bu durum 1870 yılında yazmış olduğu *Bıçak Sirtında* adlı eserinde ateşli bir yoğunluğa ulaşmıştır. Leskov bu eserinde üç farklı nihilist tipini okuyucuya sunmuştur. Birinci grup, toplumdaki tüm değerleri ve hatta kendi değerlerini dahi alaya alan tiptir. İkinci grup, en son modayı takip eden ve en iyi ihtimal olsa olsa toplumun gülünç kişisi ve en kötü ihtimal ise ilk grubun farkında olmadan suç ortağı olabilecek düşük zekalı tiptir. Üçüncü grup ise tanrıya karşı dürüst olan nihilistlerdir. Nikolay Leskov'a göre, nihilizm yolun sonunda bir hiçliğin içine düşecektir. İlk türün nihilistleri birbirini yok edeceklerdir, ikinci türün nihilistleri ise zaten hiçbir şey olmayı başaramamışlardır ve üçüncü tür nihilistler ise yavrusu olmayan nadir bir kuş gibidir. Leskov'un devrimci hareketi özetlemesi Çernişevski, Dobrolyubov (1836-1861) ve Pisarev (1840-1868) gibi onurlu, yetenekli, devrimci sosyal filozoflara iftira olarak kabul edilmiştir.⁵⁴

Leskov'un bu iki eseri, nihilizmden ümidini kesmiş bir yazarın düşüncelerini bizlere göstermektedir. Ona göre, Rusya'da genel olarak birinci ve ikinci tipteki nihilistler bulunmaktadır. Leskov'un aksine Çernişevski gibi sosyalistler ise gelecekte daha iyi insanların devrimci saflarda yerini alacağına inanmaktadırlar.

Yaşadığı dönem içerisinde şiddetin dozunu her geçen gün daha da arttıran devrimcileri gören Leskov, nihilizm üzerinden yaptığı çıkarımlarda karamsar bir portre çizmektedir. Yazara göre, nihilizm toplum tarafından yanlış bir şekilde idrak edilmektedir. Rusya'da o dönem görülen nihilist portresi ise Leskov'un endişelerini doğrulamaktadır. Ona göre şiddetin savunuculuğu, hükümete yapılan hakaretler ve çara

⁵⁴ J.G.K. Russell, a.g.m., s.108-127

edilen tehditler, nihilizmin yol alamayacağıının bir göstergesidir. Bu sebeple Leskov, devrimci aydınlardan daha pragmatik çözümler sunmalarını beklemektedir.

1.2.3. Aleksandrit

II. Aleksandr, Nikolay Leskov için ayrı bir yer tutmaktadır. Leskov “kurtarıcı çarı” ölümsüz hale getirmek adına bazı eserlerinde II. Aleksandr’ı kaleme dahi almıştır. Leskov’un yazmış olduğu *Bir Nihilistle Yolculuk* ve *Aleksandrit* adlı eserleri bunlara birer örnektir. Bu eserlerle birlikte Leskov, II. Aleksandr dönemi sonrasındaki Rus toplumunun yaşadığı süreci görebilmemizi sağlamakta ve çarın iktidarlık sürecini yorumlamaktadır.

Nikolay Leskov’un II. Aleksandr’ın iktidar sürecinden ilham alarak yazmış olduğu eserlerden ilki *Aleksandrit* adlı eseridir. Leskov’un 1884 yılında yazmış olduğu bu eser, Aleksandrit adlı koyu yeşil mistik bir taş üzerinedir. Taş Ural Dağlarında II. Aleksandr’ın 18 yaşına bastığı gün olan, 17 Nisan 1834 tarihinde bulunduğu için bu adı almıştır. Keşfedilmesinin ardından taşın Rusya’da “iyi şans” getirdiğine inanılmıştır. Aleksandrit taşı, dünyanın en nadir taşlarından birisidir ve iyi kalitede olanlarının elmadan daha pahalı olduğu bilinmektedir. Taş gün ışığında koyu yeşil renge, akşam ışığında ise böğürtlen kırmızısına dönüşebilmektedir. Taşın renkleri olan yeşil ve kırmızı, Çarlık Rusyası’nda İmparatorluk Muhafızlarının üniformasının renkleri olması açısından da ilginçtir.⁵⁵

II. Aleksandr’ın bir suikast sonucu ölmesinden sonra Rus toplumu kendi geleneklerince aziz ölüyle ilgili maddi eşyaları almaya başlamıştır. Kimileri müteveffa hükümdarın portresini, kimileri ise kişisel değerli eşyalarına onun doğum ve ölüm tarihini işlemiştir. Bir kısım insan ise Aleksandr taşını elde etmiş ve onu sürekli anmak için taşı yüzük yapıp takmışlardır. Başkahramanımız, II. Aleksandr döneminde yaşamış birinden Aleksandrit taşı bulunan bir yüzük elde etmiştir. Yüzükte (Aleksandrit taşının her iki yanında) katışıksız pırlantalar bulunmaktadır. Bu pırlantalar II. Aleksandr’ın, döneminde başarmış olduğu iki başarıyı simgelemektedir; sağlıklı adli kovuşturma kurumlarının kurulması ve toprağa bağlı köleliğin son bulması.⁵⁶

⁵⁵ Robert Simmons v Naisha Ahsian, *The Book of Stones*, Heaven & Earth Publishing, Vermont, 2007, s.15

⁵⁶ Nikolay Leskov, *Büyülü Gezgin*, Everest Yayınları, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, 2015, s.263-264

Mistisizm imgeleri yapılan eserin sonunda kahraman elindeki Aleksandrit taşını Vensel adlı bir mücevher ustasına götürür ve Vensel derin duygular yaşar; *“O umut gibi hep yeşildi, ama akşama doğru kana bulandı.”* Ardından ise *“Bakın”* der. *“Ne müthiş bir taş! İçinde yeşil sabah, kanlı akşam var... Bu bir yazgı, bu soylu Çar Aleksandr’ın yazgısı!”*⁵⁷

Hayatımızın içerisinde de bulunan Aleksandrit taşı dönemi itibariyle ilginçtir. Burada enteresan olan durum Ural dağlarında bulunan bir taşın II. Aleksandr’a atfedilip daha sonra çarın bu taşın kaderini yaşamasıdır. Bu durum tabiatın insan ile uyumlu olup olmadığı sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Walter Benjamin, *Aleksandrit* eseriyle ilgili olarak şöyle bir yorum yapmaktadır; *“Leskov bize insanın içinde bulunduğu tabiatla uyum içerisinde olduğuna inanabileceği bir devrin artık geçmişte kaldığı söylemektedir.”*⁵⁸

Mücevher ustası Vensel’in sözleriyle Leskov, II. Aleksandr döneminin bir panoramasını okuyucuya sunmaktadır. “Yeşil sabah” denilmesindeki anlam, kurtarıcı çarın reformlarıdır. Rusya’nın sanayileşmesiyle dünya sahnesine çıkmasını sağlayan II. Aleksandr’ın ülkesine yapmış olduğu esasen en mühim reformlardan birisi serfliğin ilgasıdır. Çünkü II. Aleksandr sayesinde 19. Şubat 1861’de Rus toplumunun yüzde 80’i “parlak bir sabaha” uyanmıştır. Fakat serfliğin ilgası yeni bir problemi de beraberinde getirmiştir. Reformu destekleyenler dahi bir süre sonra reformun yetersizliklerinden bahsetmeye başlamışlardır. Böylece toplumda devrimci grupların ortaya çıkışı hızlanmış ve II. Aleksandr’ın yeşil sabahı koyulaşmaya başlamıştır.

Taşın ay ışığında kırmızı halini alması ise II. Aleksandr’a yapılan suikasti resmetmektedir. “Kanlı akşam” narodniklerin attığı bomba tarafından bacakları kopan çarın kanlı vücudunu bize hatırlatmaktadır. Diğer yandan kırmızı, devriminde rengi olarak kabul edilmektedir. Böylece Rus devrimi ilk büyük katliamını, Petersburg’daki Kışlık Saray’ın önünü kana bulayarak gerçekleştirmiştir.

Aleksandrit eseri Leskov’un II. Aleksandr’a olan vefasının hikayeleştirilmesidir. Çarın suikast sonucu ölmesinden sonraki sürecin anlatıldığı hikâyede, başkahraman çara

⁵⁷ Nikolay Leskov, a.g.e., s.277

⁵⁸ Walter Benjamin, “The Story-Teller: Reflections on the Works of Nicolai Leskov”, *Chicago Review*, Cilt.16, Sayı.1, 1963, s.91

sadık (II. Aleksandr'ı anmak adına Aleksandrit taşından yüzük takmaktadır) bir portre ile karşımıza çıkmaktadır. Leskov reel bilgilerle (taş hakkındaki bilgiler) süslediği hikayesini mücevher ustası Vensel'in mistik hisleri ile bitirmektedir. Böylece okuyucuya eserin ana fikrini aşılacaktır; suikaste kurban edilen bir çarı anmak.

1.2.4. II.Aleksandr'ın Öldürülmesi

O dönemde Rusya'da her tarafa hâkim olan kargaşa atmosferi halk içerisinde bir korku ortamına neden olmuştur. Çar II. Aleksandr'ın yapmış olduğu reformlar ve sağladığı özgür ortam, narodniklerin saldırılarının artmasının önüne geçememiştir. Nitekim Rusya'da o dönem öğrencilerden oluşan çeşitli radikal gruplara girip çıkan Dimitri Karakozov adlı bir öğrenci 4 Nisan 1866'da Çar'a suikast girişiminde bulunmuştur. Çara ateş edip ıskalamış ve ardından da yakalanmıştır. Çar kendisine Polonyalı olup olmadığını sorunca Karakozov safkan Rus olduğunu söylemiştir. Karakozov, çarı öldürmenin bir halk hareketi başlatacağına inanmaktadır. Narodniklerin içerisinde bölünmenin gerçekleşmesindeki en önemli sebeplerden birisi bu tarz terör hareketleri olmuştur. Terör olaylarının artmasının ardından Aleksandr'ın etrafındaki kişiler çara önlemler alması gerektiğini söylemelerine rağmen, kaderinin Tanrı'nın elinden olduğuna inan çar fazladan önlem almayı kabul etmemiştir.⁵⁹

Karakozov'un ardından, Sergey Neçayev adlı bir nihilist öğrenci, Çerņişevski'nin *Ne Yapmalı?* eserinden etkilenerek sadece tüm Romanov hanedanına yapılacak bir suikastın tüm Rusya'yı kurtarabileceği düşüncesine kapılmıştır. Neçayev bir süre Avrupa'da devrim planları yapan Rus mültecilerle bir araya gelmiş ve 1869 yılında Rusya'ya geri dönüp öğrenci olaylarının düzenlenmesinde büyük rol oynamıştır. Neçayev'in kolay etkilenen öğrencilerden oluşturduğu, narodnikler içerisindeki terörden yana olan bu grup yeni oluşan *Halkın İradesi* örgütüne geçmiştir.⁶⁰

Halkın İradesi örgütü gerçekleştirmiş olduğu birkaç başarısız girişimin ardından, 1 Mart 1881 tarihinde başarıya ulaşmıştır. Aleksandr Kışlık Saraya girmek üzereyken, bir suikastçı elindeki bombayı çarın aracına doğru atmış fakat çarın aracına değil, arkasındaki

⁵⁹ Paul Bushkovitch, a.g.e., s.210-211

⁶⁰ Simon Sebag Montefiore, *Romanovlar 1613-1918*, Yapı Kredi Yayınları, Çev. Nurettin Elhüseyni, 2. Baskı, İstanbul, 2019, s.429

araca denk gelmiştir. Çar aracından çıktığında şok içinde kalmış, suikastçı ise hemen tutuklanmıştır. Albay Adrian Dvorzhitsky, II. Aleksandr'a bölgenin hala tehlikeli olduğu söyleyip çarın alandan uzaklaşmasını istemesine rağmen, çar bombanın patladığı alanı görmek istemiştir. Bu esnada ikinci bir suikastçı bombayı çara atmış ve II. Aleksandr ölümcül bir yara almıştır. Bacakları kopan Aleksandr, Kışlık Saray'da hayata veda etmiştir.⁶¹

II. Aleksandr'ın hükümdarlık süreci, Rus tarihinde sansürün kalkıp özgür düşüncenin oluştuğu, büyük reformların yapıldığı ve en önemlisi bu reformların Petro gibi halka dayatılarak değil, kademeli bir şekilde yapıldığı, Rus edebiyatının altın çağını yaşadığı bir süreç olmuştur. Nikolay Leskov, II. Aleksandr'ın hükümdarlığından etkilenmiş ve çarın ölümünün ardından da kendisini eserlerine yansıtmıştır.

1.2.5. Leskov ve Bir Nihilistle Yolculuk

Leskov'un II. Aleksandr ile ilgili olarak kaleme aldığı diğer bir eser *Bir Nihilistle Yolculuk* (путешествие с нигилистом, puteşestviye s nigilistom) adlı eseridir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da nihilizmin yaygın hale gelmesiyle birlikte Nikolay Leskov bu süreci eserine aktarmıştır. Eser 1882 yılında, Çar II. Aleksandr'ın suikastla öldürülmesinden bir sene sonra yayınlanmıştır. Leskov'un bu eseri yazmasının sebebi, çara yapılan suikastın ardından toplumda gelişen korku duygusu olmuştur. Halk genel olarak her olaydan bir mana çıkarmaya ve septik bir hale dönüşmeye başlamıştır. Toplumun iyi gözlemleyen yazar, Rus toplumunun bu süreçte yaşadığı güvensizlik duygusunu eserine yansıtmıştır. *Bir Nihilistle Yolculuk*, Rusya'da 1881'den sonra toplum içerisinde hızla yayılan korku duygusunun güzel bir şekilde anlatıldığı hikayelerden birisi olması bakımından önemlidir.

Eser klasik bir Nikolay Leskov öykücülüğüyle (skaz türünde) başlar. Bir Noel gecesi çeşitli gruplardan insanın bulunduğu trende konuşmalar ve sohbetler ile yol devam etmektedir. Rusya'da demiryolunun yaygınlaşması yolculukların süresini kısaltmıştır. At ile yapılan yolculuklar uzun sürmekteyken demiryolu ile birlikte Rus halkı aynı gün uzak diyarlardaki şehirlere gidip bir sonraki gün memleketlerine dönebilmektedir. Bu duruma

⁶¹ Michael Farquhar, *Secret Lives of the Tsars*, Random House Trade Paperback, New York, 2014, s.216-217

halkın bir kısmı sevinirken bir kısmı ise eski yolculuklara olan özlemlerini dile getirerek üzülmemektedir. At arabası ile yapılan eski yolculuklarda insanlar her durakta yeni insanlar ile tanışmakta ve yolculuklar bu sebeple daha keyif vermektedir.⁶²

Eserde belli bir süre yapılan sohbetin ardından topluluk uyur ve uyandıklarında ise karşılarında birisinin oturduğunu görürler. Burada bir diyakoz (papaz yardımcısı) bu kişinin tekin durmadığını ve kendisinin bir nihilist olduğu söyleyip etrafındaki kişileri korkutmaya başlar. Kimliği bilinmeyen adamın yanında da büyükçe bir sepet durmaktadır. Duran bu sepette de bir bomba olup olmadığından kuşkulanırlar. Hikâye boyunca topluluk, endişe ve korku içerisinde kendilerine bir cevap aramaktadır. Hikâyenin sonunda ise aslında sepetin bir Yahudi'ye ait olduğu, nihilist zannettikleri kişinin ise bölge savcısı olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç itibariyle diyakoz ortalığı boş yere velveleye vermiştir.⁶³

Leskov'un bu kısa hikayesi II. Aleksandr dönemindeki Rus toplumunu görmemiz açısından önem taşımaktadır. Leskov eserde iki olaya parmak basmaktadır. Birinci olarak demiryolunun Rusya'nın dört bir tarafına döşenmiş olduğunu ve böyle bir reform karşısında dahi toplumunun gelişmeler konusunda ikiye bölündüğünü göstermektedir. Demiryollarının yolculuk süresini ciddi manada kısaltmasına rağmen, Rus halkının içerisinde hala daha demiryollarının yerine at arabasıyla yolculuk etmeyi savunan, eskiye özlem duyan insanlar bulunmaktadır. Bu sebeple eserdeki tüccar karakteri eskiye özlem duyan Rus halkını simgelemektedir.

İkinci olarak ise eserin yazılma amacı da olan, bir terör saldırısı sonucu II. Aleksandr'ın öldürülmesiyle Rus toplumunda artan güvensizlik ve korku atmosferini göstermektedir. "Kurtarıcı" dedikleri çarlarını kaybeden Rus toplumu, artık her an (sokaklarda, yollarda, tarlalarda, demiryolunda veya bir dükkânda) narodniklerin bombasıyla ölebileceklerini düşünmektedir. Bu sebeple insanlar eski yaşamlarından farklı olarak bundan böyle çevrelerindeki insanlara şüpheyle yaklaşmaktadırlar.

⁶² Nikolay Leskov, *Eski Zaman Delileri*, Çev. Uğur Büke, Dedalus Yayınları, İstanbul, 2016, s.222

⁶³ Nikolay Leskov, a.g.e., s.231-232

1.3. III.ALEKSANDR (1881-1894) DÖNEMİ: ORTODOKSLUK VE OTOKRASİ

Nikolay Leskov'un hayatının son döneminde iktidarda olan çar, III.Aleksandr olmuştur. II.Aleksandr'ın ölümünün ardından tahta 1881 yılında geçen oğlu III.Aleksandr'ın iktidar süreci II. Aleksandr dönemiyle tezatlık oluşturmaktadır. Babasının yaşamış olduğu olaylar, (Terörün artması, devrimci grupların, narodniklerin ortaya çıkışı vb.) devlet yönetiminde oğlunu farklı yollara sevk etmiştir.

II.Aleksandr'ın öldürülmesi, döneminde yaşanan yanılısamları parçalamış, bu sebeple yeni iktidar halk ile uzlaşma ve bütünleşme idealini bırakmıştır. İşlenen suikastle birlikte acımasız bir gücün halka gösterilmesinin ve uygulanmasının gerekliliği anlaşılmış ve yeni bir manifesto yayınlanmıştır. Çarın akıl hocası olan Konstantin Pobedonostsev tarafından yazılan 29 Nisan 1881 tarihli manifesto, yeni bir otokrasi anlayışını ilan etmiştir. Böylelikle çar ve insanlar arasındaki bağ artık dinsel bir ilişkiye dönüşmüştür.⁶⁴

III. Aleksandr 1881 Manifestosunda, imparatorluk otoritesi için tehlike arz eden kişileri veya grupları kontrol etmek adına hükümet yetkililerine geniş yetkiler vermiştir. Bu yetkiler içerisinde hükümeti yıkma teşebbüsünde bulunan veya bulunma şüphesi olan kişileri tutuklama, hapse atma ya da sürgün etme yetkisi vardır. Çar ayrıca üniversitelerin özerkliğinin kaldırılması, liberal ve radikal basının sansürlenmesi, öğrencilerin örgüt kurma haklarının kaldırılması ve zemstvolaların veya yerel yönetim organlarının yetkilerinin kısıtlanması gibi II. Aleksandr döneminde yapılmış olan reformlara karşıt eylemlerde bulunmuştur.⁶⁵

III.Aleksandr'ın iktidarı süresince tahtın dokunulmaz hakları korunmaya çalışılmış ve Rusya'yı tek bir devlet (Çarlık), tek bir millet (Rus) ve tek bir görüş (Ortodoksluk) haline getirmek esas amaç olarak görülmüştür. Bu amaca hizmet edilmesi adına da Rusya İmparatorluğu içerisinde yaşayan gayrı Rus kavimleri imha etme veya Ruslaştırma

⁶⁴ Richard Wortman, *Russian Monarchy: Representation and Rule*, Academic Studies Press, 2013, Boston, s.270

⁶⁵ Astrid S. Tuminez, *Russian Nationalism Since 1856*, Rowman Littlefield Publishers, Oxford, 2000, s.118

siyaseti hükümet politikası haline gelmiştir. III. Aleksandr'ın bu siyasetinde Pobedonostsev'in büyük bir etkisi olmuştur.⁶⁶

III. Aleksandr döneminde kilit bir rol oynayan Pobedonostsev, II. Aleksandr'ı hiç sevmemiştir. Çünkü ona göre II. Aleksandr, Rus olmayan politikaları ve dindar bir karaktere sahip olmayışı sebebiyle siyasette zayıf bir konumda olmuştur. III. Aleksandr'ın akıl hocası Pobedonostsev, Tyutçev kardeşler ile olan mektuplaşmalarında hiçbir zaman çara ve hükümetine olan muhalifliğini saklamamıştır. Anna Tyutçeva'ya yazmış olduğu bir mektupta şöyle demektedir; “*Burada reformlar konusunda ne kadar tiksindiğimize ve onlara (çara) olan inancımızı nasıl kaybettiğimize inanamayacaksınız.*”⁶⁷

Pobedonostsev'e göre devlet ve halk arasında kanun, düzen, istikrar ve birlikteliğin koruyucusu olarak yüksek bir misyona sahiptir. Rusya'nın bu amaca da yalnızca otokrasi ve Ortodoks kilisesiyle ulaşılabileceğine inanmaktadır. Bu amaçla siyasette, edebiyatta, eğitimde ve hatta mimari de Rus millileşmesi görülmeye başlanmıştır.⁶⁸ Bu dönemde şehirlerde eski Rus mimarisi tarzında kiliselerin inşa edilmesi, imparatorluğun imajını çok uluslu bir seçkinler birliği olarak değil, tek ulusun egemen olduğu bir yapı olarak göstermektedir.

1.3.1. İki Ortodoksi: III. Aleksandr ve Leskov

Çar'ın muhafazakâr tutumu ve Ortodoksluğa olan bağlılığının damga vurduğu bu dönem, Leskov'un fikirlerinin de değiştiği bir süreç olmuştur. 19. yüzyıl ikinci yarısında Rusya'da saraydan halka indirilmeye çalışılan Ortodoksluk, halk içerisinde dine olan bağlılığı arttırmaya yöneliktir. Fakat bu dönemde Rus toplumu içerisinde maneviyattan uzaklaşmalar görülmeye başlanmıştır. Halkın ahlaki bir çöküş içerisinde olduğunun farkında olan Nikolay Leskov, karakterine uygun olarak doğru bildiğini söylemekten kaçınmamış ve bu konu (maneviyatın azalması) üzerinde daha fazla durmaya çalışmıştır.

⁶⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Türk Tarih Kurumu, 6.Baskı, Ankara, 2014, s.380-381

⁶⁷ Arthur E. Adams, “Pobedonostsev and the Rule of Firmness”, MHRA, *The Slavonic and East European Review*, Cilt.32, Sayı.78, Aralık-1953, Cambridge, s.132-139

⁶⁸ Nicholas V. Riasanovsky v Mark D. Steinberg, *a.g.e.*, s.405-406

1875 yılı Leskov'un edebi kariyeri açısından bir dönüm noktasıdır. “Nihilistlerin belası” olarak ün kazanmış olan yazar, bu tarihten sonra, “muhafazakârların gaddarı” olarak ün kazanmaya devam etmiştir. 1874 yılının sonlarına doğru hayata küsmüş bir Leskov, Russkiy Vestnik (Rus Haberci-1856-1887) gazetesinde yazılarının yayınlandığı Mihail Katkov'u (1818-1887) kırmıştır. Leskov etrafındaki toplumun büyümekte olan yanlış muhafazakârlığına karşı giderek artan bir öfkeyle yaklaşmaya başlamıştır. Toplumun ahlaki çöküşüne karşı inancını güçlendiren birkaç skandalı öğrendiğinde ise yazar dehşete kapılmıştır. Örneğin, 1875'in ilk aylarında eski bir yakın dostu, muhafazakâr romancı ve saray mensubu olan Boleslav Markeviç'in (1822-1884) bir rüşvet olayında bağlantısı ortaya çıkmıştır.

Leskov Ortodoks Kilisesi'nin ahlaki otoritesini manevi birliği sağlayacak olumlu bir güç olarak görmüştür ancak zamanla kiliseye olan inancı bile aşınmaya başlamıştır. 1874 yılında ikinci evliliği dağılma durumuna gelmiş, ciddi maddi sorunları başlamış ve bunun dışında birçok yazısı için yayıncı bulmakta da zorlanmış olan Leskov, bir çeşit kaçış psikolojine girmiştir. 1875 yazında Avrupa'ya üç buçuk aylık bir yolculukta bulunan Leskov, bir önceki yılın çilelerine bu şekilde dayanmıştır. Nikolay Leskov bu zor süreçte edebi kariyerindeki durumunu gözden geçirip dini görüşlerini detaylı bir şekilde değerlendirmiştir. Dini literatürde geniş ölçüde Rusya'da bulunmayan ya da yasak olan yazıları (büyük ölçüde Protestan ilahiyatçıların yazılarını) okumaya başlamıştır.⁶⁹

Leskov üç aylık Avrupa seyahatinden döndükten sonra *Dünyanın Kenarında* (Na Kraju Sveta-1875) adlı eserini yazmıştır. Hikâye, Sibirya'da bulunan bir psikoposun kilisenin öğretilerinin ışığını kendi manevi sorumluluğu altında olan ilkel Yakutsk göçebelerine aktarmasını konu almaktadır. Arayış içinde olan psikoposun kendisinin gençlik zamanlarından bir bölüm olarak anlattığı hikâye, tipik bir Leskov hikâye anlatıcılığını (skaz türü) bizlere göstermektedir. Psikopos ve konukları Rus Kilisesi'nin misyonerlik çalışmalarını tartışmaktadır. Bir ziyaretçi Ortodoks misyonerlerinin Mesih ve Hristiyanlık hakkındaki düşüncelerinin çok dar olduğunu ve çok az başarılı olduklarını savunmaktadır. Fakat Piskopos aynı fikirde değildir ve Rusların kendi Mesih kavramına sahip olduğunu söyler. Leskov'a göre kilise, mezhebi ne olursa olsun, insanları eğiterek,

⁶⁹ William B. Edgerton, “Leskov and Tolstoy: Two Literary Heretics”, *The American Slavic and East European Review*, Cilt.2, Sayı.4, Cambridge, 1953, s.524-534

etik davranışın bir örneğini sunarak ve hatta kutsal öğretileri yöneterek toplumda faydalı bir rol oynayabilmektedir.⁷⁰

Hikâyede verilmek istenen asıl mesaj ise İsa'nın imgesinin, dini yaşam için kiliseden çok daha önemli olduğudur. Leskov yaşayan dinin, bir bireyin salt kişisel bilincinin tanrı ile olan bağlantısının, dogma ve ritüelden ziyade ahlak ve pratik yardımı kendini ifade eden bir bilinç olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Piskopos hikâyenin başında kiliseyi onarmaya ve değiştirmeye çalışırken daha sonra kilisenin değişebilmesinin zor olduğunu idrak etmiştir. *Dünyanın Kenarında* eseriyle Leskov, Rusya'da halkın dini duygularının ve kiliseye olan yakınlığının azaldığını ve buna da esasen kilisenin sebep olduğunu anlatmaktadır.

III. Aleksandr'ın dindar bir çar olmasının yanında, Ortodoks Kilisesinin etkinliğini arttırmak istemesinin asıl sebebi narodnikler olmuştur. Çar, devrimci grupların etkisini azaltmak ve rejimi koruyup muhalefetin önünü kesmek için Ortodoks Kilisesini aktif olarak kullanmayı amaçlamıştır. III. Aleksandr'ın bu düşüncesinde güvendiği devlet adamı Pobedonostsev'in telkinlerinin de etkisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda atılan adımların en mühim olanları kilisenin çatısı altındaki cemaat okullarının sayısının arttırılması ve çok sayıda kilisenin inşa edilmesidir. Bunların yanında hükümet Rusya'da bulunan Müslümanları baskıyla Ortodoks Kilisesi'ne katmaya da çalışmıştır.⁷¹

Her ne kadar Ortodoksluğun topluma yayılması Leskov'un desteklediği bir durum olsa dahi, devletin Ortodoksluktan devrimcilere ket vurmak için faydalanmaya çalışması Nikolay Leskov'un tasvip etmediği bir durum olmuştur. Leskov Ortodoks Kilisesinin devlet eliyle topluma baskı kurmasını değil, kilisenin İsa'nın öğretilerini öğretmek ve kişinin maneviyatını arttırmak için bir aracı konumunda olmasını arzulamaktadır. Diğer yandan Müslümanların, Hristiyan yapılarak Ruslaştırılmaya çalıştırılması da Leskov'un liberal fikirleriyle uyuşmamaktadır. Sonuç itibariyle Leskov ve III. Aleksandr'ın farklı din algıları, çarlığın sembolü olan “çift başlı kartalı” andırmaktadır. Her ikisi de

⁷⁰ K.A. Lantz, “Leskov's "At the Edge of the World": The Search for an Image of Christ”, AATSEEL, *The Slavic and East European Journal*, Cilt.25, Sayı.1, İlkbahar-1981, s.34-43

⁷¹ Onur İşçi v Onur Önal, *Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü: Harp Yahut İhtilal*, Kronik Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2019, s.33

Ortodoksluğun ve Hristiyan öğretilerinin halka yayılmasını savunmalarına rağmen kafalarını iki farklı yöne çevirmiş gibi gözükmektedirler.

1881-1894 yıllarını kapsayan III.Aleksandr'ın iktidarlık süreci kendisinin korku siyasetine girmesine sebep olmuştur. Bu psikolojinin altyapısında çarın yaşadığı süreç epey etkilidir. 1 Mart 1887 tarihinde Aleksandr ve ailesi, babasının öldürülüşünün altıncı yıldönümünü anma vesilesiyle ilk kez Petersburg sokaklarında geçmiştir. Çar ve ailesi tören alanına yaklaştığı sırada polis, "Halkın İradesi" örgütüne mensup ve ikinci bir 1 Mart suikastını işlemek üzere bombalar taşıyan genç teröristleri yakalamıştır. Kurşuna dizilen 5 teröristin arasında Vladimir Lenin'in ağabeyisi 19 yaşındaki bomba imalatçısı Aleksandr Ulyanov da bulunmaktadır.⁷²

III.Aleksandr halka bir kez verilen özgürlüğün tekrar geri almaya çalışmanın toplum içerisinde refahı değil kargaşa atmosferini yaratacağını kestirememiştir. Çar, babasının ölümünden çok etkilenmiş ve iktidarlık sürecinde yapmış olduğu eylemlerde bu olay üzerinden kararlar almıştır. Babasının ölümü kendisinde ve Rus toplumunda derin korkulara sebep olmuş, bu korkular ile aldığı kararlar da korku siyasetine dönüşmüştür. İnsan, tabiatı gereği endişeli olduğunda veya korktuğunda daha çok hata yapmaya başlamaktadır. Fakat bir devlet tüm organlarıyla bu korkuya bulaşmışsa, o zaman bu hatalar daha büyük boyutlara ulaşabilmektedir.

1.4 KÜLTÜREL KAMPLAR VE POLİTİK CEREYANLAR

Rus tarihi siyasi olarak diğer ülkelerde olduğu gibi çalkantılı bir seyir izlemiş, iniş ve çıkışlar göyerek medcezirler yaşamıştır. Yaşamış olduğu bu yükselişlerden birisi ise Deli Petro dönemi olmuştur. Rus tarihinde düşünce, edebiyat ve sanat I. Petro dönemiyle gelişmeye başlamıştır. Petro geçmişteki çarların aksine gelişimi batıda görmüş ve saraydan, sokağa kadar her yerde batılılaşmayı hayatın içine sokmaya çalışmıştır.

Yüzyıllardır kendi kültürleriyle doğup büyümüş ve onun gerektirdiği şekilde yaşamış olan Ruslar, I. Petro ile birlikte Batılı gibi yaşamaya başlamışlardır. Petro'nun yapmış olduğu değişim gayet radikaldir. Fransız Devriminin önemli figürlerinden olan

⁷² Simon Sebag Montefiore, a.g.e., s.488

Saint-Just'ın dediği gibi; “*Bir yenileşme döneminde, yeni olmayan her şey kötüdür.*”⁷³ düsturuna benzer şekilde I. Petro eski Rusya’da olan ne varsa değiştirmeye başlamıştır. Bu süreçle birlikte Rusya her alanda gelişimini sağlamayı başarmıştır.

I.Petro'dan bir yüzyıl sonra ise Ruslar tarihindeki başka bir düşüşü yaşamışlardır; Napolyon'un Rusya'yı işgali. Fakat bu düşüş, yeni bir yükselişin müjdeleyicisi olmuştur. Rus düşünce tarihi işte bu dönemle başlamıştır. Ruslar, Napolyon'u yendikten sonra kendilerine şu soruyu sormaya başlamışlardır; Rusya hangi yöne doğru dönmelidir? Batıya mı yoksa doğuya mı? İşte Rus düşünce tarihini belirleyen olgu da bu olmuştur. Böylece Rusya'nın tarihteki misyonunu ve amacını sorgulayan iki grup ortaya çıkmıştır; Batıcılar ve Slavcılar.

Herzen Slavcılar (Slavseverler) ve Batıcılar ile ilgili olarak şöyle demiştir; “*İki düşman kardeşin, çekişme ve zıtlıklarında, Rusya’da ulusal bilinci hazırlayan o karmaşık süreci buluruz.*”⁷⁴ Rusya’nın entelektüel olarak iki parçaya bölündüğü bu dönem, aynı zamanda Rus felsefesinin ve düşüncesinin de zirve yaptığı bir süreç olmuştur.

1.4.1. Batıcılık

Herzen 1860’da “*30 yıl öncesinin Rus gençlerinin içerisinde, Rusya’nın geleceği mevcuttur. Onlar evrensel bilimin ve hakiki Rus geleneğinin mirasçılarıdır.*” diye yazdığı zaman gerçeklerden çok da uzaklaşmamıştır. Hakikaten 1825-1855 dönemi Rus siyasal ve sosyal düşünce tarihinde oldukça önemli bir dönem olmuştur. Dekabrist ayaklanmasını izleyen baskılar tüm entelektüel faaliyetleri durduramamış, Petersburg’da, Moskova’da ve çeşitli illerde Herzen’in deyişiyle “*resmi Rusya’dan derin bir yabancılaşma duygusuyla*” felsefi, bilimsel, sosyal ve politik sorularla ilgilenen gayri resmi gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁷⁵

⁷³ E.J. Hobsbawn, *Devrim Çağı*, Dost Kitabevi, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, 2016, s.89

⁷⁴ Alexandre Koyre, *19. Yüzyıl Başlarında Rusya’da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe*, Belge Yayınları, Çev. İzzet Tanju, İstanbul, 1994, s.11

⁷⁵ Michael Florinsky, “Russian Social and Political Thought 1825-1855”, *The Russian Review*, Cilt.6, Sayı.2, İlkbahar-1947, s.77-85

İşte bu yabancılaşma duygusu Batıcıların içerisinde rahatlıkla gözükmektedir. Batıcılar genel itibariyle çözümün Batı’da olduğunu düşünmektedirler. Fakat Batıcılık akımının temsilcileri Slavseverler gibi birlik içerisinde olamamışlardır. Batıcılar arasında kırklı yılların ortasında bir bölünme olmuştur. Batıcılar dine karşı olumlu olmamış iken Batıcılığın ilk savunucularından olan Pyotr Çadayev ise Katolikliği savunmuştur. Sonuç olarak Batıcılar çözümün Batı’dan geldiği noktasında hemfikir olmalarına rağmen bu sonuca farklı yollardan ulaşmışlardır.

Batıcılık akımının ilk temsilcilerinden olan Çadayev (1794-1856), Moskovalı aristokrat bir ailenin çocuğu ve Puşkin’in de yakın arkadaşıdır. Çadayev’in Batıcılığı geç dönem Batıcıları olan Herzen, Belinski, Bakunin ve Çernişevski gibi materyalist ve din karşıtı değildir. Çadayev’e göre, Rusya’nın yüzyıllarca Moğol-Türk esaretinde kalmış olması tüm Avrupa’nın özgün bir Hristiyanlık kültürünü oluştururken, bu sürecin dışarısında kalmalarına neden olmuştur. Ruslar gerçek Hristiyanlıktan kopmuş olan Bizans’ın mezhebini benimsemişlerdir. Bu sebeple Ruslar sözde Hristiyan olsalar da Batı’nın uzun tarihsel süreç içerisinde edindiği ilerlemelerin dışında kalmışlardır. Dolayısıyla Çadayev, Batının dinamik yapısına uyumlayan Ortodoks kültürüne karşı çıkmaktadır. Katoliklik ise, gelinen noktada rasyonel Batı düşüncesinin temel kaynaklarından birisini oluşturmaktadır.⁷⁶

Çadayev ilk kez 1829’da Rusya’nın Avrupa ile olan ilişkisi sorununu felsefi mektubunda kaleme almıştır. Yazı 1836’da Teleskop dergisinde yayımlanmıştır. Bu mektupta Çadayev yaratıcılığını ve birliğini genel olarak dinden ve bilhassa Katolik olmasından alan Batı medeniyetine Rusya’nın değerli hiçbir katkıda bulunmadığı konusunu tartışmaktadır. Ayrıca Rusya’nın kendi geçmişindeki ayak bağlarından arınmış olarak büyük bir geleceği olabileceği olasılığına açık kapı bırakmıştır.⁷⁷ Çadayev’in yazmış olduğu mektup şaşırtıcı bir etki yaratmış ve iki taraf (Batıcılar-Slavseverler) arasında düşmanlık derecesinde bir bölünmeye sebep olmuştur.

Çadayev’in Rus tarihinin tarihsel açıdan önemsiz oluşu ile ilgili sözlerine karşı yakın arkadaşı Puşkin “*Şerefim üzerine yemin ederim ki geçmişlerimizin tarihinden*

⁷⁶ Nebi Mehdiyev, “Petersburg ve Moskova Karşıtlığı: Rus Düşüncesinin Tarihsel İkircikliği”, *International Journal of Russian Studies*, Sayı.2, Şubat-2015, s.231-238

⁷⁷ Robert C. Williams, “The Russian Soul: A Study in European Thought and Non-European Nationalism”, *Journal of the Study of Ideas*, Cilt.31, Sayı.4, 1970, s.573-588

başka, Tanrı'nın bize vermiş olduğu vatandan başka, hiçbir zaman ne vatani değiştirmek veya ne başka bir tarihe sahip olmak isterim."⁷⁸ diyerek karşı çıkmıştır.

Batıcılar, Batı Avrupa'nın gelişimi esnasında vaki olan her şeyi savunmuşlardır: köylülerin nüfusunun azaltılması, Fransa'da ortaya çıktığı gibi bürokrasinin gücü vs. mecburen Rusya'da da tekrarlanması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat modern Avrupa düşüncesinin etkisinde olan daha eğitimli temsilcileri Belinski, Herzen, Turgenyev, Çernisevki tamamen farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Onlar, Batı Avrupa'nın fabrika ve tarım işçilerinin katlanmak zorunda kaldığı, toprak sahiplerinin orta sınıfın parlamentoda elde ettiği gibi kontrolsüz bir güçle dayattığı acıları hiçbir surette tarihi bir zorunluluk olarak kabul etmemişlerdir.⁷⁹ Hatta Herzen, Slavseverler gibi İncil'in öğretilerine Ortodoks Hristiyanlığının, Katoliklikten daha sadık olduğunu düşünmüş ve bu inanç sayesinde Rus halkının, Batı Avrupa'nın sağlıksız uygarlığına bulaşmadan temiz kalabildiğini savunmuştur.⁸⁰

Belinski'ye göre, Petro'nun yapmış olduğu reformlar, tarihsel açıdan bakıldığında zaman kaçınılmazdır. 19. yüzyıl Rusya'sının içerisinde bulunmuş olduğu toplumsal uçurumun sorumlusu olan Petro reformları, çağdaş bir Rusya'ya atılmış olan ilk ve kesin adımlardır. I.Petro'dan önce Rusya, sadece bir halk iken Deli Petro'nun başlatmış olduğu reformlarla birlikte bir ulus olabilmıştır.⁸¹

Slavcılık ve Batıcılık tartışmaları 1880 baharında Moskova'da gerçekleşen Puşkin Töreni'nde Dostoyevski'nin konuşmasında dahi hala daha canlı bir haldedir. Puşkin'in ölümü üzerine yapılan törende en önemli iki edebi şahsiyet Turgenyev ile Dostoyevski, Puşkin'in tamamen farklı yönlerini ortaya çıkaracak konuşmalar yapmışlardır. Turgenyev, Puşkin'i Avrupa edebiyatı bağlamında incelerken Dostoyevski onun dehasının Avrupa'daki yaratıcılığa eşit olmaktan öte, çok üstünde olduğunu belirtmiştir. Her ikisi Puşkin ile ilgili çözümler yapmakla kalmamış, dolaylı olarak Rusya'nın Avrupa karşısındaki başarısını da değerlendirmişlerdir. Buradaki argüman edebi bir şahsiyetle ilgili gibi görünse de dinleyicilerin de gayet anladığı gibi aslında uzun zamandır var olan ve 19. yüzyıl boyunca Rus kültüründe sürüp giden Batıcılık-Slavcılık

⁷⁸ G.P.Kovaleva, *a.g.e.*, s.54

⁷⁹ Pyotr Kropotkin, *a.g.e.*, s.329-330

⁸⁰ Andrej Walicki, *a.g.e.*, s.263

⁸¹ Andrej Walicki, *a.g.e.*, s.222-223

tartışmasının bir rövanşıdır. Turgenyev'in Batı merkezli, Dostoyevski'nin ise Rus merkezli konuşmasının sonucunda galip ise Dostoyevski olmuştur.⁸²

1.4.2. Slavcılık (Slavseverler)

Slavseverlik (Slavyanofil) kelimesi ilk olarak Çar I. Aleksandr dönemindeki, Amiral A.S. Şişkov'un eski kilise Slavcasına karşı büyük bir sempati beslemesi ve tekrar eski dile geri dönülmesini istemesinden ileri gelmektedir. Şişkov, Rusça yerine yazıda, basında, okullarda eski Slavcayı uygulamaya koymak istemiştir. 1824'de Eğitim Bakanı da olan Aleksandr Şişkov, Batı medeniyetini destekleyen Rus aydınlarının, yani batıcıların ileri sürdükleri bütün yeniliklere karşı koymuş ve ileri hareketleri durdurmaya çalışmıştır. Şişkov'un eski Slavcayı ihya etmek isteği, muhalifleri tarafından kendisine "Slavyanofil" yani "Slavsever" adının takılmasına sebep olmuştur.⁸³

Slavcılık, Rusya'da 1839'larda ortaya çıkmıştır. Bu ideolojik hareketin öncüleri İ.V. Kireevsky, A.S. Hamyakov, K.S. ve İ.S. Aksakov kardeşlerdir. Slavseverler, Rus halkının var etmiş olduğu orijinal biçimiyle Ortodoksluğa dayalı bir Hristiyan dünya görüşünün geliştirilmesini amaçlamışlardır. Slav dünyasının misyonu ve hayata bakışını açıklamaya çalışmışlar ve Batıcılık tarzında düşünceye ve Ortodoks olmayan anlayışa karşı hoşgörüsüz bir tutum takınmışlardır. Rusya'nın geçmişini ve Rus ulusal karakterini idealize etmişlerdir. Slavseverler, Rus kültürünün ayırt edici özelliklerini çok değerli bulmuşlar ve Rus siyasi ve kamusal yaşamının gelişmekte olduğunu ve Batılı ülkelerin yöntemlerinden farklı olarak kendine özgü bir şekilde gelişeceğini savunmuşlardır.⁸⁴

Ünlü Rus tarihçi Karamzin'e göre Petro'nun Batılaşıma düşünceleri yüzünden Rusya'da sınıf farkı belirginleşmiş ve böylece Rus toplumunda soylular ile alt sınıf birbirinden kopmuştur. Bu durumda kardeşlik bağlarının kopmasına sebep olmuştur. Karamzin 18.yüzyılın sonlarında genç yaşlarında şöyle demektedir;

⁸² Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, *Puşkin Konuşması*, İletişim Yayınları, Çev.Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, 2015, s.37-38

⁸³ Mahir Aslan, "Rus Kaynakları Işığında Slavseverlik ve Politik İz düşümü Panslavizm", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt.3, Sayı.2, 2018, s.52-83

⁸⁴ G.P.Kovaleva, a.g.e., s.41-42

"Rusların Rus olduğu, Rus gibi giyindiği, kendi yolunda gittiği, gelenek ve göreneklerine bağlı olduğu, kendi dilini gönlünün dilini, yani düşündüğü gibi konuştuğu o devirlerin hatırasına bağlı olmayanınız var mıdır?"⁸⁵

19. yüzyılın başlarında Rusya'da Schelling'in ve Hegel'in etkisi Rus toplumunun eğitimli kesimlerinde oldukça hızlı bir şekilde yayılmıştır. 1810'ların sonlarında ve 1820'lerde ise aydınların dikkatleri Rus kültürünün özgün başarılarının ne olduğu sorusuna çevrilmiştir. O zaman verilen cevap son derece umutsuz olmuştur: hiçbir şey. Bu dönemin yazarlarının çoğunun yazışmalarında ve günlüklerinde belirtildiği gibi, Rus kültürünün yalnızca taklit edici bir durumda olduğu ortaya çıkmış ve evrensel dünya kültürüne özgün katkısı olarak düşünülebilecek hiçbir unsur içermediği görülmüştür; Rusya'da din tamamen Bizans'tan ve seküler kültür ise tamamen Batı Avrupa'dan gelmektedir.⁸⁶

Slav tarihçisi Andrej Walicki, Slavseverlerin görüşlerini yaşanan düzenin savunulmasından çok, geçmişin ideal toplumuna duyulan nostalji yani derin bir özlem olarak ifade etmektedir. Walicki'ye göre "*Slavseverlerin felsefesi, tutucu ütopyacılık olarak nitelendirilebilir; "ütopyacılık" diyoruz çünkü, içinde yaşanan gerçeklerin taban tabana zıddı olan toplumsal bir idealin kapsamlı ve ayrıntılı bir düşüydü; "tutucu", hatta gerici olduğunu söylüyoruz çünkü, bu, geçmişe yerleştirilen bir idealdir.*"⁸⁷

Slavseverler; Rusya'nın gerçek tarihinin çözümlenmeye başladığı bir zamanda Moğol istilasına kadar federal prensibin egemen olduğunu, Moskova çarının otoritesinin nispeten yeni bir oluşum olduğunu (15. 16. 17. yüzyıl) ve otokrasinin tamamen eski Rusya'nın bir mirası olmadığını savunurlar. Aksine temel olarak aniden batı yaşam biçimini soktuğu için lanet okunan I. Petro'nun eseri olduğundan bir kez bile şüphe etmezler. Onlardan çok azı Rus halkının büyük kitlesinin dininin, resmi Ortodoks kilisesinin dini olmadığını, aksine bin çeşit varyasyon olduğunun farkına varmıştır. Moskova kilisesini Bizans, Latin ve Moğol kaynağının bir karışımı olarak görmüşlerdir.⁸⁸

⁸⁵ Alexandre Koyre, a.g.e., s.14

⁸⁶ Boris Groys, "Russia and the West: The Quest for Russian National Identity", *Springer*, Cilt.43, Sayı,3, Mayıs-1992, s.185.198

⁸⁷ Andrej Walicki, a.g.e., s.180

⁸⁸ Pyotr Kropotkin, a.g.e., s.330-331

Slavseverciliğin en önemli temsilcilerinden olan I. Kireyevski "*Batı'da özel ve toplumsal yaşam bireylerin birbirlerinden yalıtılmalarını gerektiren, insanların tek tek ve öteki insanlardan ayrı olacakları bir bağımsızlık anlayışı temeline dayanır. Böyle olunca, dışsal biçimsel özel mülkiyet ilişkileri ve her türlü hukuksal uzlaşma biçimleri kutsallaştırılır ve insanlardan daha önemli gibi görülür.*"⁸⁹ demiştir. Kireyevski'ye göre Batı uygarlığı organik toplumları yok edip onun yerine hesaplar üzerine dayanan birlikler koydu; bunun ardından insan enerjisi dışa, durmak dinlenmek bilmeyen bir hareketliliğe yöneltildi. Bu içi boş, ruhsuz "mantık-teknik" uygarlığı ise, endüstri üretiminin düzeneğince yönetilmiştir. Homyakov'un deyişiyle Avrupa tarihinin "özgürlüksüz birlik" ile "birliksiz özgürlük" arasındaki savaşımın tarihi olmasının nedeni tam olarak budur.

Kireyevsky ve Homyakov'nin fikirlerini oluştururken Alman idealist felsefesinden, özellikle de Schelling'ten etkilendiği görülmektedir. Kireyevsky yurtdışına çıkmış ve 8 ay boyunca Almanya'da kalmıştır. Berlin'de Hegel ve Schleiermacher'in konferanslarına katılırken Münih'te de Schelling'i kişisel olarak tanıma fırsatına sahip olmuştur. Daha sonra fikirlerine bir düzen vermek için Rusya'ya geri dönmüştür.⁹⁰

Slavseverlerin lideri Kireyevski olmasına rağmen, hareketin içerisindeki en aktif kişilerden biri Homyakov olmuştur. Soylu bir aileden gelen Homyakov, 1828-29 Osmanlı-Rusya savaşında orduya tekrar katılmış ve Bulgaristan'da Rus olamayan Slavlarla beraber Türklere karşı savaşmıştır. Homyakov Batı'nın aksine, Rusya'da gerçek Hristiyanlık ruhunun Rus Kilisesi'nde ve Rus halkının bilincinde yaşamaya devam ettiğini savunmuştur. Ortodoks Hristiyanlık, Batı'nın bilmediği bir ilkeyi "*sobornost*" yani "*konseycilik*" ilkesini getirmiştir. Bu bir tür Ortodoks-Hristiyanlık ruhunun içerisinde var olan, evrensel sevgi ve kardeşlik ruhudur. Bu durum Rusya'nın muhtemelen "din ve yaşam" ve "din ve kültür" arasındaki organik birliğin hala korunduğu tek ülke olduğu anlamına gelmektedir.⁹¹

Homyakov'un din, hayat ve kültür üçgeninde oluşturmuş olduğu "*sobornost*" ilkesi Leskov'un benimsediği bir düşünce olmuştur. Bunun yanında Nikolay Leskov'un Slavseverler ile hemfikir olduğu başka konular da bulunmaktadır. II.Aleksandr'ın

⁸⁹ Andrej Walicki, a.g.e., s.162-163

⁹⁰ Janko Lavrin, "Kireevsky and the Problem of Culture", *The Russian Review*, Cilt.20, Sayı.2, Nisan-1961, s.110-120

⁹¹ Janko Lavrin, "Khomyakov and the Slavs", *The Russian Review*, Cilt.23, Sayı.1, Ocak-1964, s.35-48

reformları döneminde Rus toplumunun karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek adına din adamları ile halkın arasında bir yakınlaşmanın gerekliliğini dile getirmeleri buna örnektir. Slavseverler gibi Leskov da kilisenin devlete tabi kılınmasını eleştirmiş ve kilisenin devlet gözetiminden bağımsız kalmasının gerekliliğinin altını çizmiştir. Slavseverlerin Leskov ile bir diğer benzer görüşü ise dini hoşgörü olmuştur. İvan Aksakov (1823-1886) gibi bazı radikal Slavseverler bu görüşe karşı çıkmış olsalar da genel olarak Slavseverler hangi dine inanıyor olursa olsun, Çarlık Rusya'sı içerisindeki her bireyin kendi dinini rahatça yaşama ve öğretme hakkına sahip olmasını savunmuşlardır. Bu durum Leskov için de büyük önem arz etmektedir. Çünkü Leskov için din ve vicdan özgürlüğü en mühim insani haklarından birisidir.⁹²

Slavseverlerin içerisindeki bir diğer önemli şahsiyet olan Ivan Aksakov Slavseverliğin, Panslavizme evrilmesinin önde gelen ismi olmuştur. Aksakov'un milliyetçi fikirleri yıllar geçtikçe dozunu arttırmıştır. Gençlik yıllarında liberal bir tutumu olan Aksakov'un, Rusya'da devrimci grupların (narodniklerin) güçlenmesiyle 1861'den itibaren fikirleri değişmiş ve daha sonraki fikirleri onu, Slavseverlerin kurucularının düşüncelerinden apayrı bir noktaya getirmiştir. Aksakov'un yönettiği Slav İnsanseverler Derneği, 93 Harbi esnasında Rusya'da etkisini kayda değer bir şekilde arttırmıştır. İvan Aksakov'un arzusu, İstanbul'un fethedilerek Rus kartalının kanatları altında güçlü bir Slav uluslar federasyonunun kurulması olmuştur. Böylece esasen Aksakov imparatorluğa ulusal bir içerik kazandırmak adına çabalamıştır.⁹³

Leskov, İvan Aksakov'u yakinen tanımaktadır. Hatta kendisiyle pek çok kez mektuplaştığı bilinmektedir. Diğer yandan Homyakovla ise hiç tanışmamış olan Leskov'un Slavsever yazarın eserleri hakkında yeterli bilgisi olduğu görülmektedir. Bunu Leskov'un 23 Aralık 1874 tarihinde İvan Aksakov'a yazmış olduğu mektuptan öğrenmekteyiz. Mektupta Leskov, yazacağı bir makalede Homyakov'un Derleme Eserlerinin (Collected Works) ikinci cildinden yararlanma niyetinde olduğuna değinmektedir.⁹⁴

⁹² Artur Mrowczynski-Van Allen v Teresa Obolovitch v Pawel Rojek, Alexei Khomiakov The Mystery of Sobornost, Pickwick Yayınları, 2019, Oregon, s.181

⁹³ Andrej Walicki, *a.g.e.*, s.188-190

⁹⁴ Artur Mrowczynski-Van Allen v Teresa Obolovitch v Pawel Rojek, Alexei Khomiakov The Mystery of Sobornost, Pickwick Yayınları, 2019, Oregon, s.181-182

Her ne kadar eserlerine baktığımız zaman kendisini bir Slavsever olarak düşünebileceğimiz Leskov, bu grubunun içerisinde bulunmamıştır. Slavseverlere dahil olmamasına rağmen onların görüşlerini ve yazdıkları eserleri yakından takip eden yazar, pek çok konuda onlara katılmıştır. Leskov'u Slavseverlere yakınlaştıran en mühim mesele, Batıcıların önem vermemesine rağmen kendilerinin Ortodoksluğu savunmaları ve görüşlerini bu temel üzerine inşa etmeleridir.

Kireyevski'nin Batı'nın organik toplumlar yerine içi boş, ruhsuz toplumlar yarattığına dair görüşünü Leskov'un da benimsediğini *Çelik Pire* eserinde görebilmekteyiz. Eserdeki "solak" karakterinin Avrupa'ya gidişinde yaşadıkları bu görüşün bir tezahürü gibidir. Kahraman, Batı'da kendisine teklif edilen hiçbir şeyi kabul etmemekte, bunun yerine Rusya'da yoksul köyündeki hayatını tercih etmektedir.

Leskov'un mektup arkadaşı İvan Aksakov'un farklı fikirleri ve aykırı tavrı ise Leskov ile paylaşacak pek çok konusu olabileceğini bizlere göstermektedir. Fakat Aksakov'un savunduğu radikal fikirler (dini hoşgörü, aşırı ulusalcılık), Leskov'un liberal görüşleriyle uyuşmamaktadır. Çünkü Nikolay Leskov'un Aksakov'un savunduğu panslavcı düşüncelere benzer fikirleri bulunmamıştır. Bunun yanında Leskov her bireyin, kendi fikirlerini rahatça savunmasını ve serbest bir şekilde kendi inancını yaşamasını da desteklemiştir.

Rus siyaset bilimci Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği* adlı eserinde "*Petro sonrası Romanovlar Rusyası, Prusya modeline yakındı, yani kendi Ortodoks itikadından sapmakla, pozisyonunun ulus-devlete tedricen teslim eden Katolikliğin yarı yolundaydı.*"⁹⁵ demektedir. Genel bir çerçevede baktığımız zaman I. Petro döneminin ardından başlayan Batıcılık-Slavcılık tartışmasının aslında bir tür Ortodoksluk-Katoliklik savaşı olduğunu görmekteyiz. Batıcıların ilk temsilcilerinden olan Çaadayev'in Katolikliği savunan fikirlerine karşın, Slavseverler Ortodoks Hristiyanlığı savunmuşlar ve hatta buna kutsal bir görev atfetmişlerdir. Her ne kadar Çaadayev dışındaki Batıcılık temsilcileri dinle ilgilenmemiş olsalar da genel olarak bakıldığında bu dönemin düşünürlerinin fikirlerini ve felsefelerini din olgusu üzerinden şekillendirdikleri

⁹⁵ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, Çev.Vügar İmanov, İstanbul, 2010, s.222

görülmektedir. Çünkü Rus milliyetçisi olmak (Slavseverler) aynı zamanda Ortodoks-Hristiyanlığı da savunmayı gerektirmektedir.

Slavseverlerin görüşlerine genel itibariyle baktığımızda popülistlerin görüşüyle de benzerlik taşıdığı görülmektedir. Herzen ile birlikte başlayan popülizm, Slavseverlerin bazı görüşlerini paylaşmaktadır. Öncelikle hem Slavseverler hem de popülistler, bir yandan Rus köylülerine, bir yandan da esnaf gruplarına samimi bir sevgi beslemektedirler.

Alexander Herzen bu iki gruba atıfta bulunurken “*Evet, biz rakip idik fakat çok garip olanından*” demiştir. “*Farklı olmasına rağmen tek bir sevgimiz vardı. Onlar (Slavseverler) ve biz en eski yıllarımızdan Rus halkını bütünüyle kucaklayan, sınırsız bir sevgi hissi veren güçlü bir irrasyonel duyguya yenik düştük. Ve biz, Janus gibi, çift başlı kartal gibi, aynı yüreğe sahipken ve aynı zamandayken farklı yönlere baktık. Onlar mezarlarda İsa’yı arayan Mary Magdalen gibi, kroniklerde Rusya’yı yaşamaya çalıştılar...*”⁹⁶

Slavseverler ve Batıcılar ile birlikte Rusya’da gelişen fikir hayatı ve felsefe, edebiyatı da geliştirmiştir. 19.yüzyılın başlarında başlayan milliyetçi düşünceler, geçmişe eleştirel bakabilmeyi sağlamıştır. Rus tarihinde son yüzyılda yapılan edebi eserlere bakıldığı zaman, taklit eserler dışında milli bir edebiyat görülemez. Avrupa’daki eserleri taklit etmekten ileri gidememiş bir Rusya, kendi potansiyelini de görememiştir. Ne zaman kendi topraklarına bakma ihtiyacı hissetmiş, o zaman milli bir edebiyat ruhu ortaya çıkabilmiştir. Milli edebiyatta ilk taşı atan ise Slavsever Kireevski’nin hayranı olduğu Puşkin olmuştur. Bu durumda Rus edebiyatının zirve yaptığı dönem olan 19. yüzyıl, pek çok sanat dalında milli düşüncenin öne çıkmasına da sebep olmuştur.

Nikolay Leskov, 19. yüzyıl Rusya’sının en büyük tartışması olan Batıcılık-Slavcılık konusunda Slavseverlere daha yakın bir konumda olmuştur. Leskov da Slavseverler gibi eski Rusya’ya karşı özlem duymakta, I. Petro ile başlayan batı esintisini doğru bulmamaktadır. Leskov, Batıdan gelen kültürün ve fikirlerin tamamının kadim Rus yaşantısını bozduğunu düşünmektedir. Leskov’un Batıcılık karşısındaki düşüncelerini *Mühürlü Melek* eserinde rahatlıkla görebilmekteyiz.

⁹⁶ Janko Lavrin, “Populists and Slavophiles”, *The Russian Review*, Cilt.21, Sayı.4, Ekim-1962, s.307-317

Mühürlü Melek eserinde başkahraman, Rus ikonografyasından bahsederken, deneyimli Rus sanatçıları hatırlar. Roma'da, Vatikan'da dahi Rus ikona ressamlarının yaptığı minyatürlerin bulunduğunu anlatır. Karşısında bulunan İngiliz ise başkahramana bu ikona eserlerinin Vatikan'a nasıl geldiğini sorar; başkahraman “*Büyük Petro, yabancı bir rahibe hediye etmiş, o da eseri Roma'ya satmış.*” der. Ardından İngiliz, kendi milletlerinde her tablonun kuşaktan kuşağa kaldığını ve hatta böylelikle insanların kendi soyunu rahatça öğrenebildiğini söylemektedir. Başkahramanın İngiliz'e cevabı ise Leskov'un kendi düşüncelerini yansıtmaktadır; “*Rusların yapısı böyle değildir. Biz her şeyi yenileme güdüsüyle ata gelenekleriyle bağımızı kopardık; Rus milleti daha dün kuluçkadan çıkmış gibidir.*”⁹⁷

Bir yandan liberal ya da radikal düşünen Batılılar ile diğer yandan dindar, Batı karşıtı Slavseverler arasındaki bölünme, aslında Büyük Petro'nun reformlarından sonraki bölünmüş Rus bilincinin bir karakterini göstermektedir. Leskov, batılılaşma ile birlikte gelen reformların, duyguları bilinçli bir şekilde yok ettiğini düşünmektedir. İnsanlar gündelik hayatın koşturmacasında kendi benliğini unutmuştur. Leskov'a göre Rus toplumu dünyevi tutkulara boğulup manevi değerleri yok saymaya, Rusların atalarından kalan yüce ülküleri ise unutmaya başlamıştır. Leskov da Slavseverler gibi geçmişe karşı büyük bir özlem duymakta ve sevgi beslemektedir.

Sonuç itibarıyla 19. yüzyılın kırklı yıllarından itibaren Slavseverler ve Batıcılar sayesinde Rus felsefesi, edebiyatı ve düşüncesi gelişmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan Rus felsefesinin yaratıcılığı Rusya'nın gelişme umutlarıyla ve kaderiyle birbirinden ayrı düşünülemez. Birbirinden ayrılmış olmalarına rağmen iki tarafta Rusya'nın gelişmesini umut etmiş ve bu amaç uğruna düşüncelerini geliştirmiştir. Slavsever ve Batıcı düşünürler, 19. yüzyıl Rus toplumunun düşünce hayatını ve Doğu ve Batı arasında yaşamış olduğu ikilemi tezahür ettiren kişiler olmuşlardır.

⁹⁷ Nikolay Semyonoviç Leskov, *Çelik Pire*, Yapı Kredi Yayınları, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, 2018, s.94

2.BÖLÜM: NİKOLAY LESKOV'UN HAYATI: KÖYDEN BAŞKENTE

2.1 ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI

Leskov sıradan mahkeme kâtipliğinden yüksek mahkeme üyeliğine terfi eden köylü bir babanın oğlu olarak 16 Şubat 1831 yılında Moskova'nın güney batısında bulunan Oryol ilinin, Gorokhovo köyünde doğmuştur. Babasının ismi Semyon Dimitriyeviç'tir. Kesin olarak bilinmemekle birlikte, ailesi Semyon Dimitriyeviç'in 1789 yılında doğduğuna inanmaktadır. Leskov'un babasının yanında, atalarının hepsi de Oryol eyaletindeki Leska köyünde rahiplik yapmışlardır, bu nedenle soy isimleri Leskov'dur.⁹⁸ Oryol şehri, İvan Turgenyev, Leonid Andreyev ve İvan Bunin gibi birçok Rus yazarın da memleketidir.

Baba Semyon'un köylülükten memuriyete geçişi, 2 Temmuz 1811'de Oryol bölge mahkemesine "düşük seviye kâtip" olarak atanmasıyla başlamıştır. Becerikli, zeki ve yetenekli bir köylü olan baba Semyon Dimitriyeviç, mahkeme görevi için zorunlu kursları başarıyla vermiş ve değişik yerlere terfi ederek gene mahkemelerde çalışmıştır. 1825 yılında Kafkasya'ya tayin edilmek isteyen Semyon Dimitriyeviç Stavropol'e tayin edilmiştir. Ardından 1827'de iyi bir rütbeyle Oryol'a geri dönmüştür. 1830 Nisan'ında Kızıl Tepe'de (на Красную горку-na krasnuyu gorku) Semyon Dmitriyeviç, Maria Petrovna Alfereva ile evlenmiş, neredeyse 5 yıl boyunca burada yaşamışlar ve hayatlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Daha sonra, 18 Haziran 1832'de ceza dairesinde yüksek mahkeme üyesi olmuş ve böylece kariyerinin zirvesine ulaşmıştır. Semyon Dimitriyeviç burada çalışırken Vali A.V. Kaçubeya ile olan anlaşmazlığı sebebiyle zengin iş tecrübesi, zekâ ve yeteneklerinin tamamıyla emeklilik yaşına kadar dahi bekletilmeden istifa etmek durumunda kalmıştır. Böylece 24 Ocak 1839 tarihinde işinden istifa etmiştir.⁹⁹ Rusya'da memur olmanın traji-komik yönleri zaten Rus edebiyatının temel konularından biridir. Çehov'un *Memurun Ölümü* ve Gogol'un *Bir Delinin Anı Defteri* eserlerindeki gibi, Rus memuriyet sistemi içerisinde, küçük adamların

⁹⁸ Andrei Nikolayeviç Leskov, *Zhizn' Nikolaia Leskova*, Hudojestvennaya Literatura, Moskova, 1984, s.52-53

⁹⁹ Andrei Nikolayeviç Leskov, a.g.e., s.53-54

(memurların), büyük adamlar (patronların) elinde kendilerini değersiz hissetmeleri popüler bir olaydır.

Nikolay Leskov'un annesi Maria Petrovna 18 Şubat 1813'te Oryol'de doğmuştur. Yoksul bir Moskova asilzadesinin kızı olan annesi Maria Petrovna (1813-1886), kocası ile çok genç yaşta tanışmıştır. İlk olarak evlerinde öğretmen olarak çalıştığında karşılaşmışlardır.¹⁰⁰ Anne Maria Petrovna, kendisi gibi Oryol doğumlu olan kocasından ve onun aile çevresindeki insanlardan tamamen farklı biridir. Bu farklılık onun aristokratik köken ve terbiyesinden kaynaklanır. Asil bir kız olarak eğitilmiş: müzik çalmış, Fransızca konuşmuş, toplumda nasıl duracağını, oturma odasında küçük bir konuşma yapmayı, konuşmalarına etkili bir Rusça kelime eklemeyi veya güzel bir yabancı ifadeyi eklemesini iyi bir şekilde öğrenmiştir. Keza evliliği boyunca evi ve bütün işleri kendisi yönetmekten de imtina etmemiştir.¹⁰¹

Leskov, çocukluğunun ilk sekiz yılını büyükannesinin yaşadığı ve annesinin yalnızca arada bir misafir olduğu Gorokhovo'da geçirmiştir. Erken eğitimini teyzesinin eşi Strakhov'un evinde, Almanya ve Fransa'dan kendi çocukları için getirdikleri öğretmenlerden alır. Almanca öğretmeni Leskov'u Tanrı vergisi yetenekleri sebebiyle övmeye başladığında, ev sahiplerinin kıskançlığı nedeniyle hayatı zorlaşır. Büyükannesinin isteği üzerine, babası Leskov'u doğduğu ev olan Oryol'da 3 Dvoryanskaya Caddesi'ndeki evine geri getirir.¹⁰² Genç Leskov'un kişiliği, babadan gelen köylülük ve anne ile teyzeden kaynaklanan Batılılaşmış Rus aristokrasinin değerlerinden etkilenmiştir.

Nikolay Leskov, ilkokulun son yıllarında ailesiyle birlikte Oryol'de, Orlik Nehri'nin yukarısında basit bir evde yaşadktan sonra, babası Semyon Dimitriyeviç'in işinden istifa etmesiyle birlikte aile, Orlovski Bölgesinde bulunan Panino Khutor köyüne taşınır. Buradaki evleri bakımsızdır. Leskov'un daha sonra eserlerinde yeniden canlandırmasıyla ün kazandığı taşra kültürüyle ilgili ilk deneyimlerini yaşadığı yer burası olmuştur.¹⁰³

¹⁰⁰ Bu bilgi <https://www.kostyor.ru/biography/?n=115> sitesinden 13.07.2019 tarihinde alınmıştır.

¹⁰¹ Andrei Nikolayeviç Leskov, a.g.e., s.65-66

¹⁰² Bu bilgi <https://web.archive.org/web/20120425230520/http://leskov.lit-info.ru/review/leskov/001/26.htm> sitesinden 29.07.2019 tarihinde alınmıştır.

¹⁰³ Bu bilgi http://az.lib.ru/l/leskow_n_s/text_00294.shtml sitesinden 25.08.2019 tarihinde alınmıştır.

Edebiyata tutkuyla âşık olan ve ona eş değerde bir herhangi bir dal göremeyen Leskov, yeni bir şey aramaktan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Panino köyü olanca fakirliğine rağmen okuma heveskârı genç Leskov için zengin bir kütüphane sağlamıştır. Rus Ortodoks metinleri ve Batılı eserler dışında tıp kitapları da köyde bulunuyordu. Leskov'un oğlu Andrei Leskov'un yazmış olduğu *Nikolay Leskov'un Hayatı*" (Zhizn' Nikolaia Leskova) adlı biyografi eserinde Nikolay Leskov'un Panino Khutor köyündeki yaşamıyla ilgili olarak şöyle denmektedir; "*Leskov'un okuduğu kitaplar ile kafasında soru işaretleri artmaktaydı. İsa'nın Hristiyanlıktaki yeri, onu tam olarak tatmin etmiyordu. Okuduğu metinlerden sonra "İsa gerçekten de böyle mi dedi?" diyordu.*"

Nikolay Leskov Panino'dan Oryol'e 1841'de döner ve burada jimnazyuma başlar. Ortaokula beş yıl devam etmekle birlikte başarısız olur ve diploma alamaz. Leskov kendi kaleminden okula başlangıç sürecini kaleme almıştır; "*Oryol Vilayet Ortaokulunda (gimnaziya) birinci sınıftaydım. 1840'lı yılların başlarıydı ve ben sadece on yaşındaydım. Ailem çok zengin olmayan soylu bir aileydi ve Kromsky ilçesinde Panino Khutor isminde küçük bir köyleri vardı. Babam, annem ve kardeşlerim orada yaşadılar, ben ise ağustos ayında Oryol'a getirildim ve eğitim almaya başladım.*"¹⁰⁴

Böylece Nikolay Leskov'un öykülerindeki ve romanlarındaki konuların geçtiği şehir olan Oryol'e 10 yaşında geldiğini öğrenmiş oluyoruz. Leskov'un okulu Rusça olarak Orlovskoy Gimnazii'dir. Burada kullanılan "gimnaziya" kelimesi özel okul anlamına gelmektedir. O dönemde Rusya'da özel okula genel olarak soylu ailelerin çocukları gitmektedir. Nikolay Leskov'un ailesi de soylu bir aileden olduğu için "gimnaziyaya" gönderilmiştir. Fakat özel okul olmasına rağmen eğitim gördüğü okuldaki sınıflar yine de yetersiz kalmaktadır. Sınıfın durumuyla ilgili olarak Leskov şöyle demektedir; "*Eğitim gördüğüm Orlov Ortaokulunda sınıflar o kadar sıkıştı ki, öğretmenler dersi anlatacağı öğrenciye yer bulamazlardı. Biz de sıkışık bir şekilde oturarak dersi dinlerdik.*"¹⁰⁵

Leskov 3.sınıf derslerinin sınavında başarılı olamamıştır. Eğer Leskov üniversiteye veya liseye girmek isteseydi bile, Milli Eğitim Bakanı'nın 16 Ekim 1841 tarihi itibarıyla 10401 sayılı emrine göre kabul tarihinin dolmasının ardından 1 Haziran 1843'den itibaren

¹⁰⁴ Andrei Nikolayeviç Leskov, a.g.e., s.111

¹⁰⁵ Andrei Nikolayeviç Leskov, a.g.e., s.113

(yani beş yıl sonra) ancak 3. sınıfa kabul edilebiliyordu. Bu durumda Leskov 5 yılda sadece 2 sınıfı tamamlayabilmişti. Ayrıca, okulun tüm derslerini tamamlayamayan bir öğrenci olarak Leskov, diğer öğrencilere verilen haklardan ve avantajlardan da yararlanamıyordu. Sonuç olarak babası ve annesi, Leskov'un okul eğitimine son verdiler. Ebeveynlerin beş yıllık çabaları bu sebeple hedefine ulaşamadı. Leskov böylelikle liseye geçmeden okulu bırakmış oldu.¹⁰⁶

Nikolay Leskov'un eğitim hayatına baktığımız zaman, sözel alanlarda başarılı olduğu görülmektedir. 1846'daki okuldan ayrılma raporunda fizik, kimya ve biyoloji hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Leskov'un 1860'da “*Çağdaş Tıp*” adlı bir dergide yazmış olduğu yazılarda ise yine bu alanlarla alakalı bir bilgi bulunmamakta, konular genel sağlık bilgisi veya tıbbi sosyoloji konularıyla sınırlı kalmaktadır. Diğer yandan Leskov'un politika, ekonomi, edebiyat ve sanat tarihi gibi alanlar hakkında gayet bilgili olduğu gözükmemektedir. Politika ve ekonomi konusunda muhtemelen Kiev'deki birtakım dostlukları sebebiyle bilgilidir.¹⁰⁷

Yabancı dil eğitiminde ise Slav dillerinde gayet başarılı olan yazarın, Batı Avrupa dillerinde zayıf bir bilgiye sahip olduğu gözükmemektedir; Lehçe ve özellikle Ukraynacada becerikliken, Almancası başlangıç seviyesinde kalmıştır. Fransızca'yı ancak 1870'lerin ortalarında öğrenebilmiştir. Leskov İngilizceyi görünüşe göre hiç bilmemektedir. Bu sebeple bazı Fransız yazarlar dışında, Slav olmayan tüm eserleri Rusça tercümelerinden okumaktadır. Leskov'un okul notunda Latince bilgisi ise “iyi” olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁸

Edebiyat, resim, din tarihi ve sanat tarihi (özellikle kutsal ikonlar) Leskov'un uzmanlık bilgisine sahip olduğu alanlardır. Leskov'un eserleri Klasik ve Avrupa edebiyatına ve düşüncesine karşı çok büyük ilgisinin ve bilginin olduğunu bizlere göstermektedir. Rus dilbilgisi hakkındaki bilgisi ve Rusçayı kullanma konusundaki ustalığı Ruslar tarafından hala daha “benzersiz” olarak kabul edilmektedir. Okulunun

¹⁰⁶ Andrei Nikolayeviç Leskov, a.g.e., s.116

¹⁰⁷ James Muckle, “Nikolay Leskov: educational journalist and imaginative writer”, ANZSA, *New Zealand Slavonic Journal*, 1984, s.81-110

¹⁰⁸ James Muckle, a.g.m., s.81-110

(Orlovskoy Gimnazii) Leskov'a "mükemmel" notu verdiği tek alan ise kilise tarihi dersi olmuştur.¹⁰⁹

Nikolay Leskov'un ikonalar ve Hristiyan öğretisi hakkındaki geniş bilgisinin yansımalarını *Mühürlü Melek* eserinde görebilmekteyiz. Eserde, ikonaların Ortodoks Hristiyanlığı içerisindeki değerinden ve insana verdiği huzurdan bahsedilmektedir. Eser, ismini de hâlihazırda bir melek ikonasından almaktadır. Leskov'a göre, ikona ressamı basit bir işi değil, Ortodoksluğun mühim bir parçasını oluşturan kutsal bir görevi icra etmektedirler. Çünkü her ustanın kendi kimliğini yansıttığı, manastır ve kiliselerin önemli sanat eserleri olan ikonalar, tarih boyunca hem sanatsal hem de ruhani açıdan Hristiyan kültürünün vazgeçilmez bir unsuru olarak yerini almaktadır.

Leskov 1847-1849 yıllarında babası gibi Oryol ceza mahkemesinde kâtip olarak çalışmaya başlar. Bu süreçte 1848 yılında çıkan yangın aileye ciddi zarar verir ve zor günler başlar. Aynı yıl temmuz ayında yazar, babası Semyon Dimitriyeviç'i kaybeder. Daha önce de olduğu gibi ailenin aristokrat olan anne tarafından, bu kez dayısından davet alır. 1849'da Kiev'de doktor olarak çalışan dayısı Sergei Petrovich Alferiev, Leskov'u Kiev'e davet eder ve davetin ardından Leskov Kiev'de kâtip yardımcısı olarak çalışmaya başlar. Rusya'nın ilk başkentine hayran kalan yazar, Kiev'de kalma kararı alır. Böylece Leskov bu şehirde sekiz yılını geçirir. Bu süre zarfında dayısı aracılığıyla üniversitede pek çok profesör ve öğrenci ile dostluk kurar, Ukraynaca ve Lehçe öğrenir.¹¹⁰ 1853 yılında Leskov, Kievli bir tüccarın kızı olan Olga Smirnova ile evlenir ve bu evlilikten Dimitri ve Vera isimli bir oğlu ve bir kızı dünyaya gelir. Fakat Dimitri doğduktan bir sene sonra vefat eder.¹¹¹

2.1.1. Edebiyat Cumhuriyeti'ne Girişi

Nikolay Leskov 1857'de yirmi altı yaşında, Kiev'deki devlet dairesindeki pozisyonundan istifa eder ve 1857-59 yılları arasında teyzesinin İngiliz eşi Alexander Scott'ın sahibi olduğu "Scott&Wilkins" şirketinde çalışır. Alexander Scott'la evlenen

¹⁰⁹ James Muckle, a.g.m., s.81-110

¹¹⁰ Nikolai Leskov, *The Enchanted Wanderer*, Alfred A.Knopf, New York, 2013, s.9

¹¹¹ Bu bilgi <https://web.archive.org/web/20140718190127/http://www.kirjasto.sci.fi/leskov.htm> sitesinden 02.08.2019 tarihinde alınmıştır.

teyzesi Leskov'un ailesindeki İngiliz bağlantılarından sorumludur. Leskov şirketin sorumlu bir temsilcisi olarak üç yıl boyunca Avrupa Rusya'sının neredeyse bir ucundan diğer ucuna kadar gezer. Leskov, daha sonra bu yılları ile ilgili olarak, “*hayatımın en güzel dönemiydi*” diye bahseder. Bu süreçte Nikolay Leskov tüm Rusya’yı gezer ve bu yerler ile ilgili olarak amcasına mektuplar yazar. Leskov'a göre, Rusya'nın her yerindeki insanlar içerisindeki bu zengin ilk elden deneyimi, yazar olarak bir ömür boyu yetecek kadar ona malzeme sağlamıştır ve hatta İngiliz eniştesi ile olan deneyimlerini en az yarım düzine öyküde anlatmıştır.¹¹²

Eğitim hayatı başarısızlıkla sonuçlanmış ortaokul diploması alamamış fakat pek çok başarılı eseri hayata kazandırmış olan Nikolay Leskov böylece okul hayatında (gimnaziyada) alamamış olduğu eğitimi, Rusya'nın yollarında, köylerinde, sokaklarında alabilmiştir. Bu açıdan o Jack London, E. Hemingway ve Maksim Gorki'yi hatırlatır. 1850'lerin sonunda, Rusya'da yapmış olduğu seyahatlerde, bir yazar için en büyük değere sahip olan deneyimleri yaşamıştır. Bunun yanında Leskov hevesli de bir okuyucu olmuştur. 1849-1857 yılları arasında, Kiev'de memur olarak çalışırken, öğrenci hayatına girmiş ve öğretmenler ile yakın ilişkiler kurmuştur.

Leskov 1850'lerin sonunda ilkin raporlar kaleme alarak yazı hayatına başlar. Bu yıllarda Scott&Wilkins şirketi için hazırladığı bu detaylı raporları Mr. Scott'a mektuplarla göndermiştir. Patronun genç çalışanında gördüğü edebi yeteneği takdir etmesinden cesaret bulan Nikolay Leskov yazdıklarını "yayına layık" bulacak yazar İlya Selivanov'a göstermiştir. Leskov'un bir dizi makaledeki ilkyazı deneyimi 28 Nisan 1860 tarihli Penza bölgesindeki damıtma endüstrisi üzerinedir. Leskov 1860 yılında, 1859'daki alkol karşıtı ayaklanmalarla ilgili yazdığı "*Şarap Endüstrisi Sorunları Üzerine Yazılar*" adlı uzun makalesini önce yerel bir Odessa gazetesinde, ardından 1861 Nisanı'nda "Otechestvennye Zapiski"de yayınlamıştır. Leskov bu yazısını edebiyata ilk girişi olarak değerlendirmiştir.¹¹³

İşçi sınıfı ile ilgili bir dizi makalede Leskov, eğitim ile çözülebileceğine inandığı sosyal hijyen ve içki içme sorununu gündeme getirmektedir; "*Uzlaşma zeminine ışık tutmalı, onların zevklerini temizlemeliyiz, yaşamın diğer zevklerini onlara sunmalıyız.*

¹¹² William B. Edgerton, a.g.m., s.524-534

¹¹³ Bu bilgi <https://www.kostyor.ru/student/?n=172> sitesinden 17.08.2019 tarihinde alınmıştır.

Bütün bunlar yalnızca kitlelerin eğitimi ve estetik zevklere katılımlarının sağlanması yoluyla elde edilir”¹¹⁴ Yazar, gazetecinin görevinin yaşamın çeşitli sorunlarını vurgulamak olduğundan gayet emindir. Olgunun önemi ne olursa olsun, gündemdeki sorunlar hakkında konuşmaktadır. Bu yüzden Leskov sosyal yaşamın içindeki birçok ahlaki bozukluk üzerinde durmakta ve böylece okuyucuyu etkileyip toplumu harekete geçirerek gerekli olan değişiklikleri halka göstermektedir.

Mahkeme kâtipliği, şirket müfettişliğinden sonra Leskov’un yolu bu kez 1860’da Moskova’ya düşer ve gazetede çalışmaya başlar. Moskova’da ılımlı ve liberal bir gazete olan *Russkaya Retch* (1861-1862) gazetesinde çalışmaya başlar. 1861 yılı aralık ayında gazeteden ayrılır ve başka bir gazetede çalışmak için Saint Petersburg'a geri döner. 1862’de ise Leskov, Petersburg’da *Kuzey Arısı* (Severnaya ptchela – 1825-1864) adlı liberal bir gazetede işe girer.¹¹⁵

Leskov’un önce dayısının davetiyle Kiev’e, ardından gazetecilik yapmak adına Moksova’ya ve Petersburg’a gitmesi karakteri açısından önemlidir. Köyde yetişmiş, iyi koşullarda eğitim alamamış ve çoğu zaman kendini yetiştirecek kadar kitaba dahi sahip olamamış genç Leskov, Rus tarihinin üç mühim şehrinde bulunarak bakış açısını genişletmiş ve edebi eser oluşturmada kendisine fayda sağlayan kentli toplumu yakından gözlemlene fırsatına sahip olmuştur. Köyden kente gelmiş bir kişide olması muhtemel kendine karşı güvensizlik (eğitim hayatı başarısızlıkla geçmiş) ve çekingenlik duygusunun aksine Leskov, her gittiği büyük şehirde kendini yetiştirmeyi başarabilmiştir.

Leskov bu süreçte çeşitli eğitim çalışmalarında bulunmuştur. 1860’lı yılların başlarında Petersburg’da yetişkin işçi sınıflarına gönüllü okuma yazma eğitimi vermiş, 1863 yılında ise Kadim Müminler topluluklarını ziyaret etmek, eğitim uygulamaları hakkında rapor vermek ve hükümet politikalarına ilişkin önerilerde bulunmak için Halk Eğitim Bakanı tarafından görevlendirilmiştir.¹¹⁶

Leskov bu kez kalem ve dikkatini Rusya’da maarif reformuna yöneltmiştir. Leskov'un eğitim hakkında herhangi bir açıklama içeren ve sıklıkla alıntı yapılan

¹¹⁴ Ksenia Girfanova v Inna Cheremisina v Galina Bobrova, “Reception of N.S. Leskov’s Religious and Philosophical Worldview in English-speaking Critic”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Sayı.206, 2015, s.412

¹¹⁵ Andrei Nikolayeviç Leskov, a.g.e., s.264

¹¹⁶ James Muckle, a.g.m., s.81-110

makalesi, 1860 tarihli “*Binalar Üzerine Bir Not*”tur. Leskov'un argümanı kısaca, "Mısır piramitleri”nin (düz cepheli ve hijyenik olmayan tuvaletler içeren binalar) sağlık riskleri yaratmasıdır. Leskov özellikle okuduğu Oryol gimnaziyasında, aşırı derecede kalabalık olan sınıflar nedeniyle verimli bir şekilde eğitim alamamıştır; buna ek olarak, okuldaki tören odaları ise yılda 364 gün boş kalmıştır. Bu sebeple yazar eğitim standartlarının yetersizliğinden yakınmıştır.

Ertesi yıl *Bazı Eğitimcilerin Görüşlerinin Halk Eğitimiyle İlişkisi Nasıldır?* (1861) makalesi, Rusya Serbest-Ekonomik Birliğinin üçüncü bölümü ile bağlantılı olarak toplanan, Okuryazarlık Komitesi'nde gerçekleşmiştir. Leskov eğitimin zorunlu mu (Prusya'da olduğu gibi) veya gönüllü mü (İngiltere'de olduğu gibi) olması gerektiği ile ilgili hayati bir soru üzerine tartışma yürütür. Leskov eğitim almayı reddeden kişilerin Kilise hizmetlerinden ve yasal evlilikten men edilmeleri ile ilgili olarak yapılan yaptırımların pek uygun olmadığına dikkat çekip bazı öne sürülen argümanların absürtlüğüyle alay etmiştir.¹¹⁷

Nikolay Leskov, Petersburg'daki işçilere okuma ve yazma öğretmeni olarak kendi deneyimlerini paylaşırken yazma alıştırmalarına bazı değerli içerikler vermenin önemini vurgulamaktadır. Makale, Leskov'un zorunlu eğitime yönelik sert eleştirileri ile bitmektedir;

“Bu durum liberal bir toplumda düşünülemez. İngilizler böyle bir şeye asla izin vermezler. Mesele gün kadar açıktır: Komite'nin evrensel okuryazarlığın çıkarları dâhilinde bile olsa “halkın mutluluğuna engel olma” hakkı yoktur. Çocukların okula gitmeye zorlanması durumunda, yeni nesil başkalarını her türlü şeyi yapmaya zorlayacak ve “toplum için gerekli olan, birçok sivil erdem varsayımı” hakkında ise aciz olacaklardır. Zorunlu eğitim belirli dini inançların zulmünü andırmaktadır. “Eğitim ve zorlama asla el ele gidemeyen iki kavramdır.” Çar bu yıl 1861’de serfleri özgür bıraktı, peki birileri onları eğitimle tekrar köleleştirmeyi nasıl düşünebilir?”¹¹⁸

1862-63 yılları Leskov için değerli yıllar olmuştur. İlk yurtdışına seyahatini bu yıllarda yapmıştır; Doğu Avrupa (Sırasıyla Litvanya’da Vilnius, Belarus’da Grodno, Polonya’da Białystok ve Białowieża, Ukrayna’da Lviv ve Çek Cumhuriyeti’nde ise Prag

¹¹⁷ James Muckle, a.g.m., s.81-110

¹¹⁸ James Muckle, a.g.m., s.81-110

şehrine gitmiştir.) ve Paris.¹¹⁹ 1865-77 yıllarında ise Katerina Bubnova ile evlenmiştir. Bu ilişkisinde Katerina'nın dört çocuğuna babalık etmiş ve bir de çocuğu olmuştur; Andrei Leskov (1866-1953). Oğlu Andrei Leskov daha sonra Leskov'un biyografisi olan “*Nikolay Leskov'un Hayatı*” adlı bir eser yazmıştır.¹²⁰

1862 yılı Leskov için gayet verimli geçmiştir. Mart ayında *İptal Edilmiş İş* (Pogas'ee delo) adlı hikâyesi yayınlanmıştır. Bunu bir ay içinde “*Hırsız*” (Razbojnik) eseri takip etmiş ve kısa bir süre sonra bunu “*At Arabasında*” (V Tarantase) eseri izlemiştir. Son iki hikâye daha sonra “*3 Hikâye*” (Tri rasskaza) adlı bir koleksiyonda bir araya gelerek (1863, Petersburg) yayınlanmıştır.¹²¹

İlk edebi eserlerini yazmasından bir sene sonra 1863'de Leskov, *Misk Öküzü* (Avtsebyk) hikâyesini yazmıştır. Düzyazı yazmak kısa sürede Leskov'un öncelikli bir ilgisi haline gelmiş ancak gazetede yazı yazmaktan da hiçbir zaman vazgeçmemiştir. 28 yaşında genç, ateşli tavrı hafiflemesine rağmen, hayatının sonuna kadar gününün konularına cevap vermeye devam etmiştir. Edebi yeteneği böylece bir gazetecinin ve buna bağlı olarak, Rus süreli yayınlarının dikkatli bir okuyucusunun mizacıyla birleşmiştir. Leskov gazetecilik polemiklerine katılmak ve günün sosyal ve edebi meselelerini yakından tanımak istemiştir. Gazetecilikle alakalı kalem kavgalarına katılımı, günün sosyal ve edebi meselelerine samimi bir yakınlık göstermesini sağlamıştır. 1860'ların başındaki sosyal çatışmalara dikkat çektiği “*Nekuda*” (Hiçbiriye) adlı eserini 1864 yılında yazmıştır. Eser “*M. Stebnitsky*” takma adıyla yayınlanmıştır. Bu eser Leskov'un edebi stratejisini okuyucuya göstermiştir. Leskov'un gazetecilik geçmişi sayesinde sahip olduğu gözlem duygusu, süreli yayınları dikkatli bir şekilde takip etmesi ve onları ideolojik birer kaynak olarak kullanması onun edebi yönteminin merkezinde yer almıştır.¹²²

Leskov'un başyapıtlarından ilki 1865 yılında *Mtsenskli Lady Macbeth* ile ortaya çıkmıştır. Eser eşsiz anlatı tarzı, temaları, sembolik çerçevesi, folklorik kaynakları,

¹¹⁹ Bu bilgi http://az.lib.ru/l/leskow_n_s/text_00294.shtml sitesinden 24.05.2020 tarihinde alınmıştır.

¹²⁰ Neil Cornwell, *Reference Guide to Russian Literature*, Fitzroy Deadborn Publishers, 1998, Londra, s.498

¹²¹ Thomas, L. Aman, “Leskov's First Series of Sketches”, AATSEEL, *The Slavic and East European Journal*, Cilt.12, Sayı.4, 1968, Los Angeles, s.424-434

¹²² Mayya Kucherskaya, “Journalist, Reader and Writer: Investigating Leskov's Creative Method”, *Scando-Slavica*, 62:1, 2016, Moskova, s.58-78

kahramanlarını yönlendiren motivasyonları, edebi ve sosyal bağlamı ile önem arz etmektedir. Bu romanın ardından 1866'da farklı sınıflardan ve yaşamlardan oldukça etkileyici kadın karakterlerinin güçlü tasvirlerini içeren “*Amazon*” (Otechestvennye zapiski, No.7) adlı diğer romanı yayımlandı. 1870 yılında ise *Hiçbir yerde* (Nekuda) adlı eserinden sonra ikinci politik, anti-nihilist eseri olan *Bıçak Sirtında'yı* (Na nozhakh) yazdı. “*Nekuda*” eserinden sonra alçak ve gerici damgası yiyen Leskov, bu eserinde ise nihilistleri bir grup hain ve kâfir olarak tanımlamıştır.¹²³

Edebi kariyeri boyunca neredeyse her grup Leskov'a cephe almıştır. Bu durum Leskov'un özgür ve sivri dilinden kaynaklanmıştır. Rusya'da genel itibariyle bir filozof veya yazar bir yapının içerisinde (Slavseverlik, Batıcılık, Muhafazakârlık, Liberallik vb.) bulunmuş ve o yapının savunduğu görüşleri, kendi görüşüyle dile getirmiştir. Lakin Nikolay Leskov Rus edebiyatında kalıba sığmayan bir yazar olarak karşımıza çıkmıştır. Çünkü Leskov için doğru ve yanlış, siyah veya beyaz değildir.

Maksim Gorki (1868-1936), Nikolay Leskov'un sosyal ve edebi konumunu şöyle açıklamaktadır; “*Leskov herkesin kendisinden nefret etmesini başarmış bir yazardır. Açık bir şekilde ifade edecek olursam, “Hiçbir Yerde” ve “Bıçak Sirtında” romanları yüzünden devrimci entelijansiyanın öfkesine maruz kalmış ve bu öfke hala daha dinmemiştir. Her sınıf veya grup içerisinde doğruyu keşfetmeye çalışan yazar, herkes tarafından şüpheli bir kimse olarak kabul edilmiş ve insanlar (Muhafazakârlar, liberaller ve radikaller) oybirliğiyle onu politik olarak “güvenilmez kişi” olarak tanımlamıştır. Bu durum Leskov'un gerçek özgürlüğünün partiler üstü bir konumda yaşadığına dair başka bir delildir.*”¹²⁴

Leskov ulaşabilmesi güç olan kişilerin dahi eğitime kavuşmasını isterken veya eğitim ve öğretimde zorlama olmamasını, isteyen kişilerin özgür bir şekilde eğitilmesini savunurken liberal olurken, diğer yandan nihilistleri bir grup hain ve kâfir (dinden dönmüş kişiler) olarak tabir ederken de gerici (реакционер-реакционер) olmuştur. Tabi bu görüşler, onun gibi düşünmeyen insanların, Leskov'a takmış olduğu vasıflardır.

¹²³ D.S.Mirsky, *A History of Russian Literature*, Edit.Francis J. Whitfield, Northwestern University Press, Illinois, 1999, s.326

¹²⁴ Valentina K. Barsom, “Идеологическая Дилемма: Место Лескова В Советской Литературной Критике”, *Revue Des Études Slaves*, Cilt.58, Sayı.3, Nikolaj Semenovič Leskov 1831-1895, 1986, s.393-400

Gerçekte ise Nikolay Leskov ne liberal ne gerici ne de batıcıdır. Leskov kendi doğruları ve fikirleri doğrultusunda hareket ederek, eserlerini kaleme alan bir yazardır. Leskov'un (kendisini eleştirenlere göre) "sürekli değişmekte olan" bu görüşleri, onu "çelişkilerin adamı" olarak görmelerine neden olmuş ve toplum içerisinde Leskov'u güvenilmez bir kişi haline getirmiştir.

Maksim Gorki 1908-1909 yıllarında İtalya Capri'deki bir dersinde de Leskov hakkında bahsederken onun Rus edebiyatının özgün bir fenomeni olduğunu söyleyip eklemiştir; "*O bir popülist değil, bir Slavsever değil, aynı zamanda bir Batılı, liberal veya muhafazakâr da değildir.*"¹²⁵ Gorki işte tam olarak bu sebepten Leskov'un entelijansiya ile değil, insanlarla halkın düşünceleri ile olan bağlantısını görmüştür. Halkın sesi oldukça da Rus entelijansiyası ile arası açılmaya devam etmiştir.

1866'nın ilk yarısında Nikolay Leskov, *Su hareketleri* (Chayushchiye dvizheniya vody) romanı üzerinde çalışmaya başlamış ve her ne kadar eserin bazı parçaları Mart 1867'de Otechestvennyye zapiski'de basılmış ve diğer bölümü de başka bir yerde yayınlanmış olsa da çalışma hiçbir zaman bitmemiştir: bunun yerine, kapsamlı bir elden geçirme işlemine maruz bırakılmış ve 1872 yılında küçük bir kasabadaki din adamlarının portresi olan ünlü romanına, "*Soboryane*" (The Cathedral Folk) adlı eserine dönüştürülmüştür. Leskov bu eser ile büyük bir edebi şöhret yakalamıştır. Fakat eser, radikaller ile arasının daha da açılmasına sebep olmuştur.¹²⁶

1873 yılında Leskov, Kadim Müminler topluluğu hakkındaki *Mühürlü Melek* (Zapeçatleniy Angel) adlı eserini ve diğer önemli eseri olan *Büyülü Gezgin* (Açarovanniy Strannik) adlı eserini kaleme almıştır. Eserin kendi kabına sığmayan başkahramanı Flyagin, Rusya'yı bir baştan bir başa gezmektedir. Nikolay Leskov, bu eserde Rus halkının fiziksel ve ahlaki dayanıklılığını sembolize etmektedir.¹²⁷

1875 baharında Leskov ikinci kez yurtdışına çıkmış, önce Paris'e, ardından ağustos ayında ise Prag ve Dresden'e gitmiştir. Avrupa'dan döndükten sonra aralık ayında

¹²⁵ B.G. Bazanova v B.Ya.Buhştaba v L.N.Gruzdeva v S.A.Reisera v B.M.Eikhenbaum, *N.S. Leskov Sabranie Saçineniy v 11 Tomah*, Gasudarsvenniy İzdatelstva Hudojestvenniy Literaturiy, Moskova, 1956, s.XVI

¹²⁶ Faith Wigzell, "Leskov's Soboryane: A Tale of Good and Evil in the Russian Provinces", MHRA, *The Modern Language Review*, Cilt.83, Sayı.4, Ekim-1988, s.901-910

¹²⁷ Bu bilgi <https://www.krugosvet.ru/enc/literatura/leskov-nikolay-semenovich> sitesinden 18.09.2019 tarihinde alınmıştır.

Grazdanin gazetesinde “*Dünyanın Kenarında*” (Na kraju sveta) adlı eseri yayımlanmıştır. Şüphesiz sanatsal meziyetlerinden başka hikâye, Leskov'un yeni dini inançlarının özünün bir ifadesi olarak ilgi çekmiştir.¹²⁸ Leskov, Batı Avrupa'ya yapmış olduğu seyahatte, Rusya'da günlük hayatın işleri içerisinde unutulmuş değerler hakkında düşünme fırsatı bulmuştur. Yol boyunca İncil ve Protestanlık gibi diğer Hristiyan öğretilerini de okuyan Leskov, Hristiyanlığın özü hakkında düşünme fırsatı bulmuştur.¹²⁹

Ahlakçı ve sıra dışı bir Hristiyan olan Leskov, bu sebeple hikâyelerinin bir kısmını Hristiyan etiğini öğretmek için ayrı ayrı yazmıştır. Birçoğu özel olarak yazılmış veya çocuklar için uygun olacak şekilde uyarlanmıştır. Bu nitelikteki eserleri şunlardır: “*Mesih Köylüleri Ziyaret Etti*” (ilk olarak 1881'de yayımlandı) özellikle iyi başarı sağlamıştır. “*Sihirli Ruble*” ve “*Canavar*” (1883), “*İki Domuzcuk*” (1884), “*The Bogey-man*” (1885), “*Tanrı'nın Gözettiği Ormancının Masalı*” ve “*Hristiyan Theodore ile Arkadaşı Yahudi İbrahim'in Masalı*” (1886); “*Vicdan azabı çeken Daniel'in efsanesi*” ve “*Güzel Aza*” (1888), “*Askalon'un Haydutları*” (1889), “*Ruh Sıkıntısı*”, “*Dağ*” ve “*Noel'den Önce Kırgın*” (1890), “*Küçük Aptal*” ve “*Masum Prudentius*” (1891), “*Pustophyasyalılar*” (1893), ve “*Brahmadatta ve Radovan*” ve “*Ahmak Malanya*” (her ikisi de 1903'te yayımlanmıştır).¹³⁰

Nikolay Leskov'un yaşayışına ve karakterine kuşbakışı bir şekilde baktığımızda, zamanın ötesinde bir yazar görmekteyiz. Çevresindeki insanların belli görüş ve akımların içerisinde olduğu bir dönemde Leskov bağımsız tavrıyla öne çıkmaktadır. Çünkü yaşadığı dönem (1831-1895), Rusya'nın düşünce açısından en çok geliştiği lakin birlik olma bağlamında insanların en çok bölündüğü bir zamandır. Herkesin belli bir anlayışta veya grupta kümelenmediği 19. yüzyıl Rusyası'nda, hiçbir topluluğun içerisinde bulunmamak ya da hiçbir otoriteye boyun eğmemek, Leskov'u zaman ötesi bir yazar yapan en büyük delillerden birisidir.

¹²⁸ K.A. Lantz, a.g.m., s.34-43

¹²⁹ Stephen S. Lottridge, “Nikolaj Leskov Moral Vision in the Prolog Tales”, *The Slavic and East European Journal*, Cornell University, Cilt.18, Sayı.3, 1974, s.252-258

¹³⁰ James Muckle, a.g.m., s.81-110

2.2 LİBERALİZM VE MİSTİSİZM ARASINDA LESKOV

19. yüzyılda “*skaz*” türü Leskov ile birlikte doruğa ulaşmıştır. *Skaz*, yazarın okuyucu ile yakınlık kurduğu bir iç dökme sanatıdır. “*Skaz*” kelimesinin kökeni Rusça “*rasskazat*” (anlatmak) kelimesinden gelmektedir. Gündelik bir konuşma akıcılığında olan tür, okuyucuyu sıkmadan ve edebiyatın katı kurallarına aldırılmadan kaleme alınmaktadır. Folklorik özellikleri barındırmakta ve sıradan insanların gündelik koşuşturmacasını yansıtmaktadır.¹³¹

Nikolay Leskov’un sanatı ilhamını hayattan alır. Böylece eserlerindeki ateşli ve renkli dil okuyucuyu her zaman etkilemiştir. Bir hikâye anlatma ustası olan Leskov, yaratıcılık sürecinde ilham almak için somut gerçeği tercih ettiğini şu sözlerle itiraf etmektedir;

*“Ben zor ve ağır bir şekilde hayal kuruyorum, çünkü kendi manevi doygunluğuma ilgi göstermemi sağlayan gerçek insanlara her zaman ihtiyaç duyuyorum. Onlar beni ele geçiriyorlar, ben ise onları hikayelerimde resmediyorum. Temelde oldukça fazla olarak da yaşanmış olayları eserlerime koyuyorum. Ben ya gördüğüm ve duyduğum şeylerin kopyasını çıkardım ya da gerçeklerden alınmış karakterleri geliştirdim.”*¹³²

Leskov insanları derinlemesine inceleyip daha sonra eserlerine aktarmaktadır. Gözlem yeteneği gelişmiş olan yazar, hayatı bir kitap gibi okuyabilmektedir. Eserlerini oluştururken seçtiği karakterler ve mekanlar yaşamın içerisinde geldiği için Leskov’un eserlerini incelediğimiz zaman o dönemin Rus yaşamını rahatlıkla görebilmekteyiz. Yazar çoğu zaman o dönemde Rusya’da tartışılan bir soruna parmak basmak adına eserlerini kaleme almıştır.

2.2.1. Leskov’un Edebiyat Tarzı

Nikolay Leskov da Tolstoy gibi sanatı, halkı duygu birliği içinde birleştirmeye yardımcı olan araçlardan biri olarak görmektedir. Sanat, hayatın sürekliliği içerisindeki bir yöndür. Bu sebeple hayatı doğru tahlil edemeyen kişi, tam manasıyla sanatçı da

¹³¹ C.G.Schwencke, “Some Remarks on the Use of Structural and Linguistic Devices in Leskov's Prose”, *The Slavonic and East European Review*, Cilt.50, Sayı.121, Ekim-1972, s.546-557

¹³² M. Gorjachkina, *Satira Leskova*, Akad. Nauk SSSR, Moskova, 1963, s.163

olamaz. Fakat sanat deyince aklımıza sadece resim, müzik veya heykel gelmemesi gerekir. Leskov'a göre hayatın içerisinde olan ne varsa sanatın içerisinde. Leskov hayatımızın her tarafında, ninnilerden, ev eşyalarına, kilise ayinlerinden, evlerin çatılarına kadar pek çok sanat yapıtının olduğunu düşünmektedir.

Nikolay Leskov'un edebiyat dünyasında tanınması ise çok geç gerçekleşmiştir. Çoğu eleştirmen onu birinci sınıf bir yazar olarak tanımakta isteksiz olmuştur, çünkü temelde tekniğini takdir etmemişlerdir. 1940'lı yılların sonlarında Rus bilginler onun çalışmaları hakkında, özellikle de dil kullanımını ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Ancak ellili yıllarda iki Amerikalı eleştirmen çalışmalarını olumlu bir şekilde yazmıştır. Hayatı boyunca eleştirmenler onu yapmacıklıkla suçlamasına rağmen bu eleştirilere katılmayan ilk kişilerden birisi Rus edebiyat tarihçisi Boris Eichenbaum (1886-1959) olmuştur. Eichenbaum, Leskov'u "*rafine bir usta, bir dahi*" olarak görmüştür.¹³³

Walter Benjamin'e (1892-1940) göre anlatıcıyı anlatıcı yapan unsurlar, Leskov'un eserlerinde belli bir uzaklıktan bakınca gözle görünür hale gelirler. Tıpkı doğru mesafeden ve doğru bir bakış açısıyla bir kayanın seyirciye, insan kafası gibi gözükebilmesi gibidir. Walter Benjamin, Leskov'un hikâye anlatma işini gerçekten bir zanaat olarak gördüğünü düşünmektedir. Benjamin'e göre anlatıcının insan hayatı ve malzemesiyle olan ilişkisi halihazırda zanaatkârane bir ilişkidir. Leskov'un ödevi tam olarak deneyimlerin hammaddesini sağlam, biricik ve faydalı bir şekilde işlemektir.¹³⁴ Leskov mektuplarından birinde "*Yazmak*" der "*benim için serbest bir sanat değil, zanaattır.*"¹³⁵

Leskov'un edebi kariyeri, aristokrat entelektüellerin Rus köylüsünü hızlı bir şekilde idealleştirmeye çalıştığı dönem olan, 1861 yılında çar tarafından serflere özgürlük verilmesiyle başlamıştır. Kökeni taşralı olan Leskov, yaşadığı çağın kırsal ve küçük kasaba yaşamının gerçek ve canlı bir tasvirini sunmak istemektedir. Eserlerinin çoğunda skazı karakterize eden, mükemmel malapropizmler (sözcükleri uygunsuz bir şekilde kullanım) bulunmaktadır.¹³⁶

¹³³ C.G.Schwencke, a.g.m., s.546-557

¹³⁴ Walter Benjamin, a.g.m., s.80-101

¹³⁵ Walter Benjamin, a.g.m., s.87

¹³⁶ David Eggers, *Timothy Mcsweeney's The Presumption Of Good Will*, Oddi Printing Company, New York, 2002, s.171-172

Leskov, Tolstoy'a yazdığı bir mektupta, kronoloji veya konuya bakmaksızın bölümden bölüme serbestçe hareket etmesine izin verdiği için “olan” hakkında yazmaktan hoşlandığını yazmaktadır. Sık sık alıntılanan, Leskov’un F. I. Buslaev’e yazmış olduğu (1877) mektubunda, romanın yapay ve doğal olmadığını ve hatıra formunun (memuarnaja forma) yaşam için daha doğru olduğunu yazmaktadır. Leskov'a göre, döngüsel roman yaşamın doğal akışının tersine bütün materyallerin bir ana merkez etrafında düzenlenmesi ve sonunda ise eylemin tamamlanmasıdır.¹³⁷

Leskov’un hikayeleri, alçakgönüllülük veya iffet gibi belirli bir Hristiyan erdemini ya da birinin arkadaşına hizmet gibi genel olarak Hristiyan yaşam stilini göstermektedir. Örnekleedikleri üç ana Hristiyan prensibi, hayırsever özverilik, insanın topluma aktif ve mütevazı katılımı ve iyiliğin bulaşıcılığıdır. Bu hikayelerdeki başkahraman, büyük manevi gücün yegâne temsilcisidir. Bazıları mütevazı yaşamlarını maddi bir yoksulluk ve manevi saflık hali içinde yaşar. Diğerleri ise kahramanca fedakârlık eylemleri gerçekleştirir. Neredeyse bütün merkezi figürler, inançlarının gücü ile çözdükleri ya da üstesinden geldikleri dini ikilemler ya da zorluklarla karşı karşıyadırlar. Leskov çoğunlukla bu ikilemleri çalışmalarında sürdürmekte ve kararlarında Hristiyan erdem vizyonunu geliştirmektedir. Ancak bunu yaparken birçok anlatıda vurguyu değiştirmektedir.¹³⁸

Leskov gerginlik yaratmak, arttırmak, azaltmak veya okuyucunun dikkatini çekmek için eserlerinde çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Bu yöntemler, eserlerindeki genel prosedür planını, hikayelerinin temelini oluşturan iskelet düzenini bize göstermesi açısından önemlidir.

Leskov, anlatıya genel olarak “nötr bir pozisyon” ile başlar. Ardından ilk olarak bir gerilim yaratılır ve daha sonra yaratılan bu gerilim arttırılır. Böylelikle okuyucu kasıtlı olarak cehalet içinde bırakılır ve kendine sorular sorarak olaylar hakkında şüphe duyması sağlanır. Okuyucu kendi kendine şu soruyu sormaya başlar; “*Ben gerçekten burada neler olduğunu anlıyor muyum?*”. Ardından bir “zirve” bölümü olur. Bu bölümde ise okuyucuya yeni ipuçları ve gerçekler verilir, böylece okuyucunun “cehaleti” giderilir.

¹³⁷ Catherine D. Bowers, “Nikolaj Leskov's Reminiscences of Kiev: Examples of His Memoir Style”, *Harvard Ukrainian Studies*, Cilt.6, Sayı.4, Aralık-1982, s.477-484

¹³⁸ Stephen S. Lottridge, a.g.m., s.252-258

Daha sonra gerilim tekrar azaltılır ve hikâyenin başlangıcındaki gibi nötr pozisyonuna geri gelinir. Sonuç bölümünde ise hikâye bir sonuca bağlanır.¹³⁹

Leskov'un eserlerindeki bir diğer belirleyici öge dindir. Yazar, Hristiyan öğretilerini savunmuş, dinin önderliğinde insanların yaşaması gerektiğini her defasında belirtmiştir. Leskov'un manevi inancı, eserlerindeki başarısının da en büyük etmenlerden birisi olmuştur. Çünkü Leskov, hayatı her yönüyle gören bir yazar olmuştur ve Hristiyanlık Rus yaşamının en mühim unsurlarından birisini teşkil etmektedir.

Bir mektubunda D.H. Lawrence şöyle diyor; "*İnsanın sanatçı olması için müthiş inançlı olması gerekiyor.*" D.H. Lawrence'in burada kastettiği durum, inancın hayatın içerisindeki önemidir. Çünkü gerçekçi roman geleneği her şeyin ötesinde, insanların yaşadıklarını olgun ve kapsayıcı bir şekilde anlatmak için inançlı olmayı yeteri kadar gerekli görmemektedir. İşte Lawrence bu duruma atıfta bulunmaktadır.¹⁴⁰ Leskov'un eserlerinde ise pek çok realist yazarda eksik olan inanç kavramı yaygın bir şekilde bulunmaktadır.

2.2.2. Leskov, *Aptalcık* ve Tolstoy

Leskov'un fikir hayatının gelişmesinde etkili olan diğer olay ise 1887'de Lev Tolstoy ile tanışması olmuştur. Tolstoy'un Leskov üzerindeki etkisi mühimdir. Lev Tolstoy, Leskov'un felsefesinde onun çocukluk döneminden yetişkinlik sürecine kadar olan dönemdeki birtakım mahkumiyetleri ve dünya görüşünü şekillendiren bir yol gösterici olmuştur. Tolstoy bile daha felsefesini çözmeden çok önce, Leskov'un kendi Tolstoy felsefesini oluşturmuş olduğunu söylersek pekte abartmış olmayız.

19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da muhafazakarların içerisindeki manevi çöküş, Tolstoy'un da gözünden kaçmamaktadır. Kiliseden aforoz dahi edilmiş olan Tolstoy, Leskov için büyük bir önder resmi çizmektedir. Tolstoy *Dogmatik Teolojinin Eleştirisi* adlı eserinde İsa'nın sözlerinin gerçek anlamının kiliseler tarafından nasıl olağanüstü bir şekilde yorumlanıp değiştirildiğini anlatmaktadır. Tolstoy, Hristiyan öğretilerinin kiliselerin eklediği tüm eklemelerden arındırıldığı takdirde, hayattaki problemlere bir

¹³⁹ C.G.Schwencke, a.g.m., s.546-557

¹⁴⁰ George Steiner, *Tolstoy mu Dostoyevski mi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Sevda Çalışkan, İstanbul, 2015, s.34

çözüm olabileceğini düşünmektedir. Tolstoy'a göre, eğer İsa öğretisi ve bu öğretiden türemiş olan kilise öğretisi hiçbir zaman bir arada var olmasaydı, bugün Hristiyan diye adlandırılanlar İsa'nın öğretilerine şu an olduklarından daha yakın olacaktırlardı.¹⁴¹

Leskov'un Tolstoy'u kendisine bir rehber ve önder olarak seçtiği, hayatının sonlarına denk gelen bu dönem, Rus toplumundaki maneviyatın yok olduğu dönemle paralellik göstermektedir. Binaenaleyh, çar III.Aleksandr'ın politikasının içerisinde de bulunan bu fikir (Rus Ortodoksluk görüşü), 19. Yüzyıl Rusya'sının bir problemi olmuştur. Devlet eliyle de halk üzerinde Ortodoksluk baskısı yapılmış, halkın dini hassasiyetleri arttırılmak istenmiştir.

Nikolay Leskov, Tolstoy'un fikirlerini ve düşüncelerini benimsemiş, Tolstoy ile tanışmasından sonraki süreçte bu fikirleri eserlerine de yansıtmıştır. Leskov, Tolstoy ile tanışmasından dört sene sonra 1891 yılında *Aptalcık* (дурачок, duraçok) adlı eserini yayınlamıştır. Bu eser Tolstoy'un fikir hayatını ve yaşam tarzını bizlere yansıtmaktadır.

Lev Tolstoy'un Hristiyan öğretisinin merkez noktası “*Kötülük etmeyin*” kuralına dayanmaktadır. Tolstoy'un yorumuna göre Hristiyanlık öğretisinin temel unsurlarından bazıları şunlardır; “*Haksızlığa şiddet aracılığıyla karşı çıkmamalısın. Öfkeli olma, ya da en azından öfkeni elinden geldiğince bastır. Hayatını birleştirdiğin karına sadık kal ve tutkuya neden olacak her şeyden kaçın.*”¹⁴²

Leskov'un *Aptalcık* adlı eseri de bu konu ile alakalıdır. Aptallığın tanımını anlatarak başladığı eser, hangi insanın aptal olup olmadığı sorusuna cevap araması ve ardından aptallık ile ilgili bir hikayesini anlatmasıyla devam eder. Rusya'da bir köyde tek görevi herkese yardım etmek olan Panka adında kimsesiz bir toprak kölesi vardır. Panka herkesten önce kalkıp insanlar daha uyanmadan pek çok işi bitirmiş olur. Dinlenmeye çekildiği zaman israf yapmaz, kuru ekmek ve su ile karnını doyurur. Fakat insanlar Panka'nın bu çalışkan ve azimli hayatını aptallık olarak görmektedirler. İnsanlara göre bu durum normal değildir, Panka olsa olsa ancak bir aptal olabilir. Panka kendi işleri dışında başkalarının işlerine de koşar, hatta başkalarının yaptığı hatalarda bile üzüntüsünden dayanamayıp onların yerine kendisi ceza yemeye razı gelir.

¹⁴¹ Pyotr Kropotkin, *Rus Edebiyatında İdealler ve Gerçeklik*, Hece Yayınları, Çev. Burak Ş. Çelik, İstanbul, 2018, s.179-181

¹⁴² Pyotr Kropotkin, *a.g.e.*, s.184-185

Panka büyüyünce Kırım Harbi'nde¹⁴³ (1853-1856) için gönüllü olarak askerliğe yazılır. Askerde de çalışkanlığında ve azminden ödün vermeyip herkesin gönlünü kazanır. Tam bir iyilik timsali olan Panka yaşamının ilerleyen zamanlarında da Tatarların yanına gitmiştir. Burada ünlü at satıcısı Han Jangar'ın yanında çalışmaya başlar. Han Jangar'a ihanet edip atlarını çalan Habibullah adlı bir adam yakalanmış ve Han Jangar onu Panka'ya emanet etmiştir. Han Jangar giderken Panka'ya "*Bu adamı canın gibi koruyacaksın.*" demiştir.¹⁴⁴

Han Jangar'ın ayrılmasından sonra Panka, Habibullah'a yiğitliğini iyiye kullanmasını öğütleyip bir daha kötülük yapmayacağını sözü alır ve bunun üzerine de onu serbest bırakır. Han Jangar yolculuğundan geri döndüğünde Panka'nın Habibullah'ı serbest bıraktığını görüp sinirlenir. Büyük bir hiddetle Panka'yı sorguya çeken Han Jangar'ın karşısında sakın bir ses tonuyla "*Sen benden onu canım gibi korumamı söyledin, ben de canımı böyle korurum işte. Ruhumun yakını için acı çekmesini istiyorum... Sen Habibullah'a acı çektirmek istiyordun, ben başkalarının acı çekmesine dayanamam.*"¹⁴⁵ der. Bu söz Han Jangar'ı etkiler ve Panka'nın bir ermiş olabileceğini düşünerek ona bir ceza vermez.

Eserde Tolstoy'un "*bir kötülüğe karşı, siz de kötülük etmeyin*" kuralı açık bir şekilde gösterilmektedir. Batılılaşma ile birlikte maneviyatın Rus toplumunda yok olmaya başladığı bir dönemde Leskov, Tolstoy'un peşinden giderek eserleriyle toplumu eğitmeyi amaçlamıştır. Bir "İsa" figürü gibi olan Panka karakteri tam manasıyla örnek kişiyi temsil etmektedir. Rus toplumunda artık insanlara yapılan iyiliklerin bir aptallık gibi görüldüğünün belirten Leskov, hikâyenin sonunda asıl erdemini doğruluk ve yardımseverlik olduğunun altını çizmektedir.

Nikolay Leskov'un Tanrı'ya olan güçlü inancı, edebiyatta da kendisine bir rehber seçmesine yol açmıştır. Leskov'un düşüncelerini şekillendiren Tolstoy'a göre tüm insanlık düşüncesi Tanrı düşüncesidir: Tanrı, insanların içindedir; Tanrı, evrensel

¹⁴³ I. Nikolay döneminin son zamanlarında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşıdır. Osmanlı Devleti'nin yanında İngiltere ve Fransa'nın da savaşa dahil olmasıyla, Rusya Savaşı kaybetmiştir.

¹⁴⁴ Nikolay Leskov, a.g.e., s.255

¹⁴⁵ Nikolay Leskov, a.g.e., s.257

sevgidir. Tolstoy, insanın kişiliğinin bu evrensel Tanrı-Sevgisi'nde yitmesini desteklemektedir.¹⁴⁶

Tolstoy'un Leskov için bir katalizör görevi gördüğü ve Leskov'un bir süredir sahip olduğu görüşlere odaklanarak güç verdiği açıktır. Tolstoy'un her birine tamamen bireysel vicdan ve kişisel inanca bağlı olarak verdiği vizyon, aktif, ruhsal, mezhepsel olmayan bir Hristiyanlıktır. Leskov, Tolstoy'un dini yazılarına dayanan bir vizyonu içeren birkaç hikâye yazarken Tolstoy'un örneği ve kişisel olarak cesaretlendirmesi, Leskov'a kurgusal olarak ahlaki bakış açısını ifade etme yönünde bir ivme kazandırdı. Leskov'un Hristiyan ahlakının idealini edebi biçimde somutlaştırmaya yönelik en yoğun çabası, 1886 ve 1891 arasında yazılmış dokuz masallık serisindedir.¹⁴⁷

Bu nedenle Leskov'un düşüncesinin gelişiminde kritik öneme sahip bölümlerden birisi, Lev Tolstoy ile olan ilişkilerinin öyküsü olmuştur. 1887'deki ilk tanışmalarından Leskov'un 1895'teki ölümüne kadar Leskov kendini her zaman Tolstoy'un bir takipçisi saydı. Ama ilişkilerinin niteliği sadece öğretmen ve öğrenci ilişkisinden çok daha karmaşıktı. Ne de olsa, Leskov Tolstoy'un kendisinden sadece üç yaş küçüktü ve 1887'de ilk tanıştıklarında, her ikisi de ellili yaşlarındaydı. Leskov'un biyografi yazarı ve yakın arkadaşı A.I.Faresov 1898'de Tolstoy ile yaptığı röportajında Tolstoy şöyle demektedir; *“Leskov benim takipçimdi, ama taklit ruhu içinde değildi. Şimdi yolculuk ettiğim yöne başlamadan çok önce vardı. Birbirimizle tanıştık ve onun fikirlerimle yapmış olduğu anlaşmadan derinden etkilendim.”*¹⁴⁸

1893'te Lidija Veselnitskaya'ya yazdığı bir mektupta Leskov da Tolstoy'un bir takipçisi olduğu hakkındaki yorumu açıklamıştır; *“Bu oldukça doğru. Uzun zaman önce aradığı şeyi aradığımı söylüyorum; ama bunu bulamadım çünkü kendi ışığım yetersizdi. Diğer yandan beni tatmin eden cevabı bulduğumu gördüm. Benim yetersiz kalan ışığıma artık ihtiyacımın olmadığını hissettim ve Tolstoy'u takip etmeye başladım. Ne kendimi arıyorum ne de kendimi görmeye çalışıyorum: ben sadece artık her şeyi Tolstoy'un büyük meşalesinin ışığının altında görüyorum.”*¹⁴⁹

¹⁴⁶ Vladimir Nabokov, *Rus Edebiyatı Dersleri*, İletişim Yayınları, Çev. Yiğit Yavuz-Fatih Özgüven-Ayşe Nihal Akbulut, İstanbul, 2013, s.319

¹⁴⁷ Stephen S. Lottridge, a.g.m., s.252-258

¹⁴⁸ William B. Edgerton, a.g.m., s.525

¹⁴⁹ William B. Edgerton, a.g.m., s.525

Leskov'un hocası kabul ettiği Tolstoy, Maksim Gorki'ye yazdığı bir mektupta Dostoyevski üzerine yorum yaparken, Dostoyevski'yi Leskov ile karşılaştırmıştır; *"Dostoyevski nedensiz yere kuşkucu, hırslı, ciddi ve bahtsız biriydi. Bu kadar çok okunması şaşırtıcı. Nedenini anlayamıyorum. Bu acı verici ve yararsız bir şey, çünkü bütün o Budalalar, Ergenler, Raskolnikovlar ve diğerleri, hiçbiri gerçek değil; aslında olay çok daha basit, çok daha anlaşılır. Kimsenin Leskov okumaması ne yazık, işte o gerçek bir yazar..."*¹⁵⁰

Fakat Nikolay Leskov'un değeri ancak devrimden sonra anlaşılabilmiştir. Bu durum onun eserlerinin objektif bir şekilde değerlendirilebilmesi için gerekli olan zamanın geçmesi gerekmesinden kaynaklanmaktadır. Yaşadığı dönem içerisinde hem muhafazakârlar hem de solcular tarafından eleştirilen yazarın eserleri hiçbir zaman edebi bir şekilde ele alınmamıştır. Leskov'un zamanının problemlerine eleştirel bakışı ve halkı eğitime isteğinin olması Rus entelijansiyası ile arasının açılmasına neden olmuş ve bu durum kendisinin haklı bir değerlendirmeye alınmasını geciktirmiştir. Ancak üç kuşak sonra, 1930 (Walter Benjamin tarafından) ve 1940'lı yıllarda (Boris Eichenbaum tarafından) Leskov'un edebi başarısı eleştirmenler tarafından kabul edilebilmiştir.

Muhtemelen Rus yazarlarının içerisinde, Rus yaşamı ve Rus halkı hakkında Leskov'dan daha geniş ve daha samimi bir bilgisi olan yazarlar gayet azdır. Leskov, Rusya'yı ilk elden iyi bir radikal veya tam bir gerici olacak kadar iyi tanıyordu. Binaenaleyh, kendi gününün radikalleri onu bir gerici olarak nitelendirdi ve gericiler ise onun radikal olduğunu iddia edip devletteki işinden onu kovdurdu. En büyük hicivini de içeren eserlerinin birçoğu çarın sansürleri sebebiyle basılmasına izin verilmedi ve yalnızca devrimden sonra yayınlanabildi.¹⁵¹

Yazar William B. Edgerton'a (1914-2004) göre devrim öncesi Rus edebiyatındaki hiçbir yazar, politik düşünceli eleştirmenlerin elinde muhtemelen Nikolay Leskov kadar acı çekmemiştir. Yazarın rolü, zamanının hüküm süren akımına karşı mücadele etmek olmuştur. Kendi kariyeri hem bu ilkenin uygulanmasını hem de sonuçlarını göstermektedir. 1860'larda nihilizm veya 1880'lerde muhafazakarlık olsun, bütün entelektüel modalara karşı bağımsız tutumu ile tek fikirli Rusya'nın çeşitli politik

¹⁵⁰ George Steiner, a.g.e., s.314

¹⁵¹ William Edgerton, a.g.m., s.3-15

fikirlerini kendini ikiyüzlülük ve hileden uzak tutarak tek tek yönetmiştir. Tüm yazarları "dini gerici" veya "ateist liberal" gibi düzenli kategorilerde sınıflandırmaya alışkın Doktrinci Rus sağ ve sol eleştirmenleri, Leskov'un büyük ortağı Tolstoy'un Hristiyan anarşizminin yerine, Leskov'un kendi uyumsuzluğu yüzünden daha da şaşkına dönmüştür. Sonuçta Tolstoy Rus Maksimalizminin en iyi geleneğinde, mahkumiyetlerini mantıksal aşırılıklara ittiği bir erdeme sahipti; oysa Leskov, kendini Tolstoy'un sadık bir takipçisi olarak kabul etmesine rağmen, Tolstoyanizmde bile doktrinci olmayı reddetmiştir.¹⁵²

Leskov'da görülen olay diğer Rus yazarlarında nadir olarak görülmektedir. Çağın sorunlarını görmüş, problemleri kendi potasında eritmiş ve hayatı boyunca hiçbir ideolojiye sapmadan doğru bildiği yoldan gitmiştir. Leskov siyasi ve dini olarak Rus toplumunun neyi örnek alması gerektiğinin bilincinde olmuş, kendine düstur edindiği yolda, bir misyonu yerine getirmek adına yazılarını kaleme almıştır; o misyon, Rusya'nın ait olduğu yere yükselişine katkıda bulunmaktır.

¹⁵² William B. Edgerton, a.g.m., s.524-534

3.BÖLÜM: NİKOLAY LESKOV’UN İKİ KLASİĞİ: MTSENSKLİ LADY MACBETH VE MÜHÜRLÜ MELEK

3.1. MTSENSKLİ LADY MACBETH (1865)

Hugh McLean “*Nikolay Leskov, Bir Adam ve Onun Sanatı*” adlı eserinde Mtsenskli Lady Macbeth (леди макбет мценского уезда, Ledi Makbet Msenskogo Uyezda) eseriyle ilgili olarak şöyle demektedir; “*Leskov’un bütün eserlerinin içerisinde en yoğun ve en heyecan dolu parçalardan birisidir*”.¹⁵³ Nikolay Leskov *Mtsenskli Lady Macbeth* adlı eserini 1865 yılında yazmıştır. En çok bilinen eserlerinden biri olan *Mtsenskli Lady Macbeth* ile birlikte Leskov, 19.yüzyıl Rusya’sının popüler ve burjuva hayatına edebi bir biçim vermiştir. Mtsensk ilçesinde geçen olayların kahramanı (normalde Leskov hikayelerinde görmeye alışık olmadığımız) bir kadındır. Leskov, karakterleri ve arka planlarını dikkatlice seçmiş, ayrıntılarıyla canlı bir şekilde eserini oluşturmuştur.

Leskov’un ilk başyapıtı olan eser, Sovyet Rusya zamanında en ünlü operalardan biri olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde dünyaca bir üne dahi ulaşmıştır. Mtsenskli Lady Macbeth, 1935’de New York ve Stockholm’de gösterime girmiştir. Nazi Almanya’sında ise yasaklanmıştır. Rusya’da ise 26 Ocak 1936’da Pravda gazetesinde yazılmış olan “*Müzikten daha çok sanki bir kaos*” eleştirisi sebebiyle eser operadan geri çekilmiştir.¹⁵⁴

Nikolay Leskov’un edebiyat dünyasına daha yeni girmiş olduğu yıllarda bu tarz bir hikâyeyi yazmış olması gayet mühimdir. Rusya’nın taşra hayatını yansıtan eser, bir kadın kahramanın başından geçen trajik olayları anlatmaktadır. Leskov’un edebi dünyasına baktığımız zaman, Mtsenskli Lady Macbeth eserinin aykırı bir eser olduğunu rahatlıkla görebilmekteyiz. Hikâye, kadın kahramanı ve kan donduran pek çok cinayet olayıyla Nikolay Leskov’un diğer tüm eserlerinden kendini kolayca ayırmaktadır.

¹⁵³ Hugh McLean, *Nikolai Leskov: The Man and His Art*, Harvard University Press, London, 1977, s.147

¹⁵⁴ Andrew Porter, “Lady Macbeth of Mtsensk”, *The Musical Times*, Cilt.104, Sayı.1450, Aralık-1963, s.858-860

Nikolay Leskov, 1864 sonbaharını kardeşinin konuğu olarak Kiev Üniversitesi'nde geçirmiştir. Orada otuz iki yaşındaki yazar, *Mtsenskli Lady Macbeth* adlı eserini yazmak için sinirlerini gerekli öfke durumuna getirmeyi umarak kendini öğrenci ceza hücrelerine kilitlemiştir. Yıllar sonra Leskov, bu dönemle ilgili olarak “*Bazen buna dayanamadığım için çok korkmuştum*” demiştir. “*Tüylerim ürpermişti, [...] o zamandan itibaren, bu tür korkunç olayların tanımlarından kaçındım.*”¹⁵⁵

Sonraki çalışmalarında Leskov gerçekten de yürek parçalayıcı temalardan kaçınmıştır. Daha sonraki yıllarda yazmış olduğu romanlarında ve hikayelerinde, nihilistlerin satirik portreleri ya da Lev Tolstoy'un etkisi altında yazmış olduğu Rus doğru adamının (праведники, pravedniki) portreleri yer almaktadır.

Hikâye, orta yaşlı bir adamın çocuksuz genç eşinin monoton yaşamının, yakışıklı fakat hercai bir zampara olan gençle aşk yaşamaya başlamasıyla şekillenmektedir. Hikâye asıl olarak bu aşkın neticesinde başkahramanın neredeyse hayvansal bir tutkuya boğularak, geçirmiş olduğu dönüşümü anlatmaktadır.

Lady Macbeth'in dehşet verici olayı sadece hikâyenin konusu değildir. Katerina Lvovna Izmailova'nın işlemiş olduğu dört cinayet, Dostoyevski'nin cinayet romanlarını en çok satanlara getirmiş bir halk olan 1860'ların ve 1870'lerin Rus toplumunu zorlukla şok edebilirdi. Burada akıllara bir soru gelmektedir; Leskov'un *Mtsenskli Lady Macbeth* eserinin insanları bu denli şok etmesinin sebebi nedir? Konu olarak insanları şaşırtmamasına rağmen ürpertici olan şey Leskov'un tüyler ürperten anlatı tarzıdır.

3.1.1. Lady Macbeth ve Tarihi Ortam

Hikâye, Leskov'un eserlerinde sıklıkla gördüğümüz bir tür olan skaz türündedir. Geçmişte yaşanmış olan bir hikâye, anlatıcı tarafından okuyucuya aktarılmaya başlanmaktadır. Başlangıçta, anlatıcı Lady Macbeth'in bu çirkin yerel skandala nasıl düştüğünü bilmediğini ve ilgili olaylarla alakalı olarak korku duyduğunu itiraf etmektedir.

¹⁵⁵ Caryl Emerson, “Back to the Future: Shostakovich's Revision of Leskov's 'Lady Macbeth of Mtsensk District'”, *Cambridge Opera Journal*, Cilt.1, Sayı.1, Mart,1989, s.59-78

Yirmi dört yaşındaki Katerina Lvovna orta boylu, doğuştan güzel olmamasına rağmen alımlı bir bayandır. Katerina Kurs eyaletindeki Tuskar'dan tüccar Zinoviy Borisic ile evlendirilmiştir. İzmailovlar buğday unu ticareti yapmaktadırlar. Şehre yakın, iyi gelir getiren bir bahçeleri ve evleri bulunmaktadır. Ailede seksen yaşına merdiven dayamış ve uzun süredir dul kalmış olan kayınbaba Boris Timofeiç dışında kimse yoktur.

Katerina Lvovna'nın eşiyle arasında yaklaşık olarak 30 yaş fark bulunmaktadır. Eşi Zinoviy Borisic elli yaşını çoktan devirmiştir. Beş yıllık evliliklerinde Katerina Lvovna'nın bir çocuğu olamamıştır. Zinoviy Borisic'in bir önceki evliliğinden de çocuğu olmadığı için, Katerina Lvovna'nın kendisine bir evlat vereceğini ummuştur. Bu sebeple çocuksuzluk, İzmailov evindeki herkesin üzülmeye sebep olmaktadır.

Nikolay Leskov'un hikâyenin ilk bölümünde hapsolme ve suç motifini öne çıkardığı görülmektedir. Katerina'nın varlığının can sıkıntısı, sınırlandırıldığı alanla doğrudan bağlantılıdır. Açılış paragrafı Katerina'yı cinayet ve iblis figürünün faili olan Lady Macbeth olarak tanımlarken, bu bölümün geri kalanında ise onu esasen İzmailovların evinde hapse atılan bir kurban olarak resmetmektedir. Hayata suçlu bir şekilde başlamış olan Katerina Lvovna ise hapisanedeki bir suçlu gibidir. Buradaki suç aralarındaki yaklaşık 30 yaş farkıyla, yoksul, genç bir kızın, zengin, varlıklı, yaşlı bir adamla evlendirilmesidir. Leskov, İzmailovların yaşadıkları ev ile ilgili olarak şöyle demektedir;

*“Yüksek duvarlı ve bekçi köpekli bu kulevari tüccar evindeki sınırsız iç sıkıntısı, genç tüccar karısını birçok kez sersemletecek denli etkiliyordu ve Tanrı bilir ya, bir bebeği kolları arasına almaktan son derece mutlu olacaktı, diğer yandan sanki kocasına, kayınbabasına ve onların bütün bu namuslu tüccar soylularına karşı bir suç işlemiş gibi “Niye evlendin, neden evlendin, kısır halinle adamın bahtını neden bağladın?” diyen sitemlerinden de bezmişti.”*¹⁵⁶

Yüksek duvarlarıyla ve bekçi köpekleriyle tam bir hapishaneyi andıran ev, hikâyenin başında Katerina'nın kaderi hakkında ipucu vermektedir. Burada kullanılmış olan “yüksek duvarlı kulevari tüccar evi” cümlesi (высокий терем-yüksek kuleli ev) Rus Halk geleneğindeki klasik bir kullanımı göstermektedir. Rus Halk geleneğinde sıkça

¹⁵⁶ Nikolay Leskov *Mtsenskli Lady Macbeth*, Dedalus Kitap, Çev. Uğur Büke, İstanbul, 2016, s.10

kullanılan yüksek ev, sevdalısını bekleyen genç kızın yüksek evindeki camdan dışarı bakmasını simgelemektedir.¹⁵⁷

Katerina evindeki bolluğa rağmen hayattan soğumuş bir halde günlerini evin içerisinde eskitmektedir. Ne evli hayatından ne de kocasıyla gittikleri tüccar evleri kendisinin keyfini yerine getirebilmektedir. Tüm bunların yanında Katerina Lvovna beş yıldır kocasının şefkatinden de mahrum bırakılmıştır. Sahip oldukları değirmenlerindeki bent çöktüğü için Zinoviy Borisic evden ayrılmış ve Katerina'yı iyice yalnız başına bırakmıştır. Katerina'nın yalnız kalışı ise aksine kendisinin daha özgür hissetmesine neden olmuştur.

Kitapta bulunan motiflere baktığımız zaman, Katerina'nın Izmailov evindeki mutsuz yaşamını karakterize eden “sıkıcı”, “sıkıntı” (скучно-скучно) kelimelerini ve tam ters anlamındaki Katerina'nın kendisini arka bahçeye çeken “eğlenceli”, “neşeli” (весело-весело) kelimelerini görmekteyiz. Katerina Lvovna evliliğinde mutlu olamamakta ve evde herhangi bir aktivitesi bulunmadığı için de sıkılmaktadır.

Bunun yanında kitabın ikinci bölümünün açılış sayfasında Leskov şöyle demektedir; “*Dışarıda sıcak, ıslıl ıslıl, neşeli, harika bir hava vardı, bahçenin yeşil boyalı tahta çitlerinin arasından çeşit çeşit kuşun bir daldan diğerine uçuşup durdukları görünüyordu.*”¹⁵⁸

Birinci bölümde “sıkıcı” kelimesine vurgu yapan Leskov, ikinci bölümde ise “sıcak, ıslıl ıslıl, neşeli bir hava” (тепло, светло, весело) diyerek neşeli kelimesine dikkat çekmektedir. Böylece Leskov eserdeki iki farklı boyutu bize göstermektedir. Katerina Lvovna'nın yaşamakta olduğu ev ve ev hayatı tam anlamıyla sıkıcı bir atmosfere sahipken dışarıda hayat tüm güzelliğiyle akmakta, neşeli bir şekilde devam etmektedir. Bu da kasvetli bir hayatı olan Katerina Lvovna'nın içerisinde bulunduğu psikolojik durumu etkileyen bir mesele olmaktadır.

Leskov hikâyede su motifini de etkili bir şekilde kullanmaktadır. İlk bölümde Katerina Lvovna'nın sıkıcı hayatını anlatırken kendisinin evlenmeden önce daha farklı bir hayatı olduğuna değinmektedir; “*Oysa Katerina Lvovna'nın ateşli bir yapısı vardı,*

¹⁵⁷ Robin Aizlewood, “Leskov's Ledi Makbet Mtsenskogo uezda: Composition and Symbolic Framework”, *The Slavonic and East European Review*, Cilt.85, Sayı.3, Temmuz-2007, s.401-440

¹⁵⁸ Nikolay Leskov, *a.g.e.*, s.13

yoksulluk içindeki genç kızlığında sadeliğe ve özgürlüğe alışmıştı: Kovaları kapıp ırmağa koşar, iskelenin altında gömleğiyle yüzer."¹⁵⁹ demektir. Leskov Katerina'nın canlılığını su motifiyle bütünleştirmiştir. Böylelikle su, ateşli gençlik günlerinin ana etmeni olmuştur.

Hikâyenin oluşma evresi Katerina Lvovna'nın her zamanki gibi evde sıkıntıdan bunaldığı bir gün, bahçenin güzelliğine dayanamayıp kendini dışarıya atmasıyla başlar. Bahçede dolaşırken kayınbabasının işçilerinin kahkaha seslerini duyup yanlarına gider. Kendi aralarında şakalaşırken bir anda Katerina bir macera aramaktaymışçasına kendini olayın içerisine dahil eder. İşçiler tartıda kendilerini tartmaktadırlar. Katerina Lvovna kendisinin de güçlü olduğu konusunda işçilerin arasındaki genç delikanlı Sergey ile zıtlaşır ve Sergey kendisiyle güreş yapmayı teklif eder.

Sergey'in burada ev sahibesi olan bir kadına böyle bir teklifi yapması hikâyenin mihenk taşı oluşturmuştur. Katerina bahçede işçilerin arasına gidip, isteyerek olaylara dahil olmasıyla kendisini işçiler ile aynı statüde görmüş ve can sıkıntısının geçmesi pahasına kendini kabul edilemez bir münasebet içerisine sokmuştur. Katerina, Sergey'in teklifini kabul eder fakat iddia etmiş olduğu gücünü daha göstermeden Sergey, Katerina'yı kaldırıp tartının üzerine koyar. Katerina yaşanan olayların şaşkınlığını atlatır atlatmaz hemen evine doğru koşmaya başlar.

Sergey'in bu bölümde Katerina Lvovna ile şakalaşmaları sonucu, onu kaldırması ve ilk fiziksel teması girmeleri, daha ilerisinde ilişkilerinin başlamasını hızlandırmıştır. Sergey'in ilk başta yapmış olduğu "zararsız" şaka, daha sonra "tehlikeli" bir ilişkiye dönüşmüştür. Katerina olayın ardından evine doğru giderken, aşçı kadın Sergey'in çapkın biri olduğu söylemektedir. Sergey, bir önceki çalıştığı yerde ev sahibesinin eşiyle ilişkiye girmiş ve bu sebepten işinden kovulmuştur.

Evde kimsenin olmadığı başka bir gün, Katerina Lvovna akşam yemeğini erkenden yiyip odasına çekilmiştir. "Süt rengi bir alacakaranlığın" olduğu gün "günahın" habercisi gibidir. İşte bu esnada Katerina kapısının önünde birisinin sesini duyar; Sergey. Kapı önündeki Sergey, kendisini bir halle içeri sokmayı başarır ve canının sıkılması hakkında Katerina ile konuşmaya başlar. Katerina Lvovna neler olduğunu idrak edememekte,

¹⁵⁹ Nikolay Leskov, *a.g.e.*, s.10

Sergey'in ne anlatmaya çalıştığını çözmeye çalışmaktadır. Katerina neden sıkıldığını sorduğunda Sergey şöyle demektedir;

*“Nasıl sıkılmam ki, genç adamım ama sanki manastırda gibi yaşıyoruz, geleceğine bakıyorsun, tabuta girinceye kadar yalnızlık böyle sürüp gidecek gibi geliyor. Umutsuzluğa düştüğüm bile oluyor.”*¹⁶⁰

Sergey'in odaya girer girmez, can sıkıntısı hakkında konuşması ve sıkılmasının sebebi olarak yaptığı açıklama aslında Katerina Lvovna'nın kendi fikirlerini yansıtmaktadır. Hayattan bezmiş, amaçsız bir kadın olan Katerina, Sergey'in sözlerinden etkilenmiş ve onun sözlerinin içerisinde kendini görmüştür. Bu esnada Katerina Sergey'in kendisine yakınlaştığını dahi kavrayamadan Sergey, kendisini sıkıca kavrayıp öper, yatağa doğru götürür ve böylece yasak ilişki başlamış olur.

Sergey'in Katerina'yı etkilemesindeki ana etkenlerden birisi Katerina'yı hayatı boyunca anlayan tek insanın Sergey olmasından kaynaklanmaktadır. Eserin başından itibaren Leskov, eşi tarafından şefkat ve sevgi görememiş bir kadını betimlemektedir. Evlenmelerinden itibaren beş yıl boyunca Katerina zorla evlenmesinin dışında tek bir amaca hizmet etmektedir; Eşi Zinoviy Borisic'e bir evlat vermek. Eşinden veya kayınbabasından bir sevgi görememiş, yalnız bir kadın olarak hapis kaldığı evin dışarısına çıkıp başka yerlerde mutluluğu bulmaya çalışmıştır.

Bir diğer üzerinde durulması gereken husus ise Katerina Lvovna'nın boş hayatı, manevi açıdan sorumsuz karakteri, ahiret günü adına bir şey yapmaması, her günü yatarak hiçbir işle uğraşmadan geçirmesi ve inançsız (Allah korkusunun olmaması) olmasıdır. Tüm bunlar Sergey'in kendisini kolayca baştan çıkarmasında etkili olmaktadır. Kendi emellerine ulaşmış olan Sergey tüm olaylar bittikten sonra ise artık güçlü bir ses tonuyla konuşmaya başlamaktadır.¹⁶¹

Katerina Lvovna'nın uygunsuz ilişkisi, Sergey'in yatak odasına gelip, hanımını kollarına almasıyla başlamış olur. Leskov bu bölümde şöyle demektedir; *“Odaya Katerina Lvovna'nın yatağının başucunda asılı duran kocasının cep saatinin düzenli tikirtularının bozduğu bir sessizlik hâkim oldu ama bu sesler hiçbir şeye engel teşkil*

¹⁶⁰ Nikolay Leskov, *a.g.e.*, s.20

¹⁶¹ V.Yu.Troitskiy, *N.S.Leskov Naçala Puti İstoki Tvorşestva*, Rasiskaya Akademiya Nauk, 2015, Moskova, s.250

etmiyordu.”¹⁶² Saatin tıktırtısı burada geriye kalan zamanı sembolize etmektedir. Böylece daha en baştan, Leskov yaşanan uygunsuz ilişkiyi ölümlle ilişkilendirmektedir. Katerina’nın başlamış olduğu bu ilişki, Leskov’un gözünde kendisinin ölümünü hazırlamaktadır.

Zinovy Boris’iç bir hafta daha evine gelmemiş, Katerina da bu boşluğu Sergey ile beraber geçirmiştir. Her gün beraber sabahlara kadar “günahın” içerisine dalmış olan çiftin mutlulukları hiç azalmamıştır. Fakat bir gün Katerina’nın kayınbabası Boris Timofeiç, Sergey’i gelininin odasının penceresinden aşağıya inerken yakalamış ve onu sorgulamaya başlamıştır. Sergey suçunu hiç inkâr etmeden gayet soğukkanlı bir şekilde kabul etmiş, kayınpeder Boris, kendisini kırbaça yatıracağını söylemesine rağmen, “*suç benim, ceza senin, söyle nereye gidelim, çıkar keyfini, iç kanımı*”¹⁶³ diyerek hiçbir korku duymamıştır. Sergey’in kendisinde sanki bu olayı yaşayacağını bilen bir hava vardır. Bir önceki işinde yakalandığı gibi burada da eninde sonunda yakalanacağını farkındadır.

Boris Timofeiç, Sergey’i taş bir kilere götürüp yorulana kadar kırbaçlamıştır. Burada Sergey’in yaşanan durumlar karşısındaki umursamaz ve savunmasız tavrı ön plana çıkmaktadır. Fakat diğer yandan Katerina Lvovna ise Sergey olmadan bir dakika bile yaşayamadığını fark edip kayınpederinin karşısına dikilir ve Sergey’i bırakmasını söyler. Kayınbabası ise gelininin söylediklerine sinirlenip kocası gelince Sergey’i hapse yollayacağını, Katerina’nın ise derisini yüzeceğini söyler.

Bu olayın ardından Katerina Lvovna’nın değişim süreci Leskov tarafından başlatılır. Katerina Lvovna, kayınpederinin tehditlerinden sonra, Boris Timofeiç’in yemeğine zehir koyup, kayınbabasını öldürür. Ardından yaptığı ilk iş ise Sergey’i kilitli olduğu kilerden kurtarmak olur. Katerina katil olmasının ardından hapis olduğu evden kurtulmuş gibidir. Yönetimi ele geçirmiş bir hükümdar gibi çalışanlarına emirler yağdırmakta ve bu süreçte de Sergey’i yanından hiç ayırmamaktadır.

Bu olaylardan sonra Katerina Lvovna bir gün rüyasında kedi görmüş ve uyandığı zaman ise rüyasının ne anlama geldiğini sorgulamaya başlamıştır. Hemen dışarı çıkıp elma ağacının altında semaverde çay hazırlamış olan yardımcısı Aksinya’ya olanları anlatmıştır. Aksinya, rüyanın izahı olarak Katerina’ya mutlaka birisinin musallat

¹⁶² Nikolay Leskov, *a.g.e.*, s.21-22

¹⁶³ Nikolay Leskov, *a.g.e.*, s.24

olacağını söylemiştir. Aksinya'nın Katerina'ya yapmış olduğu açıklama rüyada kedi görmenin İncil'deki anlamından kaynaklanmaktadır.

Aksinya'nın Katerina Lvovna'nın görmüş olduğu rüyayı yorumlaması ile Leskov o dönemki Rusya'da yaygın olan bir durumu okuyucuya göstermektedir. Devrim öncesi Rusya'daki yarı eğitilmiş ve eğitimsiz çevrelerde (özellikle taşralarda) rüya tabiri yaygındır ve özellikle kadınlar arasında popüler bir durumdadır. Rusya'da 1768 ile 1800 yılları arasında en az sekiz farklı rüya tabirleri kitabı ortaya çıkmıştır. Rüya tabirleri kitaplarından düzinelerce de 19. yüzyılda basılmıştır. Basılan bu kitaplar önceki sürümlerin yeniden baskısı veya daha sık ve daha popüler türlerin derlemelerinden oluşmaktadır. Bu rüya tabiri kitaplarından bazıları günümüzde hala Rusya'da yaygın olarak kullanılmaktadır. Rüya tabirlerine meraklı olan Nikolay Leskov'un da kendi kütüphanesinde rüya tabirleri üzerine kitaplar bulunmaktadır.¹⁶⁴

Katerina Lvovna daha sonra Aksinya'dan Sergey'i yanına çağırmasını söyler. Beraber elma ağacının altında oturup çay içmeye ve birbirlerini sevmeye başlarlar. Katerina Lvovna'nın bu bölümde Sergey ile elma ağacının altında oturuyor olması, yazarın İncil'de geçen "Âdem ve Havva" bölümüne atıf yapmasından kaynaklanmaktadır. İncil'in, üçüncü bölümünde geçen olayda, bir gün yılan görünümünde şeytan, Havva'nın yanına gelerek ağaçtan meyve yemesini söyler. Havva, bahçenin ortasındaki ağaçtan (elma ağacından) meyve yemeyi Allah'ın yasakladığını söyler. Fakat yılan, meyveyi yemenin yasak olmadığını, eğer o meyveden yerse gözlerinin açılacağını ve Allah gibi iyiyi ve kötüyü bilme yetisine sahip olacağını söyler. Havva bunun üzerine elmadan yer ve Adem'e de yedirir. Fakat meyveyi yemelerinin ardından hata yaptıklarını anlarlar ve Allah tarafından cezalandırılırlar.¹⁶⁵

Leskov'un vereceği mesajları Hristiyan öğretisi üzerinden verdiğini görmekteyiz. Bu olayda Havva, kendisinin Allah gibi güçlü olacağını düşünüp şeytanın söylediklerine kanmıştır. Leskov aynı şekilde Katerina Lvovna'nın da kayınpederini zehirleyip öldürdükten sonra elma ağacının altında sevgilisi Sergey ile oturmasıyla Âdem ve Havva ile aynı kaderi yaşayacağını altını çizmektedir. Katerina'nın Boris Timofeiç'i

¹⁶⁴ Faith Wigzell, "Russian Dream Books and Lady Macbeth's Cat", *The Slavonic and East European Review*, Cilt.66, Sayı.4, Ekim-1988, s.625-630

¹⁶⁵ The Bible, The Gideons, Genesis, Chapter.3, 1-24, s.7-8

öldürdükten sonra karakterinde büyük bir değişim gerçekleşmiştir. Ezik, güçsüz, pasif bir karaktere sahip olan Katerina, katil olmasından sonra çiftliğin tek hükümdarı olmuşçasına güçlü bir karaktere evrilmiştir. Fakat Âdem ve Havva kıssasında olduğu gibi her hatanın bir sonucu olmaktadır.

Nikolay Leskov'un Âdem ve Havva hikayesine atıf yapmış olduğunu bir sonraki paragraflarda hem Sergey'in hem de Katerina'nın ağzından çıkan sözlerden anlamaktayız. Leskov ilk olarak Katerina'nın ağzından okuyucuya bir ipucu vermektedir. Katerina ve Sergey elma ağacının altında sohbet ederlerken Katerina Lvovna, Sergey'in kendisine söylediği sözlerden aşırı bir şekilde mutlu olmaktadır. Katerina'nın tam anlamıyla anın mutluluğunu yaşadığı bu bölümde Sergey'e söylemiş olduğu sözler aynı zamanda hikâyenin başında değindiğimiz gibi, Leskov'un iki farklı evren oluşturduğunun da okuyucuya bir göstergesidir;

“Seryoja baksana! Cennet, tam bir cennet! diye haykırdı Katerina Lvovna üstünü örten sık, çiçekle bezeli elma dallarının arasından parlak dolunayın ışıldadığı duru, mavi gökyüzüne bakarak.” Leskov ardından havanın durumunu açıklayarak şöyle demektedir; *“Havada insanı mayıştıran, tembelleştiren ve karanlık arzular uyandıran bir şeyler vardı.”*¹⁶⁶

Nikolay Leskov, Katerina Lvovna'nın evinin bahçesini, bir cennet bahçesi olarak resmetmektedir. Âdem ve Havva kıssasındaki “yasak meyve”, Mtsenskli Lady Macbeth eserinde ise yasak aşkı temsil etmektedir. Katerina yasak meyvenin altında (elma ağacının) Sergey ile aşkını tazelerken Leskov aslında geleceklerinin ne kadar karanlık olacağı hakkında okuyucuya ipucu vermektedir.

Leskov'un vermiş olduğu bir diğer ipucu ise Sergey tarafından okuyucuya aktarılmaktadır. Sergey'in ilişkilerinin gelecekleri hakkındaki endişelerini dile getirdiği bölümde, Katerina'nın kocasının eve gelmesinden sonra neler olacağı konusundaki korkularını paylaşmaktadır. Katerina'nın ise bu konuda hiçbir kaygısı bulunmamaktadır. Sergey kendisinin Katerina ile eşit bir seviyede olmadığını, eğer “bey” veya bir “tüccar” olsaydı, her şeyin daha güzel olabileceğini söylemektedir. Ardından tekrar Katerina'ya olan aşkından bahsetmektedir;

¹⁶⁶ Nikolay Leskov, *a.g.e.*, s.32

“Ben diğeri gibi, kadından zevk almaktan başka bir şey düşünmeyenler gibi değilim. Aşkın nasıl bir şey olduğunu biliyorum ve bu aşk, kara bir yılan gibi yüreğimi durmadan emiyor...”¹⁶⁷

Leskov, tekrar Âdem ve Havva hikayesine atıfta bulunarak, Şeytan'ın yılan görünümünde gelip Havva'yı kandırması gibi, kara bir yılanın Sergey'in yüreğini durmadan parçaladığını söylemektedir.

Rusların Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra dünya anlayışı büyük ölçüde etkilenmiş ve iki farklı kadın tipi oluşturmuştur; namuslu, bakire kız ve günahkâr kız. Namuslu, sabırlı ve huzuru getiren kız tipi olan birinci tip, Meryem Ana'dan gelmektedir. Bu kadın tipi idealdir ve öncelikle her Hristiyan için annelik modelinin temelini oluşturmaktadır. Günahkâr kız tipi ise İncil'in Âdem ve Havva hikâyesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Havva günahkârlığın ve gerilemenin simgesi olmuştur. Fakat diğeri taraftan bütün dünya için evlâtlar veren Meryem Ana değil, Havva'dır.¹⁶⁸

Sergey bu bölümün sonunda Katerina Lvovna ile normal şartlarla, kilise de evlenmek istediğini söylemektedir. Ancak bu şekilde ömür boyu Katerina'nın yanında kalacağını ve gururla eşi olabileceğini anlatmaktadır. Katerina Lvovna Sergey'in bu sözlerinden ve kendisi ile olan derin evlenme arzusundan dolayı çok memnun olmuştur. Sergey'e olan bağlılığı ve sevgisi bu olayla birlikte kat ve kat artmıştır. Artık Sergey için her şeyi göze alabilmekte ve gerekirse hapse dahi girebilecek kararlılıktadır.

Katerina, Sergey'in söylemiş olduğu sözlerden etkilenip Sergey ile tekrar yakın ilişkiye girmektedir. Her geçen zamanda yaşadıkları yasak ilişkinin dozu biraz daha artmakta ve Katerina Lvovna “günahın tadını aldıkça” daha fazla içine girmektedir. Günah, burada bir bataklık gibi resmedilmektedir. Bataklıkta ne kadar hareket etmeye çalışırsan o kadar battığın gibi, Katerina ve Sergey de her günün sonunda daha fazla günaha gömülmeye başlamaktadırlar.

Rus Ortodoks inancına göre, bu tarz gayri meşru ilişkiler insanın içini hastalık ateşi gibi yakmaktadır. Katerina Lvovna'nın içini tutku ve karşı konulmaz sevda ateşi doldurmakta ve kahramanı hakimiyet altına almaktadır. Katerina bu andan itibaren ne

¹⁶⁷ Nikolay Leskov, *a.g.e.*, s.36

¹⁶⁸ Mariia Talianova-Eren, “Rus ve Türk Folklorunda Kadın Figürü”, *İdil Dergisi*, Cilt.6, Sayı.26, 2017, s.2155-2170

yaptığını veya yapmış olduğu bir işin sonucunu düşünmemektedir. Çünkü tutulmuş olduğu seveda, gözlerini kör etmekte ve hakikati göremez duruma gelmektedir.¹⁶⁹

Katerina ve Sergey'in ilişkiye girmelerinin ardından, Leskov evle ilgili bir teşbih yapmaktadır; "*Katerina Lvovna üzerinde salt bir gömlekle bir beyaz etek, ölüm sessizliğine bürünmüş tüccar avlusu boyunca yürüdü.*"¹⁷⁰ Leskov birkez daha Katerina'nın yaşamakta olduğu uygunsuz ilişkinin ardından ölüme daha da yaklaştığının altını çizmekte ve gelecekte yaşanacaklar ile ilgili olarak okuyucuya ipucu vermektedir.

"Günahkâr çift" yataklarında uyurken Katerina Lvovna rüyasında tekrar geçmişte görmüş olduğu kedinin yatak odasına girdiğini görmektedir. Kapı ve pencere kapalıyken kedinin nasıl içeri girebildiğine hayret eden Katerina, kedinin iyice kendisine musallat olduğunu ve hiç gecikmeden eve kutsal su döktürmesi gerektiğini söylemektedir. Kedi ise insan diliyle Katerina ile konuşmaya başlamakta ve şöyle demektedir;

"Benim kedi olmadığım konusunda çok iyi düşünüyorsun, ben kedi değilim, saygıdeğer tüccar Boris Timofeiç'im. Yalnızca gelinimin ikramından sonra içimdeki bağırsaklarım patladığı için kendimi kötü hissediyorum. O yüzden böyle küçücük kaldım ve gerçekte kim olduğumu bilmeyenlere kedi gibi görünüyorum. Ee Katerina Lvovna şimdi keyfin nasıl? Yükümlülüklerini yerine getiriyor musun? Mezardan özellikle çıkıp, Sergey Filipiç ile kocanın yatağını nasıl ısıttığınızı görmeye geldim?"¹⁷¹

Katerina bu rüyanın ardından uyanıp etrafına bakmış ve kedinin Sergey ile aralarında yattığını görmüştür. Bağırma başlıyan Katerina'yı Sergey sakinleştirmiş ve tekrar uyumuştur. Fakat Katerina'nın ise uykusu çoktan kaçmıştır. Uykusu kaçan Katerina bu esnada kocası Zivony Borisç'in eve geldiğini fark etmiştir. Katerina hemen Sergey'i uyandırıp fazla uzaklaşmamasını, galerinin altındaki tahtada saklanmasını söylemiştir. Ardından Katerina gayet soğukkanlı bir şekilde yatağına dönüp kocasının odasına gelmesini beklemiştir.

Katerina'nın rüyasında kediyi sürekli olarak görmesi ilginç bir detaydır. Burada akıllara bir soru gelmektedir; Nikolay Leskov tüm hayvanlar içerisinde neden kediyi

¹⁶⁹ V.Yu.Troitskiy, a.g.e., s.251

¹⁷⁰ Nikolai Leskov, *Mtsensk İlçesi'nin Lady Macbeth'i*, Okuyan Us Yayınevi, Çev.Günay Çatao Kızılırmak, İstanbul, 2012, s.35-36

¹⁷¹ Nikolay Leskov, *Mtsenskli Lady Macbeth*, s.39-40

tercih etmiştir? Bunun sebebi o dönemki Rusya’da yaygın olan rüya tabirleri kitaplarından gelmektedir. Rüya tabiri kitaplarında rüyada birisinin kediye dönüştüğünü görmek, o kişinin “kurnaz bir kişi tarafından kandırılacağı” anlamına gelmektedir. Katerina kendisinin kediye dönüştüğünü görmemiş, bunun yerine rüyasında kayınpederinin kediye dönüştüğünü görmüştür. Çünkü rüyada kediye dönüşmüş olan kayınpederi Boris Timofeiç, “kurnaz” Katerina Lvovna tarafından kandırılmıştır.¹⁷²

Uzun bir süre sonra eve gelen kocası Zivony Borisıç yatak odasının kapısına gelip nefesini tutarak odayı dinlemektedir. Katerina kapının ardında kocasının olduğunun farkında olarak aldatılmış kocasının durumuna üzülecek yerde, bilakis ona gülmek istemektedir. Kocası Zivony içeriye girip odayı süzmekte, Katerina Lvovna ise soğukkanlılığını kaybetmeyip kocasına semaveri koymasını isteyip istemediğini sormaktadır. Kocasının çay içmek istediğini duyan Katerina, yarım saat boyunca yatak odasından kaybolmuştur. Geri geldiğinde de tekrar kocasıyla ilgilenmeye başlamıştır.

Eşi Zivony, karısına çeşitli sorular sorarak Sergey ile olan aşkını itiraf etmesini beklemektedir fakat Katerina ise her soruya hızlı ve hazır cevap vermekte, kocasının hiçbir sözünde altta kalmamaktadır. Çiftin hararetilenen konuşması bir süre sonra çeşitli söz dalaşına evrilir. Ardından ise Katerina sabrını yitirip Sergey’i saklandığı yerden çıkarıp kocasına göstererek bildiği şeyleri Sergey’e sormasını ister. Sergey olayların şaşkınlığını, Zivony Borisıç ise kızgınlığını yaşar. Katerina daha da ileri giderek odanın kapısını kilitler ve yatağa geçip Sergey’i yanına çağırır. Daha fazla dayanamayan Zivony Borisıç koltuğundan kalkıp Katerina’ya bir tokat atar.

Katerina Lvovna atılan tokatın ardından sinirlenir ve kocasının boğazına yapışır. Zivony Borisıç durumun vahametini (Katerina’nın değişimini) idrak etmeye başlar. Karısı, Sergey için her şeyi yapabilecek duruma gelmiştir. Zivony karısının saldırısına karşı bir hareket yapmaz. Sanki kendi ölümünü bekler gibi bir hali vardır. Katerina Sergey’e kocasını tutmasını söyler. Zivony Barısıç rakibini üzerinde görünce intikam duygusu ile Sergey’in boğazına dişlerini geçirir. Fakat bu durum pekte uzun sürmez ve ağır bir şekilde inleyip yere yığılır. Çünkü bu esnada Katerina Lvovna kocasının kafasına

¹⁷² Faith Wigzell, a.g.m., s.625-630

dökme şamdanla vurmuştur. Katerina, kocasının boğazında elleri olan Sergey'in ellerinin üzerine bastırarak kocasının son nefesini vermesini sağlamıştır.

İnsanın kanını donduran bu sahne hızlı bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır. Leskov, okuyucunun şaşırmasına dahi vakit bırakmamakta, bu olayla birlikte ağır ilerleyen eserde okuyucuyu bir anda dehşet içerisinde bırakmaktadır. Olayların aniden gerçekleşmesi, Katerina'nın karakterindeki değişimi görmemiz açısından, yazar tarafından kasıtlı olarak organize edilmektedir.

Sergey, sahibi Zinoniy Borisic'i eskiden ceza almış olduğu kilere götürüp geri gelir. Kendisini bodruma saklarlar. Katerina yaşananlar karşısında hala soğukkanlı bir şekildedir fakat Sergey yaşanan olayların şokunu atlatamamıştır. Katerina Lvovna, Sergey'e dönüp artık gerçek bir tüccar olduğu söyler. Sergey her ne kadar bunu çok istiyorduydu da durumun bu kadar kötü bir hal alacağını da beklememektedir.

Katerina Lvovna önce kayınpederini, ardından eşi Zinoviy Borisic'i öldürmesiyle birlikte kendi içindeki "arsızlığın kapılarını" kırmıştır. Çünkü bir günah, başka bir günahı çekmeye başlamış ve Katerina artık rahat bir şekilde cinayet işlemeye başlamıştır. Binaenaleyh hikâyede Leskov, Katerina'nın "günaha" bulaşmasının bir şemasını okuyucuya çizmektedir. Katerina Lvovna evde yalnız kalmış ve bu yalnızlık kendisini bir sevda tutkusuna bulaştırmıştır. Bu tutku da Katerina'yı günahın içerisine çekmiş ve işlemiş olduğu günah da kendisinin rahat bir şekilde cinayet işlemesine olanak sağlamıştır. Son olarak kayınpederini öldürmesi ise, Katerina'ya tüm suçların kapısını açmıştır.¹⁷³

Kocasını Zivoniy Borisic'in ölümünün ardından Katerina artık daha özgür kalmıştır. Aradan geçen üç ayın ardından Katerina Lvovna kendisinin hamile olduğunu anlayıp müjdeli haberi Sergey'e iletir. Burada önemli olan husus eserin başında İzmailovların ataerkil tüccar dünyasında Katerina Lvovna'nın, Zivoniy İsmailov'u çocuk sahibi yapamadığı için suçlu görülmüş olmasıdır. Fakat daha sonra Katerina'nın Sergey'den kolayca çocuğu olduğu görülmektedir. Leskov böylece bu durumun önceki evliliğinde de çocuk sahibi olamayan Zvoni İsmailov'un kendi sorunu olduğunu okuyucuya göstermektedir.

¹⁷³ V.Yu.Troitskiy, *a.g.e.*, s.253

Hikâyenin birinci bölümünde Katerina Lvovna çocuk sahibi olamadığı için sanki kocasına, kayınpederine ve “onurlu” tüccar ailesine bir suç işlemiş gibi gösterilmektedir. Nikolay Leskov daha sonra Katerina’nın Sergey’den çocuk sahibi olduğunu göstermek ile Rusya’daki taşra hayatında yaşanan bir problemi gözler önüne sermektedir. Taşrada sıkça görülen ataerkil yaşam, her sorunu kadına yakıştırmaya alışık olduğu için küçük veya büyük herhangi bir problemde çözüm odaklı yaklaşmayı cezayı kadına kesmektedir. Burada da görüleceği üzere, Zivoniy Borisıç’in çocuk sahibi olamamasındaki asıl suç, Katerina Lvovna’nın kendisinde aranmış fakat tüccar Zivoniy hiçbir şekilde suçlu görülmemiştir.

Eserde de görüldüğü gibi o dönemde Rus köylü dünyasında kadına değer verilmemektedir. Taşrada ekim ve hasat dönemlerinde erkeklerle aynı koşullarda tarlada çalışan kadınların, aynı zamanda çokça doğum yapmaları da istenmektedir. Köylülerin kafasında mujik denilen erkek köylü, saygın ve salâhiyetli kabul edilirken, kadın güvenilmez, sivri dilli ve histerik olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında kadınlar büyücülük ve kundaklama ile özdeşleştirilmektedir.¹⁷⁴

Kocasının cinayetinin ardından Katerina Lvovna, ticaretin devam etmesi adına şehir meclisine başvurup işlerin başına kendisinin geçmesini talep etmiştir. Şehir meclisi bunu kabul etmiş ve böylelikle Katerina Lvovna’nın hayalini kurmuş olduğu saltanatı başlamıştır. Katerina Lvovna ve Sergey için tüm sorunların çözülmüş olduğu bu bölümde yeni bir problem ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan mektuba göre yaşlı tüccar Boris Timofeiç yalnızca kendi parasıyla değil, küçük yaştaki yeğenin parasıyla da ticaret yapmıştır. Bu sebeple mirasın ikiye bölünmesi gerekmiştir.

Bu olayın ardından Fyodor Lyamin adlı küçük yeğen, yaşlı bir bakıcı ile eve çıkagelir. Hikâyenin bu bölümünde gelen misafirlere karşı Sergey’in donuk kaldığını görürüz. Katerina Lvovna, Sergey’e niye bu halde olduğunu sorduğunda Sergey, Katerina’yı küçük Fyodor’a karşı kıskırtan kişi olur. Zinoviy Borisıç’in ölümünden önce Katerina’ya kendisinin gerçek bir tüccar olmasının mutlulukları için yeterli olacağını söyleyen Sergey, bu sefer de küçük Fyodor’un mutluluklarına bir engel teşkil ettiğini

¹⁷⁴ Catherine Evtuhov v Richard Stites, *a.g.e.*, s.75-76

Katerina'nın kafasına işler. Katerina Lvovna, Sergey'e neden mutlu olamayacağını sorduğunda Sergey şöyle cevap verir;

*“Çünkü ben size olan sevgimden ötürü Katerina İlvovna, sizi gerçek bir hanımefendi gibi görmeyi arzuladıydım, bundan evvel yaşadığınız şekilde değil. Ama şimdi tam tersi oluyor, zira sermaye küçüldü müydü sizinle ikimiz eskisinden bile daha aşağı konuma düşeceğiz.”*¹⁷⁵

Fyodor'un hayatlarına girmesinin ardından, küçük çocuk bir gün suçiçeği geçirir ve yataklara düşer. Bu süreçte Katerina Lvovna onun ilaçları konusunda yardım eder. Fyodor'un artık yavaş yavaş iyileşmeye başladığı bir gün yaşlı kadın evde küçük çocuğa göz kulak olmasını Katerina'dan rica eder. Katerina, Fyodor ile yalnız kalınca fikirler yine zihnini doldurmaya başlar. Bu esnada Fyodor ise yatağında azizlerin yaşamı hakkında bir kitap okuyordur. Katerina aşağıya inince Sergey, Fyodor'un yukarıda yalnız olduğunu öğrenir ve Katerina'nın zihnine girmeye çalışır. Katerina tekrar yukarı çıktığında, Fyodor'u karnındaki yavrusuna benzetir ve duygulanıp tekrar aşağıya iner. Bir süre sonra tekrar Fyodor'un yanına gelir. Birkaç sefer odanın dışına çıkıp Sergey ile konuşan Katerina en sonunda korkmuş olan Fyodor'un yanına gelip Sergey ile birlikte yüzüne yastığı bastırarak küçük çocuğu öldürür.

Bu esnada kiliseden çıkmış olan iki teknisyen, İzmailov ailesi hakkında dedikodu yapmış ve evin önünden geçerken ne yaptıklarını merak edip ışık yanan pencereye tırmanmıştır. Teknisyen içeride Katerina ve Sergey'in Fyodor'u boğazladığını görür görmez bağırmaya başlamış ve bağırışlar sebebiyle İzmailovların evinin etrafı kalabalıkla dolup taşmıştır. Katerina ve Sergey neler olduğu anlayamadan kapıyı açar açmaz sinirli kalabalık evin içerisine doluşmuştur. Sonunda ise Sergey ve Katerina yaşanan olaylardan dolayı karakola alınmıştır.

Bu olaylara baktığımız zaman köylülerin Katerina Lvovna'ya karşı düşmanca bir tutum izlediğini gözlemlemekteyiz. Bunun ahlaki boyutunun dışında (Katerina'nın ahlak dışı hareketlerinin köylü halk tarafından bilinmesi) Rus köylülerinin paraya olan bakış açılarından da bu durumu anlayabilmekteyiz. Çünkü 19. yüzyılda Rus köylüsünün ahlaki öğretisine göre toprağın sermaye haline gelmesi, aç gözlü bir şekilde hem kazanç hem de

¹⁷⁵ Nikolai Leskov, *Mtsensk İlçesi'nin Lady Macbeth'i*, s.51

prestij ve güç kaynağı olarak kullanılması günah sayılmaktadır. Bu sebeple taşradaki sıradan bir köylü alınacak, biriktirilecek ve meta olarak satılacak bir servet biçimi olarak toprağa yasal yolla sahip olan yüksek sınıfa veyahut Katerina Lvovna karakterinde gördüğümüz gibi zengin üst sınıfa genellikle bir düşman gözüyle bakmaktadır. Köylü dünyasında haddinden fazla servet ahlaki bir leke ve Hristiyan öğretilerine yakışmayan bir açgözlülük olarak nitelendirilirdi. Bu durum Rus köylüsünün eşitlikçi bir bakış açısına sahip olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷⁶

Sergey yaşananlardan sonra vicdan azabı hissedip yalnızca Fedya'yı değil, diğer tüm cinayetleri de itiraf etmiştir. Burada Sergey'in vicdan azabı duymasındaki etken papazın ahiret günü ve günahlarından pişman olmayan insanların cezalandıracağı ile ilgili sözleri olmuştur. Leskov, Sergey'in pişmanlık hissetmesini İncil üzerinden sağlamıştır. Sergey'in itirafı Katerina'nın da suçlarını itiraf etmesi anlamına gelmiştir. Katerina Sergey'in tüm suçları itiraf ettiği görünce "*Madem bunları söylemekte bir beis görmüyor, benim de sakınacak bir şeyim yok; öldürdüm.*"¹⁷⁷ demiştir. Olayların ardından mahkeme hem Sergey'e hem de Katerina'ya şehir pazar meydanında kamçı cezası ve kürek mahkumiyeti vermiştir. Katerina'ya neden tüm bunları yaptığı sorulduğunda Sergey'i gösterip, onun için yaptığını söylemiştir.

Nikolay Leskov yaşanan tüm olayların ardından bir dipnotu ise okuyucuya bırakmaktadır. Leskov, bütün bu süre zarfında Sergey'in halk nezdinde Katerina Lvovna'dan daha fazla merhamet gördüğünü söylemektedir. Leskov eserin başından itibaren Katerina'yı yoldan çıkararak kişinin Sergey olduğunu adım adım okuyucuya sunmaktadır. Fakat tüm suçların ardından cezalandırıldıklarında ise halk (Katerina'nın tüm bu suçlara bulaşmasına sebep olan kişi Sergey olmasına rağmen) Sergey'e merhamet göstermektedir.

Fakat olayların içerisine derinlemesine indiğimiz zaman durumun böyle olmadığını görmekteyiz. Sergey ilk olarak, ev sahibesi olmasına rağmen Katerina Lvovna'nın odasına izinsiz girmiş ve genç kızın aklını çelmiştir. Ardından Katerina'nın kalbini kazanınca Katerina'yı daha çok günahın içerisine sokmuştur. Kocasını öldürmesi adına Katerina'ya sürekli olarak mutluluklarının önündeki tek engelin Zinoviy Borisic

¹⁷⁶ Murray Boockchin, *a.g.e.*, s.33

¹⁷⁷ Nikolay Leskov, *a.g.e.*, s.68

olduğu söylemiş ve ardından Fedya geldiğinde ise yine para hırsından dolayı Fedya'nın ölmesi adına Katerina'nın aklına girmiştir. Fedya'nın öldürülmesi bölümünde Katerina Lvovna, kendi çocuğunu düşünüp Fedya'yı öldürmek istememiştir. Bu sebeple pek çok kez kararsız kaldığı için Fedya'nın odasına girip çıkmak durumunda kalmıştır. Leskov, Fedya'nın öldürülmesinde asıl tetikçinin Sergey olduğunu göstermek adına hikâyede Katerina Lvovna'nın odaya sürekli olarak girip çıkmasını vurgulamaya çalışmıştır.

Tüm bunlara rağmen halkın Katerina'ya değil, Sergey'e merhamet göstermiş olması, taşra hayatında kadının ne kadar değersiz olduğunu ve taşra halkı nezdinde suç imgesinin erkekten çok kadına yakıştığını tekrar göstermektedir. Sonuç olarak Katerina Lvovna'nın eserin başından sonuna kadar yaşadığı büyük değişimdeki ana suçlu Sergey'dir. Bunun yanında Sergey'in bir çalışan olmasına rağmen ev sahibesi ile münasip olmayan bir ilişki içerisinde olup pek çok kişinin öldürülmesine yardım etmiş olması da gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Hapis cezası almalarının ardından Katerina ve Sergey'in kafileri aynı olmuştur. Katerina'nın bundan sonraki tek umudu Sergey'in yanında olabilmek ve onu bir kez daha görebilmektir. Bunun için de muhafızlara para vermekten dahi kaçınmamaktadır. Sergey'in ise Katerina'ya olan sevgisi ve aşkı bitmiştir. Katerina, Sergey'in yanına gelip görüşmek için ne kadar can atsa da Sergey, Katerina'nın yüzünü dahi görmek istememektedir.

Katerina Lvovna'nın kafilesinde iki ilginç kadın bulunmaktadır. Birisi, kolayca elde edilebilen asker karısı Fiona, diğeri ise gayet seçici bir kadın olan Sonetka'dır. Sergey yolculuktayken ilk olarak Fiona'yı etkilemeye çalışmış ve sonunda bunu başarmıştır. Katerina Lvovna ikisini muhafızlara para verip Sergey'i görmeye geldiği bir gün yakalamış ve sinirle odasına geri dönmüştür. Bu olaydan sonra Katerina bir süre Sergey ile konuşmamıştır fakat içinde hala Sergey'e karşı konulmaz bir istek bulunmaktadır. Sergey ise bu süre zarfında Fiona'yı unutup Sonetka'yı elde etmeye çalışmaya başlamıştır.

Katerina, Sergey'in Sonetka'ya yakınlaştığını gördükçe daha çok acı çekmektedir. Tam bu esnada, Sergey bir gün Katerina ile görüşmek istediği söylemiş ve Katerina uzun süredir beklediği Sergey'ine kavuşmuştur. Bu buluşmada Sergey, Katerina'dan çoraplarını sinsice istemiştir. Katerina ise hiç düşünmeden son kalan koyu mavi yün

çorabını Sergey'e vermiş ve mutlu bir şekilde yatağına dönüp derin bir uykuya dalmıştır. Fakat Katerina'nın mutluluğu uzun sürememiştir. Kahramanımız uyandığında herşeyin farkına varır; Sergey, ona vermiş olduğu çorabını Sonetka'ya hediye etmiştir. Böylece Katerina yaşadığı acının sinirinden Sergey'i görünce onun yüzüne tükürür. Sergey ise bu hareketin öcünü, geceleyin Katerina'nın koğuşuna girip urgan ile sırtına elli kez vurarak alır.

Leskov son bölümde Sergey'in bir açıklamasını ortaya çıkarmaktadır. Sergey'in Katerina'yı en başından itibaren kullanmış olduğunu, Katerina'nın yalnızca zengin ve güzel bir tüccar olması hasebiyle kendisiyle bir ilişki yaşamış olduğunu okuyucuya göstermektedir. Sergey burada Katerina'yı savunmuş olan ve kendisine yaptıklarından dolayı utanmasını söyleyen asker karısı Fiona'ya şöyle demektedir;

*“Utanacakmışım! Neyden utanacakmışım ki ben! Belki de hiç sevmedim ben onu, hele şimdi... Sonetka'nın ezdiği pabuç o yolunmuş kedinin suratından daha sevimli geliyor bana.”*¹⁷⁸

Uğruna her şeyi feda ettiği, kayınpederini, eşini ve küçük bir çocuğu öldüren, doğmuş çocuğundan ayrılan Katerina Lvovna, yaşadığı son olay ile birlikte umudunu da kaybetmiştir. Sergey'in kendine yaptığı bu zulmü yeni yeni idrak edebiliyor ve nefreti kat ve kat artıyordur. Tüm bunların üzerine Sergey bir de herkesin önünde Katerina ile dalga geçmektedir. Katerina hissiz bir şekilde kafilenin içerisinde ilerlemekte, etrafında neler yaşandığı artık kendisi için bir önem ifade etmemektedir.

Soğuk Volga'nın üzerinde sert bir rüzgârın her yeri esir aldığı o gün, Katerina Lvovna donuk bakışlarını Volga'nın üzerine yoğunlaştırmış ve dalgaların içerisinde canına kıydığı kayınpederi, eşi ve küçük Fedya'yı görmüştür. Katerina ardından Sonetka'nın ayaklarına yapışıp kendini tek hamlede Volga'nın içine atmış ve ikisi de bir daha su yüzünde görünmemiştir.

Leskov eserin başından itibaren bir karakterde tüm kötülükleri toplamış ve okuyucuya bu karakterin “kötü” olduğunu göstermeye çalışmıştır. Tutkuları ve keskin arzuları sebebiyle kendisine “Lady Macbeth” denilen Katerina Lvovna karakterinin kabuk değişimi kendi başına olmamıştır. Leskov bunu okuyucuya ancak eserin sonunda

¹⁷⁸ Nikolai Leskov, *Mtsensk İlçesi'nin Lady Macbeth'i*, s.82

tam anlamıyla göstermektedir. Katerina ve Sergey'in hapse girmelerinden sonra "kötü karakter" figürü değişime uğramıştır. Eserde asıl katilin Katerina olarak gösterilmesine rağmen, sonunda ise Katerina'nın dönüşümünün asıl sebebinin Sergey olduğu yazar tarafından kasıtlı olarak okuyucuya gösterilmektedir. Hatta son sahnede (Katerina'nın Volga'ya atlayarak intihar etmesi) okuyucu, Katerina Lvovna'ya karşı bir üzüntü dahi duymaktadır. Katerina'nın en büyük hatası kendisini Sergey'in manipülasyonlarına açık bir şekilde bırakmasıdır. Bunun asıl sebebi ise onun kişiliğinin tam olarak oluşmamasından kaynaklanmaktadır.

3.1.2. Mtsenskli Lady Macbeth ve Rusya

1865 yılında yazılmış, Leskov'un en bilinen eserlerinden biri olan *Mtsenskli Lady Macbeth* katil kahramanın psikolojik analizinden yoksundur. Hikâye genel itibariyle korkunç suçlar kataloğundan başka bir şeyi içermiyor gibi gözükmektedir. Leskov yaygın olmayan fakat ustaca yapmış olduğu halk üslubunu, Rusya'nın taşrasının boğucu atmosferine yansıtır. Leskov'un niyeti, siyasi kazanım için cinayet işleyen bir kadının arketip tasvirini taklit etmek değil, aynı zamanda Rus eyalet yaşamının kendine özgü trajedi örneklerini üretebileceğine dair bir inanç da ifade etmektir. Klasik Rus figüründen farklı olmasına rağmen yine de hakiki bir durumu tasvir etmektedir. Leskov, Katerina Lvovna'ya dürüst ve hassas bir yapı kazandırırken onu idealleştirdiğinin de farkına varmaktadır.¹⁷⁹

Kenneth Lantz, *Mtsenskli Lady Macbeth* eserinde Katerina Lvovna'nın psikolojik analizden mahrum bırakılmış olması ile ilgili olarak şöyle demektedir; "*Leskov, çok fazla psikolojik analiz yapılabilecek kadar karmaşık olmayan bir birey olmasından dolayı Katerina'nın psikolojik tahlilini yapmamıştır.*"¹⁸⁰ Dolayısıyla hikâyede Leskov geleneksel ve nispeten ilkel bir karakterizasyon yöntemi uygulamıştır.

Nikolay Leskov, Katerina Lvovna'nın Sergey ile aşk yaşayıp en sonunda hapse düştükleri bölüm ve hapis hayatının anlatıldığı diğer bölüm olmak üzere hikâyeyi iki parçaya bölmüş gibidir. İlk bölümde Katerina, Sergey'in kendisine olan aşkını görmekte

¹⁷⁹ Faith Wigzell, "Folk Stylization in Leskov's "Ledi Makbet Mtsenskogo uezda"", *The Slavonic and East European Review*, Cilt.67, Sayı.2, Nisan-1989, s.169-182

¹⁸⁰ Faith Wigzell, "Russian Dream Books and Lady Macbeth's Cat", s.625-630

ve Sergey ile her olayda ortak hareket etmekte iken, ikinci bölümde ise Katerina Sergey'in aşkının yalan ve ne kadar içi boş olduğunu fark etmektedir.

Nikolay Leskov, Sergey karakteriyle hayatının her anında kadınları kullanan, kendi zevki ve ihtirasları için kadınları bir oyuncak gibi oynamaktan korkmayan bir kişiyi karakterize etmektedir. Sergey aslen hiçbir kadına değer vermemekte, onun için anın hazzı ve mutluluğu önem arz etmektedir. Hikâyenin başında Katerina ile ilişkisi olması ona güç ve mutluluk vermiş ve bu sebeple amacına ulaşmak adına her türlü günaha ve kötülüğe bulaşmıştır. Ama Leskov'un dikkat çektiği nokta, Sergey'in bir günahkâr olmasından çok onun Katerina'nın hayatını darmadağın etmesinde etkili bir rol oynamasıdır.

Rusya'daki taşra hayatında, bir kadının yaşamının ne kadar değersiz ve değişken olduğunu gözler önüne sermesi adına da *Mtsenskli Lady Macbeth* eseri gayet mühimdir. Katerina Lvovna'nın tüccar eşi olmasına rağmen hayatının kolayca paramparça olması, taşradaki sıradan bir kadının hayatının daha kolay yıkılabileceğinin de bir göstergesidir. Yaşanan tüm olaylarda tek suçlu Sergey değildir. Katerina da karakteri oturmamış bir kadın olması sebebiyle Sergey'in sözlerinden kolaylıkla etkilenmiştir. Sergey'in kendisini yönlendirmesine fırsat tanımış, Sergey'in her hamlesinde savunmasız ve saf bir şekilde ondan etkilenmiştir.

Böylece kötü niyetli ve pragmatist Sergey, güce tutkun bir kadın olan Katerina Lvovna'yı kolaylıkla manipüle etmiş ve Katerina'nın cinayet işleyebilecek duruma kadar getirmiştir. Hikâyenin başından sonuna doğru Katerina'nın karakteri oturdukça, Sergey'e olan bağlılığı da artmıştır. Sergey yalanlar söyleyerek Katerina'yı kendine bağlamış fakat aynı zamanda ona kişiliğini de geri vermiştir. Böylelikle Leskov'un *Mtsenskli Lady Macbeth* eseri ile Rusya'daki bir kadının birey olma yolculuğunu ve kadının toplumdaki değersizliğini anlatmaya çalışmış olduğunu görmekteyiz.

Leskov'un bu hikâyede göstermek istediği ana temalardan biri Rusya'nın taşrasındaki bir kadının birey olma mücadelesidir. Ezilmişlik psikolojisini kendisinde rahatlıkla görebildiğimiz Katerina Lvovna karakteri, yasak aşkına başlamasının ardından ancak birey olabilmeyi başarabilmiştir. Kayınpederini ve ardından eşini öldürmesiyle birlikte çiftliğe sahip olmuş ve hayatı boyunca ezilmiş, yok sayılmış bir karakter olarak artık kendi ayakları üzerinde durabildiğini kanıtlamıştır.

Katerina Lvovna'nın özgürlüğünü geri ele geçirmesinin ardından kayınpederini, kocasını ve sosyo-ekonomik gücünü korumak ve güçlendirmek adına Fedya'yı öldürmesi, Rus toplumunda (özellikle taşralarda) görülen ezilmiş kadınların psikolojisini açığa çıkarmaktadır. Ataerkil bir ailenin gelini olan Katerina, amcadan başlayarak öldürmüş olduğu kişilerde bir plan çizmektedir. Bu cinayetlerin gerçekleşmesinde her ne kadar Katerina'nın Sergey'e olan aşkı etken olmuş gibi gözükse de durum öyle değildir. Katerina amcasının ölmesi ve kocasının evden ayrılmasından sonra arazinin tek hükümdarı olmuştur. Gücü tatmış ve tatmış olduğu bu güce de hayran kalmış olan Katerina Lvovna, hem aşkını hem de kazanmış olduğu sosyo-ekonomik gücünü devam ettirmek amacıyla tüm cinayetleri işleme kararlılığını göstermiştir.

Alışmak, insan tabiatının vazgeçilmez özelliklerinden birisidir. Katerina Lvovna kitabın başında yoksul bir aileden gelmiş ve zengin bir tüccar aileye gelin gitmiş bir kadındır. Hayatı boyunca pek çok şeyden mahrum kalmıştır. Ne Rusya'da taşra dışında bir yer görmüş ne sevmiş ne de hayatı boyunca bir kişi tarafından tutkulu bir şekilde sevilmiştir. Yapmış olduğu evlilik de kendisini yeni bir olgudan daha mahrum bırakmıştır; özgürlüğünden. Hem maddi hem de manevi açıdan mahrum bırakılmış bir genç kız, işte bu zamandan sonra Sergey'in kendisine olan tutkulu aşkıyla ilk önce sevgiyi daha sonra da özgürlüğü tatmaya başlamıştır. Tüm bunlardan sonra ise o dönemde pek çok Rus kadının sahip olamayacağı bir toprağın hükümdarlığını eline alarak ekonomik gücünü de kazanabilmiştir.

Katerina'nın kısa zamanda hayatının zirvesini yaşaması, kendisinin güce bağımlı olmasına sebep olmuştur. Her bir etmen Katerina'nın vazgeçilmezi olmuş ve tüm bunlar adına cinayet işlemekten dahi kendini alıkoymamıştır. Katerina'nın mal varlığının bölünmemesi için suçsuz Fedya'yı öldürdüğü bölümde, yakalanıp karakola gelmelerinin ardından Katerina'nın Sergey'i göstererek her şeyi Sergey için yaptığını söylemesi gayet ironiktir. Katerina Lvovna her ne kadar tutkulu aşkını yaşatmak istemiş olsa da aynı zamanda ekonomik gücünü de kaybetmeden varlıklı bir şekilde yaşamayı sürdürmeyi arzulamıştır.

Nikolay Leskov hikâyede, Katerina'nın değişimini belli seviyelerle okuyucuya göstermektedir. Katerina'nın ilk olarak "günaha bulaştığı" yer, Sergey ile uygunsuz bir ilişkiye başlayıp kocasını aldatması olmuştur. Katerina daha sonra daha büyük bir günah

işleyip kayınpederi Boris'i öldürmüş ve hayatında ilk kez bir cana kıyıp ellerini kana bulamıştır. Öldürdüğü kişiye karşı, herhangi bir suç işlediğini düşünmeyen ve vicdan azabı dahi hissetmeyen Katerina Lvovna, ardından daha büyük bir günah işlemiş, bu seferde eşini zehirleyerek öldürmüştür. Daha sonra ise sırf maddi olarak gücünü kaybetmemek adına hiçbir kötülüğü olmayan, masum, küçük bir çocuğun canına kıyarak geçmiş günahlarından daha kötüsü gerçekleştirmiştir. Tüm bunlar Katerina'nın eğer yakalanmasaydı daha da büyük bir suç işleyebileceğinin okuyucuya bir göstergesidir.

Aşağılık duygusuna sahip bir insanda, göze çarpacak şekilde çevresinden üstün olma gayesi, bunun ardından ise çevresindeki insanlara kendini kabul ettirme isteğinin belirtileri ortaya çıkmaktadır. Sosyal duygunun derecesi ve niteliği, üstün olma gayesini belirlemede yardımcı olmaktadır. İster çocuk, isterse yetişkin olsun hiçbir insanı kişisel üstünlük gayesi ile sosyal duygusunun derecesi arasında bir karşılaştırma yapmaksızın değerlendirmek mümkün değildir. Bireyin gayesi o şekilde konulmuştur ki, bu gayenin gerçekleşmesi ya bir üstünlük duymayı sağlasın ya da hayatı yaşanmaya değer hale getirebilsin.¹⁸¹ Hikâyede de Katerina Lvovna'nın içindeki üstün olma gayesi, Nikolay Leskov tarafından açık bir şekilde okuyucuya gösterilmektedir.

Pek çok cinayetin işlendiği hikâyede, şiddet olgusu da yoğun bir şekilde işlenmektedir. Çünkü şiddet uygulama hissi, insanda güç duygusunu arttırmaktadır. Daha çok şiddet, daha çok güç anlamına gelmektedir. Rene Girard'a göre bir olgunun değeri onları arzu eden insan sayısındadır. Bu "sahiplenme mimesi" ise şiddetli bir çatışmaya yol açmaktadır. Çünkü aynı nesneye yönelen iki arzu birbirini karşılıklı olarak engellemeye başlamaktadır. Rene Girard buradan yola çıkarak mimesiğin kaçınılmaz olarak şiddete yol açtığını ve insanlar arası şiddetin başlıca kaynağının bu olduğunu söylemektedir.¹⁸²

Katerina'nın kötülük derecesi hikâye ilerledikçe daha da yükselmektedir. Hiçbir zaman yapmış olduğu eylemlerden dolayı pişmanlık duymayarak her seferinde artan bir hırs ile daha büyük bir "günahın" kapısına gelmektedir. Katerina kirlenen elini temizlemeyi aklına getirmeyip, aksine kirli elinden dolayı memnun olmaktadır. Çünkü

¹⁸¹ Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev.Ayda Yörükân, 16.Basım, İstanbul, 2019, s.63-64

¹⁸² Byung-Chul Han, *Şiddetin Topolojisi*, Metis Yayıncılık, Çev.Dilek Zaptçioğlu, 2.Basım, İstanbul, 2017, s.21

işlemiş olduğu suçlar karakter sahibi olamamış bir kadının karakter sahibi olmasını, birey olamamış bir kişinin de gerçek bir birey olabilmesini sağlamaktadır. Katerina'yı durduran ise tüm bu günahlara girmesine sebep olan aşkının bir yalan olduğunu görmesidir. Leskov'un hikâyesinin başından itibaren Katerina'nın günahlarındaki dereceyi her seferinde arttırmasının sebebi "günahın bulaşıcılığı" okuyucuya göstermek istemesidir.

Katerina Lvovna'nın içerisinde var olan güç tutkusu, insan tabiatının bir gerçekliğini oluşturmaktadır. Ünlü Avusturyalı psikiyatrist Alfred Adler de kişinin güce olan tutkusu ile ilgili olarak şöyle demektedir;

*"Güçlü ve üstün olma çabası öyle aşırı ve şiddetli bir hal alabilir ki, bu durumda artık patolojik bir çabadan söz etmek gerekli olur. Patolojik bir güçlü olma eğilimi gördüğümüz her yerde, hayattaki yerlerini sağlamlaştırabilmek için olağanüstü çabalar harcayan, bu konuda büyük bir telaş ve sabırsızlık gösteren çok daha şiddetli iç tepkilerle hareket eden ve başka hiç kimseyi hesaba katmayan insanlarla karşılaşırız. Onlar, aşırı bir dereceye varmış olan üstün olma gayelerine ulaşabilmek için aşırı hareketler yapmaları ile dikkat çekmektedirler."*¹⁸³

Hikâyesinin ana temalarından birisi de kadının toplumdaki değeridir. Bu mesele 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'nın ana gündemleri arasında yer almıştır. II. Aleksandr ile birlikte Rusya çeşitli reformların içerisinde kendini bulmuştur. Özellikle 1861'deki köylü reformundan sonra ise Rus basını tarafından toplumsal meselelerdeki tartışmalar daha da canlı bir hale getirilmeye başlanmıştır. Kısa bir sürenin ardından Rus toplumu, aynı şekilde bağımsızlık konusuna bağlı olarak birkaç soruya odaklanmıştır. Bunlardan birisi de "kadın sorunu" olmuştur.

1859 yılında Rus tarihinde ilk kez kadınlar, dinleyici öğrenci olarak üniversite konferans salonlarına girmeye başlamışlardır. Bu durum Rus kadınlarının erkeklerle tam eşitliğe ulaşmak ve bir eş ve anne olarak kadınlara yapışmış olan klişelere meydan okumak için attıkları ilk adım olarak görülmüştür. Bu sebeple Rusya'da "kadın sorusunun" doğuşu olarak 1859 yılının görülmesi tesadüf değildir. Bu zamandan önce konuyla ilgili sadece bir düzine makale yazılmışken 1859 ve 1887 yılları arasında kadın

¹⁸³ Alfred Adler, *a.g.e.*, s.67

sorunu ile alakalı seksen iki dergide 1776 kitap ve makale yayınlanmıştır.¹⁸⁴ Nikolay Leskov'un yazmış olduğu *Mtsenskli Lady Macbeth* eseri de bunlardan birisidir.

Tartışma, *Çağdaş* (Современник) gazetesinde kadınların toplumdaki ve evdeki eşitliğini savunan bir dizi makale yayınlayan yazar Mihail Mihaylov tarafından geliştirilmiştir. Kadınların toplumdaki konumu konusu *Yurtiçi Notları* (Отечественные записки), *Rus Sözcüğü* (Русское слово), *Rus Bülteni* (Русский Вестник) ve Dostoevski'nin kardeşlerinin gazetesi olan *Zaman* (Время) ve *Posta* (Почта) dahil olmak üzere günün diğer önde gelen gazetelerinde tartışılmıştır. Leskov'un kendisi de bu tartışmalara katılmış, bütün bir makaleyi kadınların özgürlüğüne adanmış ve diğer yazılarında da bu konuya değinmiştir. 1860'larda süreli yayınlar, çeşitli ahlaki duruşlardan ve sosyal katmanlardan kadınların hayatlarıyla ilgili birçok türde (şiir, roman, masal ve drama) eser yayınlamıştır.¹⁸⁵

Kadın sorunun gündeme gelmesinde II. Aleksandr'ın etkisi önemlidir. Tahta çıkmasıyla birlikte II. Aleksandr toplumu, kadın sorunlarını ve çözümlerini kamuoyuyla tartışmaya davet etmiştir. Herkes temel sorunun kitlelerin cehaleti olduğu konusunda hemfikir kalmış ve Rusya'nın her yerinde genel olarak "eğitim" ana gündem maddesi olmuştur. 1856'da dönemin etkili pedagoglarından birisi olan Nikolay Pirogov (1810-1881) halkın dikkatini kadınların neredeyse hiç olmayan orta öğretimi üzerine odakladığı bir makale kaleme almıştır. Kadınların eğitiminin tüm insanlığın eğitimi olduğunu söyleyen Pirogov'a göre kadınların (annelerin) eğitimsiz kalması, çocuklarının karakterlerinde ve davranışlarında gelişiminden itibaren bozukluklar olması anlamına gelmektedir.¹⁸⁶

Diğer taraftan Rusya'da o dönemde evli bir kadının işe başlamak, eğitim almak veya mali işlemler yapabilmek için eşinin iznini alması gerekirdi. Bu durum 1864 yılında II. Aleksandr'ın yapmış olduğu yargı reformuyla azda olsa çözüme kavuşmuş, 19. yüzyılın sonlarına doğru ise hukuk mahkemeleri mülkiyet ve yasal hakların ataerkil geniş ailelerden ziyade bireylere ait olduğunu teşvik etmeye başlamıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Cynthia H. Whittaker, "The Women's Movement during the Reign of Alexander II: A Case Study in Russian Liberalism", *The Journal of Modern History*, Haziran-1976, Cilt.48, Sayı.2, s.35-69

¹⁸⁵ Майя Кучерская, *a.g.m.*, s.58-78

¹⁸⁶ Cynthia H. Whittaker, *a.g.m.*, s.35-69

¹⁸⁷ Geoffrey Hosking, *a.g.e.*, s.404-405

1860'lardan itibaren Rusya'da kadın sorunu ile ilgili köklü reformların yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Nikolay Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?* adlı eserinin çok beğenilmesinin sebebi de romanın kadın sorununa devrimci bir bakış açısıyla pratik çözümler sunmasından kaynaklanmaktadır. Eser, kadınların kendine ait ayrı bir hayata sahip olması ve ekonomik olarak ayakta kalabilmeleri adına kolektif bir çalışma alanı oluşması gerektiğini önermektedir.¹⁸⁸

Mtsenskli Lady Macbeth eserinde gördüğümüz Katerina Lvovna karakterinin problemi de burada yatmaktadır. Zivony Borisç ile evliliğinden itibaren hiçbir özgünlüğü veya eşinden bağımsız herhangi bir davranışı bulunamayan genç bayanın hapis hayatında her hareketi belirli sınırlar içerisinde olmaktadır. Katerina'nın hayatı sanki tüccar soyluların belirlediği bir anayasa tarafından belirlenmiş gibidir. Soylu bir adamın eşi, hanımı olmasına rağmen hayatı bir serfinkini andırır. Serflerin amacı efendisine gelir kazandırmaktır, Katerina'nın hayattaki en mühim görevi ise eşine bir evlat vermektir. Daha eserin en başından Katerina'nın "değersiz bir varlık" gibi idrak edilmesi onun kişisel bir alana sahip olmasını da engellemektedir. Leskov, Çernişevski'nin savunduğu görüşün (kadının ekonomik ayrıcalığa ve bağımsız bir hayata sahip olması) ancak eğitim ile sağlanabileceğini inanmaktadır. Çünkü yazara göre bir kadının eğitilmesi, kendi ayakları üzerinde durabilmesinin ilk adımıdır.

Leskov'un o dönemki gazetecilik faaliyetine baktığımız zaman makalelerinin çoğunda (özellikle 1860'larda) çeşitli problemleri gündeme getirdiğini görmekteyiz. Örneğin, sosyal hayatı araştırırken yazar, özellikle sıradan insanların dini eğitimi olmak üzere halk temaları ve ilgili eğitim konuları hakkındaki görüşlerini aktif olarak dile getirmektedir. Leskov'a göre karanlık ve cehalet içinde yaşayan insanlar ancak eğitimle mutluluğa kavuşur. Çünkü eğitim pek çok günahın ve suçun merhemi gibidir.

Leskov özellikle kadınlar için eğitimin gerekliliğini vurgulamıştır. Nitekim Nikolay Leskov 1860'larda başlayan makalelerinin çoğunda bu konuya değinmiştir: "Rus Kadınları ve Özgürleşmesi" (1861), "İç İnceleme: Toplumsal bir figür olarak Saratov köylü kadınları" (1862), "Rus Yahudilerinin Olanaklar Hakkında Fikirler-Uygulamada Kadınların Özgürleşmesi Olasılığı" (1862), "Matbaamızın Kadın Bölümü Hakkında" (1863). Bu makalelerde Leskov, sosyolog pozisyonunu almakta ve "özgürleşme"

¹⁸⁸ Barbara Alpern Engel v Clifford N. Rosenthal, *a.g.e.*, s.15

teriminin özünü ve önemini açıklamaktadır. Leskov, Avrupa, Amerika ve Rus toplumunu bu konuya bakış açılarıyla karşılaştırmakta, kavramın sınırlarını ana hatlarıyla belirtmekte ve sonunda bu sürecin tüm faydalarını (eğitimin gerekliliğinin) ispatlamaktadır.¹⁸⁹ Leskov'a göre eğitim bir kişiyi yüceltebilmekte, ona düşünce için yiyecek verebilmekte ve toplumu birçok hastalıktan kurtarabilmektedir.

Leskov'un sözlü şiirsel mirasın kaynaklarını ulusal karakter bilimi içinde genişletmesi sebebiyle çocukluk çağında ve sonrasında edindiği sıradan Ruslarla ilgili önemli bilgileri, onun etnik klişelerin geleneksel olumsuz çağrışımlarından kaçmasını büyük ölçüde sağlamıştır. Bu durum Leskov'un, kadınların olumsuz cinsiyet klişelerinden kaçmasına da olanak sağlamıştır.¹⁹⁰

Leskov, *Mtsenskli Lady Macbeth* eserini Kasım 1864'te tamamlamış ve roman 1865 yılında Dostoyevski'nin kardeşlerinin yayını olan Posta'nın ilk sayısında yayınlanmıştır. Böylece, Rusya'da kadın sorununun hem basın hem de edebiyat nesrinde hala aktif olarak tartışıldığı ortaya çıkmaktadır. Eleştirmenlerde zaten Mtsenskli Lady Macbeth'i kadın sorunu bağlamında analiz etmişlerdir.

Rusya'da II. Aleksandr'ın tahta çıkışıyla birlikte gündeme gelen kadın problemi 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde başarıya ulaşabilmiştir. 1858'de kızlara eğitim veren ortaokullar arttırılmaya başlanmış, 1880'e gelindiğinde ise eğitim alan kız sayısı 50,000'i çoktan aşmıştır. 1881'e gelindiğinde ise kız orta öğretim okulu sayısı 69,700 öğrencisiyle 336 okula ulaşmıştır. Erkek çocuklar için bu sayı sadece 294'tür fakat 83,250 öğrenci bulunmaktadır. Bu durum ortaokullarda yüzde 45 kız öğrenci oranıyla Rusya'yı, yüzde 52.4 kız öğrenci oranıyla Amerika'nın ardından ikinci sıraya yerleştirmektedir.¹⁹¹ Bunun yanında 1858-1863 yılları arasında kızların üniversiteye girmelerinin önü açılmaya çalışılmış fakat devrimci hareketin kadın özgürlüğünü fazla dile getirmesi hükümet tarafından bu kapının kapanmasına neden olmuştur. Daha sonra toplumda kadınların haklarının çokça dile getirilmesi (makaleler, edebi eserler ile) sonucunda 1869 yılında liberal aydınlar tarafından genç kadınlar için özel üniversite dersleri başlatılmıştır.

¹⁸⁹ Ksenia Girfanova v Inna Cheremisina v Galina Bobrova, a.g.m., s.410-415

¹⁹⁰ Peter I. Barta, *Gender and Sexuality in Russian Civilisation*, Routledge Harwood Academic Publishers, New York, 2001, s.106

¹⁹¹ Cynthia H. Whittaker, a.g.m., s.35-69

1876'da ise hükümet, ebelik ve öğretmenlik gibi belirli meslekler dışında üniversite eğitimi veren kadın kursları açmıştır.¹⁹²

Toplum içerisinde ezilen kesimlerin haklarının savunulmasıyla (1861'de serfliğin ilgasıyla) başlayan süreç, 19. yüzyılın sonlarında Rusya'yı iyi bir konuma getirmiştir. Tüm bunların gerçekleşmesinde 1850'lerin sonlarında ve 1860'larda kadın sorununu gündemine taşıyıp makale veya roman ve hikâye yazarak bu problemi ortaya çıkaran Nikolay Leskov gibi yazarların katkısı mühimdir.

Diğer yandan 1860'lı yılların başlarında Rusya'da, cezaevi polemiklerinin ve cezaevi mesleğinin Rus dergilerinde her zamankinden daha yaygın olarak tartışıldığı zamanlar olduğu görülmektedir. 1861'de köylülerin serbest bırakılmasının ardından hem halk hem de hükümet dikkatlerini haklarından mahrum bırakılan diğer sınıflara ve sosyal gruplara yöneltmiştir. Bu gruplar arasında sadece kadınların değil aynı zamanda mahkumların olduğunu da görmekteyiz. Cezaevleri ve suçlularla ilgili yazılar yazan yazarlar, öncelikle suçluluğun sosyal ve psikolojik temelleri ve cezaevi mahkumlarının son derece zor durumları ile ilgilenmişlerdir.¹⁹³

Mtsenskli Lady Macbeth eserinin sonunda kahramanların tutuklu olmaları esnasında yaşadıkları olaylar dönemin cezaevlerini okuyucuya sunmaktadır. Katerina'nın Sergey'i görebilmek için mahkumlara rüşfet vermesi veya Sergey'in Katerina'nın koğuşuna girip ona urgan ile vurması ortamın ne kadar düzenden yoksun olduğunu bizlere göstermektedir.

Hapishaneler 19. yüzyıl Rusya'sında gerekli titizliğin gösterildiği alanlar olamamıştır. 1862 Nisan'ında İçişleri Bakanlığı, Rusya'daki tüm valilerden 1857-1859 yıllarına ait illerindeki cezaevlerinin durumunu bildirmelerini ve olası iyileştirme yapılması konusunda önerilerde bulunmalarını istemiştir. Binaenaleyh 1863 yılında İçişleri Bakanlığı, valilerin raporlarını derlemek ve özetlemek için özel bir komisyon oluşturmuştur. Anket sonuçlarına dayanan belge, 1866'da komisyon tarafından yayımlanan *Rusya'nın Cezaevi Sisteminin Dönüşümü Üzerine Bir Not* başlıklı belgeyle Rusya'da tutuklu olanların harap edici yaşam koşullarını bir şekilde ortaya koymuştur. Hapishane hücrelerinin aşırı kalabalık ve havasız olması, hapishane gardiyanları

¹⁹² Paul Bushkovitch, *a.g.e.*, s.226-227

¹⁹³ Mayya Kucherskaya, *a.g.m.*, s.58-78

tarafından yaygın olarak kullanılan güç ihlalleri, mahkumlara tıbbi bakımın reddedilmesi, mahkumların yiyeceklerinin çalınması ve bunun sonucunda açlık yaşayan birçok mahkûmun olması en belirgin örneklerdendir.¹⁹⁴

Tüm memurlar, hapishaneler konusunda İçişleri Bakanlığı tarafından başlatılan girişimler konusunda gizlilik yemini etmişlerdir. Bürokratik gizliliğe rağmen, 1860'lı yılların başlarında, hapishanelerde mahkumların ve işçilerin çektiği acılara yönelik materyaller yayınlanmaya başlamıştır. 1864'te onaylanan yargı reformları aynı döneme denk geldiği için, çok sayıda yayın “cezaevi” ile “yargı” konuları arasında bağlantı kurmuşlardır.

Mtsenskli Lady Macbeth eseri, konusu bakımından (1860'larda Rus toplumunun mahrum kalmış ve ezilmiş sınıflar üzerine yoğunlaşması sebebiyle) Dostoyevski'nin ünlü eseri *Suç ve Ceza*'ya benzemektedir. Dostoyevski, *Suç ve Ceza* adlı eserini, *Mtsenskli Lady Macbeth* yayımlandıktan bir sene sonra yayınlamıştır. Leskov bir adam tarafından kendini şekillendiren ve bu uğurda artan bir hırsıyla günahın içerisine girmiş bir kadın katili, Dostoyevski ise çaresizliğinden bir kadını öldürmüş ve eserin sonuna kadar bunun vicdan azabını yaşayan bir katil adamı resmetmektedir.

Her iki esere baktığımız zaman ezilmiş ve mahrum bırakılmış bir kadın figürü olduğunu görmekteyiz. *Mtsenskli Lady Macbeth* eserinde başkahraman Katerina Lvovna mahrum bırakılmış bir kadın portresi çizmekteyken *Suç ve Ceza* eserinde ise başkahraman Raskolnikov'un âşık olduğu Sonya karakteri dışlanmış bir kadın portresi çizmektedir. Bir hayat kadını olan Sonya, ailesini geçindirmek için bu kötü yola girmektedir. Nikolay Leskov, Sergey'in Katerina Lvovna'yı kötü bir yola sokmasını anlatırken Dostoyevski ise Sonya karakteri ile Raskolnikov'un içerisindeki merhamet ve güzellik duygusunu ön plana çıkarmaktadır. İki yazarın eserlerindeki mahrum bırakılmış kadın figürlerindeki zıtlık, yazarların kendi dünya görüşlerinden kaynaklanmaktadır.

Nikolay Leskov, fiziksel saldırının bir insanın karakterini onarılamaz şekilde bozduğuna inanmamaktadır. En önemlisi Dostoyevski'nin aksine, suçlarını içtenlikle affedebilecekleri konusunda Hristiyanlara güvenmektedir. Dostoyevski ise insan doğasına güvenmemekte ve kendisini yönlendirebilecek kesin prensipler olmadan

¹⁹⁴ Mayya Kucherskaya, *a.g.m.*, s.58-78

(Hristiyan ahlakı veya aristokrat onuru gibi) insanın günah işleyeceğinden korkmaktadır.¹⁹⁵ Buna karşılık Leskov ise insanın doğru yolu bulma yeteneğine keskin bir şekilde inanmaktadır. Leskov insanlara bir şey kanıtlama ihtiyacının olduğunu düşünmemekte, insanın doğruyu kendi kendine bulmasını istemektedir. Nikolay Leskov bu sebeple, karakterlerini bir nevi serbest bırakmakta ve özgür bir şekilde içlerindeki hakiki Hristiyanlığı ve İsa'nın öğretilerini bulmalarını arzulamaktadır.

Her iki yazarın hakikat anlayışlarından gördüğümüz üzere, Dostoyevski, Suç ve Ceza eserinin sonunda Raskolnikov'u suçlarından arınması adına cezaevine hapsederken Leskov ise Mtsenskli Lady Macbeth eserinde Katerina Lvovna'yı kendi kendine gerçekleri görüp arınması adına cezaevine göndermektedir. Zaten Katerina'da cezaevine düşmesinin ardından Sergey'in aslında kendisini sevmediğini ve kendisini parası ve varlıklı olması sebebiyle kullanmış olduğunu anlamaktadır.

Nikolay Leskov'un eserlerinde genel itibarıyla karakterler, Rus olmanın olumlu simgelerini okuyucuya sunmaktadırlar. Yaptıkları hatalar veya kusurlar ne olursa olsun (içki bağımlılığı, cahillik veya şiddet eğilimi), doğuştan gelen terbiyeleri onların her zaman iyilik veya değişim için (Katerina'nın hikâyesinin sonunda gerçekleri görüp değişmesi gibi) bir potansiyelleri bulunduğunu göstermektedir.¹⁹⁶

1860'ların başındaki kurgu ve gazetecilikte cezaevi temasının popüleritesi Leskov'un eserine taslak oluşturması adına ve eserin olgunlaşmasına dair zengin bir anlamsal çerçeve sunmuş gibi gözükmektedir. Daha başka birçok doğrudan kaynak da *Mtsenskli Lady Macbeth* eserine yol açma konusunda destekleyici roller oynamış olabilmektedir. *Mtsenskli Lady Macbeth* ve *Suç ve Ceza* dışında, Dostoyevski'nin 1864 yılında yazmış olduğu otobiyografik *Ölümler Evinden Anılar* adlı eseri de ayrıca hapisane hayatını ayrıntılandırmaktadır.

Leskov üç ana motif üzerinden Mtsenskli Lady Macbeth'i kurgulamıştır; su, ev ve bahçe. Bu üç ana motif hikâyesinin sonunda belli oluşumlara evirilmektedir. Su motifi, Katerina'nın nehre atılmasıyla ölüme, hapis olunan ev motifi, mahkumların konvoyuna ve kuş sesleriyle dolu bahçe ise berbat bir çamurlu araziye dönüşmüştür. Ayrı ayrı veya

¹⁹⁵ Irina Reyfman, "Dishonor by Flogging and Restoration by Dancing: Leskov's Response to Dostoevsky", *Urbandus Review*, Columbia University Slavic Department, Cilt.13, 2010, s.109-125

¹⁹⁶ Peter I. Barta, *a.g.e.*, s.118

birlikte motifler, temaların bir takımı yıldızını oluşturmaktadır: Suç ve ceza, İyi ve kötü, sosyal ve ekonomik güç, ataerkillik ve cinsiyetçilik, özgürlük ve hapis. Bunların dışında cinsel tutkular ve aşk gibi insan doğasının fiziksel, duygusal ve hayvansal boyutu da eserde altı çizilen konular arasında olmaktadır.¹⁹⁷

Nikolay Leskov'un hikâyesinin başında gençliğin, canlılığın ve neşenin simgesi olarak kullanmış olduğu su motifi, hikâyesinin son bölümünde farklı bir manada kullanılmıştır. Katerina yaşadığı acılara dayanamayıp canlı bir ölü halini aldıktan sonra Sonetka'yı yakalayıp nehre atlamaktadır. Hikâyesinin başında yaşam kaynağı olan canlılığı ve mutluluğu resmeden su motifi, hikâyesinin sonunda ise ölüm getiren nehre dönüşmüştür. Katerina Lvovna'nın güneşli güzel ve neşeli bir havada kovaıyla koştuğu, gömleğiyle yüzdüğü ırmak ile başlayan hikâye, kasvetli, soğuk ve kötü bir havada kendi ölümünü getiren Volga nehrine atlayıp intihar etmesiyle son bulmaktadır.

Katerina Lvovna aşkı için toplamda 4 kişiyi öldürür. Bu 4 cinayetin 3'ü tutkuları sebebiyle gerçekleşmiştir fakat diğer cinayet ise en acımasız olanıdır. Katerina küçük çocuğu para hırsı sebebiyle öldürmüştür. Leskov, okuyucunun esere gerçek hayattan bir kesitmiş gibi bakmasını istemektedir. Leskov kesin bir coğrafi yer vermektedir; Mtsensk bölgesi. Sonunda, bir görgü tanığı olmasa da olaylardan kesinlikle haberi olan bir anlatıcının dudaklarına öyküyü yerleştirir. Leskov da hikayelerine konular seçerken kurgudan ziyade, gerçek olaylardan ilham aldığını tercih ettiğini söylemektedir.

Leskov'un esere gerçekçilik katmayı istemesindeki neden, yazarın okuyucuya ahlaki bir ders verme çabasından kaynaklanmaktadır. Çünkü gerçekçi roman başka insanların deneyimlerini hayal gücümüzle canlandırmamıza olanak tanıyarak insani duyarlılıklarımızı genişletip derinleştirmektedir. Bu açıdan, ahlak dersi vermek zorunda olmayan ahlaki bir olguya benzemektedir. Hatta sadece içeriğiyle değil, biçimi itibarıyla da ahlaki olduğu söylenebilmektedir.¹⁹⁸

Yazarın oğlu ve aynı zamanda biyografi yazarı olan Andrey Nikolayeviç Leskov da *Mtsenskli Leydi Macbeth* hakkında şöyle demektedir;

¹⁹⁷ Robin Aizlewood, *a.g.m.*, s.401-440

¹⁹⁸ Terry Eagleton, *Edebiyat Nasıl Okunur*, İletişim Yayınları, Çev.Elif Ersavcı, 4. Baskı, İstanbul, 2019, s.85-86

“Hikâyenin konusu kesinlikle kurgusal değildir. Leskov olağandışı masallarını her zaman gerçekleri esas alarak inşa etmeyi tercih etti. Volga bölgesinde veya Rusya'nın herhangi bir yerinde yaptığı sayısız seyahatlerinden birinde Mtsenskli Lady Macbeth'inkine benzeyen bazı olaylar duymuş olması mümkündür. Veya Oryol'de adli bir değerlendirme uzmanı olan babasından duymuş ya da memuriyetteki görevine başladığı Oryol Ceza Dairesi kayıtlarında bunun gibi bir olay görmüş olabilir.”¹⁹⁹

Her durumda, Mtsensk bölgesinin bulunduğu Oryol ilinde bu tür bir cinayetin olması pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bir kadın tarafından işlenen üçlü bir cinayetin tüm Rusya'da duyulması gerekirdi veya böyle benzeri daha önce görülmemiş bir olay kesinlikle dönemin gazetelerine veya basınına yansardı. Araştırmacılar büyükşehir gazetelerinin hiçbirinde bu tür suçlara dair bir kanıt bulamamıştır. Ne Oryol eyaletinin 1838-1850 yılları arasındaki *Oryol Gazetesi*'nde (Орловский ведомости) ne de Oryol Ceza Mahkemesi'nin gazetelerinde bu süre zarfında bir haber bulunamamıştır.²⁰⁰ Nikolay Leskov da zaten 1849'da Oryol'den ayrılmıştır.

Eserde “benlik” olgusu da altı çizilen konular arasındadır. Katerina'nın kendi kişiliğini, benliğini farkedebilmesi uzun bir zaman almaktadır. Katerina Lvovna'ya eserin başında zengin ve yaşlı bir adamla evlendirildikten sonra evde yalnızken "Kendini nasıl tanımlarsın?" diye sormuş olsaydık, muhtemelen "sessiz, sakin, çizgimin dışına çıkmayan bir insanım." cevabını alırdık veya Katerina'ya katil ruhlu veya şehvet düşkün bir insan olduğunu söyleseydik, buna şiddetle karşı çıkardı. Fakat eserin sonunda hem Katerina Lvovna hem de okuyucu bambaşka bir Katerina ile karşılaşmıştır. Başkahraman tüm yaşadıklarından sonra ancak gizli kalmış benliğini görebilir hale gelmiştir. Bu sebeple eserde esasen insanın aslında kendine yabancı bir varlık olduğu sonucuna varılmaktadır.

D.H. Lawrence'e göre benlik üzerinde ahkam kesebileceğimiz bir şey değildir, kendine ait gizemli bir mantığı vardır ve başına buyruktur. İnsanın derinlerine gömülmüş olan benliği ise aslında asıl kişiliğininin yansımasıdır.²⁰¹ Bu durum biraz arabalardaki kör noktaya benzemektedir. Sürücü kör noktayı görememekte ve bu sebeple kaza

¹⁹⁹ Mayya Kucherskaya, a.g.m., s.58-78

²⁰⁰ Mayya Kucherskaya, a.g.m., s.58-78

²⁰¹ Terry Eagleton, a.g.e., s.78

yapabilmektedir. İnsan kişiliği de Lawrence'in dediği gibi derinlerde, kişinin görmediği taraflardadır. Ama görmediğimiz bu kör noktamız, aynı zamanda bizim kendimizdir.

Mtsenskli Lady Macbeth eserinde görebileceğimiz gibi, Nikolay Leskov bir kadın üzerinden pek çok farklı konuya parmak basmaktadır. Kadın hakları, birey olma, hapisane ihlalleri gibi konuların dışında, eğitimin önemi de hikâyede altı çizilen konular arasındadır. Eğitimin her türlü hastalığı tedavi edebilme gücü olduğuna inanan Nikolay Leskov, Katerina'nın kendini yetiştirmemiş ve hayatı boş geçirmiş bir birey olmasının da yaşadığı olaylardaki sebeplerden birisi olduğunu okuyucuya göstermektedir. Bu sebeple Katerina Lvovna'nın, Sergey tarafından kolaylıkla manipüle edilmesinin asıl nedenlerinden biri eğitimsiz olmasından da kaynaklanmaktadır.

3.2. MÜHÜRLÜ MELEK (1873)

Nikolay Leskov'un 1873 yılında yazmış olduğu *Mühürlü Melek* (Запечатленный ангел, zapeçatlenmy angel) adlı eseri Rus tarihinde "Kadim Müminler" veya "Eski İnananlar" olarak bilinen, devletten uzaklaşmış bir grubun hikayesini anlatmaktadır. Leskov'un canlı anlatımı ve hayatın içinden çıkma karakterleri, hayatı okuyucuya bir ayna gibi sunmakta ve yaşadığı dönemi anlama ve idrak etme imkânı sağlamaktadır. Yazarın hikayelerindeki karakterler, ulusal tarihin işaretlerini, halk sanatını, antik edebiyatı, ulusal dini fikirleri ve hatta batıl inançları ve toplumsal önyargıları bünyesinde barındırmaktadır. Böylelikle yazar, Rus yaşamındaki inanılmaz çeşitliliği yakalayabilmiştir. Bütün bunların Leskov'un eserlerinde tam bir arka planı oluşturmaya da derin bir tarihsel alt metni oluşturduğu görülmektedir.²⁰²

Rus tarihinde Kadim Müminler, 17.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu yüzyıl Rusya'ya öz kimliğini kazandırmış olan Ortodoks Kilisesi, paradoksal olarak Batılılaşmanın da temelini atmıştır. 1630'larda taşradaki Rus din adamları içerisinde başlayan yeni akımlar kısa sürede çarın sarayına da yansımış ve "Fanatik Dindarlar" olarak bilinen reformistler, halkın dini inancını yeniden düzenlemeye çalışmışlardır. Reformistler alkolün Rus toplumu içerisinde fazla tüketilmesinden doğan zarardan dolayı toplumu alkolden uzak

²⁰² Vsevolod Ju. Troickij, "Leskov i Puti Razvitiya Ruskoy Literaturı", *Revue des études slaves*, Cilt.58, Sayı.3, NIKOLAJ SEMENOVİČ LESKOV 1831-1895(1986), s.401-412

tutmaya çabalamışlardır. Hatta pazar ayinlerine halkın ayık bir şekilde gelebilmesi için çarı pazar günleri meyhanelerin kapalı olması emrine dahi ikna etmişlerdir. Sonuç olarak Rus geleneklerinde ve adetlerindeki Hristiyan öğretilerine aykırı olan ne varsa bu durumların değişmesi için savaşmışlardır.²⁰³

1652'de yeni patrik, reformistlerin içerisinde gelen Nikon olmuştur. Nikon ibadetlerde reformların yapılmasına büyük önem vermiştir. Nikon'un aksine Nizniy Novgorod'a yakın bir köyde doğmuş olan Başpapaz Avvakum ise Patrik Nikon'un bazı değişikliklerine karşı çıkmış ve böylece reformistler ikiye bölünmüştür. Kadim Müminler olarak bilinen Avvakum'un yandaşlarına göre ibadet, İsa'nın yaşamının mistik bir yeniden üretimidir. Onlara göre inanan kişilerin bireysel eylemleri, ilahi olanın bir tezahürüdür. Binaenaleyh yapılacak olan herhangi bir değişim, değişimi imkânsız olan ilahi özün insan eliyle tahrifidir. Nikon ise aksine doğru ibadeti, İsa'nın yaşamına atıflar içeren ve ana itibariyle metinlerin incelenip öğrenilmesiyle bulunacak bir şey olarak görmektedir.²⁰⁴ Yani Avvakum genel olarak insanın ruhaniyetine doğru bakarak, Nikon ise maddi kaynaklardan yola çıkarak hakikati bulmak istemektedir.

On yedinci yüzyılın ortalarında, güçlü bir otoriter olan Patrik Nikon tarafından (kilisenin devlet üzerindeki ve dolayısıyla tarih boyunca olan hakimiyeti üzerine) geliştirilen bu yeni teori orta çağ Batısının teokrasi öğretilerine yakın olmuş ve Nikon dolaylı olarak bu öğretilerinin özünü Papa III. Innocentius'un yazılarından ödünç almıştır. Bu tipik Roma Kilisesinin üstünlüğü fikrinin hakiki Rus temel düşüncesine ve kültürüne uyuşmaması anlamına gelmektedir.²⁰⁵

Patrik Nikon 1654-56 yılları arasında reformlarını halka zorla kabul ettirmeye çalışmış, kabul etmeyenleri ise mahkûm etmiştir. Nikon'un dinde yapmış olduğu reformları kabul etmeyen Avvakum ve yoldaşları bu sebeple Moskova'dan gönderilmişlerdir. Ancak Patrik Nikon'un düşüncelerinin Rus dini ile uyuşmaması sebebiyle çar I. Aleksey, Nikon'u görevinden almış ve bu olayın ardından Avvakum ve yoldaşlarının Moskova'ya geri dönmesine izin verilmiştir. 1666 yılında Rus Piskoposlar Konseyi bir uzlaşma önermiştir. Konsey, Patrik Nikon'un reformlarını kabul etmiş fakat

²⁰³ Paul Bushkovitch, *Büyük Petro*, Çev. Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.65-66

²⁰⁴ Paul Bushkovitch, a.g.e., s.65-66

²⁰⁵ Vasily V. Zenkovsky, a.g.m., s.38-55

bunun yanında daha önceki uygulamaları ve metinleri de suçlamamıştır. Tüm bunların karşılığında Avvakum ve yandaşlarından yeni uygulamaların ve metinlerin sapkın olduğu konusunda ısrar etmekten kaçınmalarını istemiştir. Avvakum ve yoldaşları uzlaşmayı reddetmiş ve Antakya ve İskenderiye patriği liderliğindeki 1666-67 Piskoposlar Konseyi sorun üzerinde düşünüp eski uygulamalar ve metinleri sapkın ilan etmişlerdir. Konseyin vermiş olduğu karara uymayı reddedenler ise afroz edilmiştir. Konsey ayrıca maddi bir ceza konusunda da ısrar etmiş ve Avvakum ve arkadaşları Feodor, Lazar ve Epifaniy'i (üçünün de dilleri kesilmiştir) Kuzey Kutup Dairesinin kuzeyinde bulunan Pustozersk'e göndermiş ve burada hapsedirmişlerdir.²⁰⁶

Çar, Patrik Nikon'u 1658'de Rusya'nın kuzeyinde bulunan Ferapontov Manastırına sürgüne göndermiş ve 1681 yılında ise Nikon ölmüştür. Avvakum ise Pustozersk'e sürgün edildikten sonra hayatını burada teolojik metinler yazarak geçirmiştir. 1682 yılında Nikon'un ölümünden bir yıl sonra, Avvakum ve arkadaşları kazığa geçirilerek yakılmış ve yandaşlarının pek çoğu ise öldürülmüştür. Kadim Müminlerin görüşleri sonraki 20 ila 30 yılda Sibiry ve Ural taraflarında hızla yayılmıştır. Kilise konusunda duydukları memnuniyetsizlik Kadim Müminler içerisinde hızla artmış ve bu sebeple Kilise otoritesine karşı ilk yaygın direniş örneği Kadim Müminlerden gelmiştir. Müritlerinin içerisinde soylu insan gayet azdır. Genel itibariyle bir halk hareketi olan Kadim Müminler, Rusya'nın dinsel ve siyasal düzenine karşı çıkmaları sebebiyle önem arz etmektedir.²⁰⁷ Kadim Müminler ortaya çıkmasının ardından Rusya'nın birçok bölgesine yayılmıştır: Pomor, Pskov, Novgorod, Kostroma ve Sibiry'da bulunan Vladimir bölgesi.²⁰⁸

Mühürlü Melek eseri, Nikolay Leskov'un yazmış olduğu en önemli eserlerden birisidir. 1873 yılında yazılmış olan bu hikâyeye, Rusya'da kendi kabuğuna çekilmiş bir grubun başından geçen olayı anlatmaktadır. Kadim Müminler olarak Rus tarihine geçen bu grup, Hristiyanlığı saf bir şekilde yaşamaktadır. Leskov'un tarihin içerisinden çekip

²⁰⁶ Michael Cherniavsky, "The Old Believers and the New Religion", *Slavic Review*, Cilt.25, Sayı.1, Mart-1966, s.1-39

²⁰⁷ Paul Bushkovitch, *a.g.e.*, s.70-71

²⁰⁸ Aleksij Žilko i Eduard Mekšs, "Staraabriyadçestva v Latviy: Viyçera i Sivodniya", *Revue des études slaves*, Cilt.69, Sayı.1/2, Vieux-Croyants Et Sectes Russes du XVIIe siècle à nos jours, 1997, s.73-88

çıkarak oluşturduğu eser, Kadim Müminlerin değer verdikleri bir ikonasının kötü kalpli bir adam tarafından alınmasının ardından yaşanan olayları anlatmaktadır.

3.2.1. Eski Din, Yeni Rusya

Skaz türündeki *Mühürlü Melek* eseri, 18 kişilik bir grubun soğuk bir kış gününde handa kalmak istemesiyle başlamaktadır. Hancı, kalabalık grubu handa yeri olmaması sebebiyle kabul etmemekte, içerideki misafirler arasında da bu konu üzerine bir tartışma çıkmaktadır. Handa bulunan kızıl saçlı bir adam, tartışma esnasında hayatının bir bölümünde melek gördüğünü söyleyip başından geçen bir olayı anlatmaya başlamaktadır.

Anlatıcı kendisinin eski Rus inancından (Kadim Müminler) olduğunu söyleyerek hikayesini anlatmaya başlar. Kadim Müminler 1654 yılında Rusya'da dinde yapılan reformları kabul etmeyip eski dinlerinde kalmışlar ve bu şekilde yaşamaya devam etmişlerdir. Anlatıcı, mevsimlik işçi olarak Luka Kirilov'un artelinde çalışıyordur. Luka Kirilov işçilerin hem patronu hem de manevi dünyalarına ışık tutan bir hocaları gibidir.

Kadim Müminler pek çok İsa ikonasını yanlarında bulundurmaktadırlar. Bu ikonalarından iki tanesi diğerlerinden farklı olarak daha güzeldir. Biri, Meryem Ana ikonası, diğeri ise Stroganov işi bir koruyucu melek ikonasıdır. Bu iki tasvirdeki sanatsal ustalığa hayranlıkla bakılmaktadır. Koruyucu melek ikonasına bakan kişinin kalbi ferahlamakta, ruhu huzurla dolmaktadır. İkonalar özel bir sandığın içerisinde at üstünde taşınmaktadır. Sadece Meryem Ana tasvirini Luka Kirilov'un eşi Mihaylitsa, koruyucu melek ikonasını ise Luka Kirilov yanında taşımaktadır.

Koruyucu melek ikonasının Stroganov işi olması, Rus tarihindeki önemli bir ailenin eseridir. Stroganov ailesi 16. yüzyılda Perm bölgesinde (Ural Dağlarında bulunan) metalurji endüstrisi ve tuz ticareti üzerine işletme kurarak zengin olmuş bir ailedir. Aile, yüzyılın sonlarına doğru neredeyse tüm metalürji sektörünün hâkimi olmuştur.²⁰⁹ Aristokrasiyle tanışmalarının ardından 18. ve 19. yüzyılda Rus tarihinin en tanınmış ailelerinden biri olan Stroganov ailesi, Rus tarihi ve kültüründe mühim bir rol oynamıştır. Stroganovlar 18. yüzyılda saray çevresiyle de yakın temaslarda bulunmuştur. Stroganov

²⁰⁹ Robin Bisha v Jehanne M. Geith v Christine Holden v William G. Wagner, *Russian Women 1698-1917: Experience and Expression, An Anthology of Sources*, Indiana University Press, Bloomington, 2002, s.208

ailesinin önde gelen simalarından Sergey Grigoreviç Stroganov (1794-1882), 1822 yılında Paris'e yapmış olduğu seyahatte oradaki sanatsal çalışmalardan etkilenmiş ve Moskova'ya döndüğünde Sanat ve El Sanatları ile İlgili Resim Okulu'nu kurmuştur. Genel olarak "Stroganov Okulu" denilen okulun ismi tarih boyunca pek çok kez değişmiştir.²¹⁰

Stroganov ailesinin kurmuş olduğu "Stroganov Okulu" 17. yüzyılın başlarında Rus ortaçağ sanatının son evresinin önderliğini üstlenmiştir. Okulun yapmış olduğu çalışmalar olağan eserlerin dışında kalmış, minyatür tekniğiyle yapılan eserlerin detaylarında inceliğe önem verilmiştir. Stroganov okulunun ikonaları, Bizans'tan esinlenen kadim Rus formlarını korurken diğer taraftan Rus resminin geleneğindeki değerlerin çoğundan da radikal bir şekilde ayrılmıştır.²¹¹

Kadim Müminler yolculuk ederlerken yanlarında ikonaların dışında seyyar kilise de bulundurmaktadırlar. Kadim Müminlerin yanlarında seyyar kilise bulundurmasının sebebi kilisenin kadim Rus inancındaki önemi ile bağlantılıdır. Rus felsefesinde Slavcıların savundukları görüşlerden de gördüğümüz üzere Rus toplumunda kilise, sadece bir ibadethane değil, aynı zamanda insanların gelip toplandığı, beraber bir şeyler paylaşabildikleri bir alandır.

Slavsever Homyakov da Rus kilisesinin toplum için ne kadar önemli olduğunu vurgulayan düşünürlerdendir. Homyakov'a göre kilise bir organizma değil, müminlerin birleştiği bir toplanma yeridir. Homyakov, kişinin kilisede ve kilise ile birlikte kendi benliğine ulaşabileceğini düşünmektedir. Katolik Kilisesi de kilisenin tüm faaliyetlerinde din adamlarına yoğunlaşarak bireyin özgürlüğü engellemekte ve insanların kiliseye aktif olarak katılmalarını alıkoymaktadır. Bunun yanında Rus Kilisesi, bir "meclis organı" gibi çalışmaktadır.²¹²

Eserde Kadim Müminler bir gün Dinyeper Irmağı'nın üzerindeki büyük bir şehre taş köprü inşaatı yapmak için gelirler. Şehir ırmağın sağ tarafına kurulmuştur. Kadim Müminler de sol tarafında çayırlık bir alana yerleşmişlerdir. Leskov bu alanı tarif ederken

²¹⁰ Wendy R. Salmond, "Design Education and the Quest for National Identity in Late Imperial Russia: The Case of the Stroganov School", *Studies in the Decorative Arts*, 1994-Bahar, Cilt.1, Sayı.2, s.2-24

²¹¹ Emily Sebastian, *The Culture of Russia*, Britannica Educational Publishing, New York, 2019, s.77

²¹² Vasily V. Zenkovsky, "The Spirit of Russian Orthodoxy", *The Russian Review*, Cilt.22, Sayı.1, Ocak-1963, s.38-55

Kadim Müminlerin kişiliğini okuyucuya göstermektedir; "*Öyle harika bir manzara vardı ki, baktıkça kalbi tatlı bir şekilde ürperiyormuş gibi geliyordu insana! Bildiğiniz gibi, bizler basit insanlarız, ancak Tanrı'nın yarattığı güzelliği elbette hissederiz.*"²¹³

Kadim Müminler bu alanda barınaklar yapmaya başlamışlardır. Evlerini inşa ederken atalarının yapmış olduğu şekilde inşa etmişler, dini yaşamları ön plana çıkacak şekilde düzenlemeye özen göstermişlerdir. Örneğin, tüm kutsal yadigarları ata geleneklerinin gerektirdiği gibi oturma odasına koymuşlardır. Kadim Müminler burada rahatça çalışmaya başlamışlar, dini vecibelerini rahatlıkla yerine getirmişlerdir. O dönemde Rusya'da sürekli olarak kovuşturmaya uğrayan Kadim Müminler için bu hayat bir cennet gibidir. Kimse kendilerini izlemiyor, yasaklar koymuyor, onlar da dinlerini rahatlıkla yerine getiriyor, istediklerini gibi ilahilerini söylüyor ve çalışma saatlerinden sonra oturma odasında toplanıp Luka Kirilov öncülüğünde dualarını ediyorlardır.

Leskov'un eserinde bahsetmiş olduğu gibi Kadim Müminler, Rus tarihinde her zaman hükümet tarafından kovuşturmaya uğramışlardır. Kadim Müminlerin ibadetlerini rahat bir şekilde gerçekleştirememelerinin, hükümet tarafından tehlikeli olarak görülmelerinin, sürekli olarak yakın takipte olmalarının ve baskı görmelerinin sebeplerinden birisi, on yedinci yüzyılda yaşanan isyanlar ile olan bağlantıdır.

Rus tarihinde önem arz eden Stenka Razin isyanının patlak verdiği yıl olan 1670 ile Pustozersk'de bulunan Avvakum ve arkadaşlarına karşı yeni ve vahşice yapılan önlemlerin alınması aynı yıla denk gelmektedir. Bu olayı bir tesadüf olarak görmek gayet zordur. Bir diğer olay ise 1682 yılında ortaya çıkan streltsıy (askeri ayaklanma) isyanıdır. Avvakum ve arkadaşları 1682 yılı Nisan ayında idam edilmiş, streltsıy isyanı ise hemen ardından Mayıs ayında patlak vermiştir. Tarihler birbirine çok yakın olmasına rağmen, streltsıy isyanındakiler Avvakum'un öldüğünden haberdar değildir. İsyanın çıkma sebepleri arasında tahta bulunan iki çara (I.Petro ve kardeşi V.Ivan) olan tahammülsüzlük ve ekonomik çıkarlar bulunmaktadır. Fakat her halükârda, streltsıy'nın "dilekçesi", Pustozersk ile yakın temas halinde olan Kadim Mümin (Raskol) rahip Nikita Dobrynin'in *Çukur* adlı (Пустосвят-Pustosviyat) yazısı tarafından çizilen eski bir inanç yolundan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple hükümetin, Kadim Müminler ile isyan arasında bir

²¹³ Nikolay Semyonoviç Leskov, *Çelik Pire*, s.70

paralellik olup olmadığı konusunda bir şüphesi doğmuştur.²¹⁴ Bu durum da hükümet tarafından Kadim Müminlere karşı güvensizlik oluşturmuştur.

Sonraki bölümde Leskov, iş sahibi Yakov Yakovleviç'in Kadim Müminlerin ilahilerini kaydedip daha sonra onlar gibi okumaya çalışması ile ilgili olarak kendi fikir dünyasını açığa çıkaran bir şey söylemektedir; "*Kuşkusuz aynı notayı tutturamazdı, zira eski tarzda yazılmış bir ilahiyi, Batı'nın notalarıyla tam olarak tutturmak mümkün değildi.*"²¹⁵

Nikolay Leskov'a göre Rus olan her bir şey kendi benliğince güzellik taşımakta, Batı'nın dahil olması ise o güzelliği bozmaktadır. Leskov bu sebeple, 19. yüzyılda meydana gelmiş olan Batıcılık akımlarına karşı sürekli olarak geçmişe özlem duymaktadır. Çünkü Rusya eski halinde kendi öz benliğini yaşatmaktadır. Ne zaman Batı kültürü Rusya'ya girmeye başlamış, o zaman Rusya ve Rus kültürü bozulmaya başlamıştır.

Kadim Müminlerin işverenin İngiliz olması, dönemin Rusya'sının bir resmini bizlere göstermektedir. Rusya'nın sanayileşme evresinde modern cihazlar kullanılarak üretim yapılmaya başlanmıştır. Bu sanayilerin çoğunun başında da Kadim Müminlere mensup köylülerden oluşan aileler vardır. Aileler, Moskova ve çevresindeki şehirlerde fabrika inşa etmişlerdir. Buradaki tezatlık, Kadim Müminlerin içine kapanık ve zaman zaman yabancı düşmanlığına varan mezhepleridir. Fakat mezhepleri İngiliz ve Alman makinelerini satın almaktan ve makinenin nasıl kullanıldığını işçilerine öğretmek için yabancıları getirmekten onları alıkoymamıştır.²¹⁶ Bu durum aynı zamanda Kadim Müminlerin ticari zekasını bizlere göstermektedir. Böylece dini görüşleriyle ticareti birbirine karıştırmayan Kadim Müminler ustaca işlerini yürütmüşlerdir.

Bir gün Kadim Müminlerin içerisindeki yaşlılardan Maroy, çelik cıvataları kumla karışmış katranla sıvayıp kara gömmüş, ardından etrafına tuz dökerek çeliği kesilecek duruma getirmiştir. Bunu gören Avrupalılar, Maroy'u tebrik edip kendisinin iyi derece fizik bildiğini söylemişlerdir. Fakat Maroy ne fizik ne de herhangi bir bilim dalına hakimdir, sadece Tanrı'nın kendisine bahsettiği aklı kullanmıştır.

²¹⁴ Michael Cherniavsky, a.g.m., s.1-39

²¹⁵ Nikolay Semyonoviç Leskov, a.g.e., s.70

²¹⁶ Paul Bushkovitch, a.g.e., s.216

Bu durum Leskov'un *Tulalı Şaşı Gözlü Solak ve Çelik Pirenin Masalı* eserinde gördüğümüz olayın aynısıdır. İşçiler bir başarı sağladıktan sonra Avrupalı biri bunu bilimle ilişkilendirip kendisini övmektedir fakat Leskov'a göre Rusların bunu yapabilme başarısı salt Tanrı vergisine bağlıdır. Düşünce dünyasından açıkça görebildiğimiz gibi Nikolay Leskov, sanayileşme ve batıcılıkla gelen gelişmelere karşı, Rus kültürünün özünde bulunan Ortodoks Hristiyanlık öğretilerini savunmaktadır. Bu öğretilere göre her başarı Tanrı'nın sayesinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple Leskov mekanik bir zihin yerine maneviyatı güçlü bir kalbi ön plana çıkartmaya çalışmaktadır.

Kadim Müminlerin bazı işlerini yapan orta yaşlı, kurnaz bir adam olan Pimen İvanov yaşlı Maroy'un yapmış olduğu bu olayı görüp her yerde anlatmaya ve insanlara hava atmaya başlamıştır. Bunu duyan önemli bir zatın hanımı Pimen'e çeşitli işler için dua etmelerini istemiştir. Hanımefendi sırasıyla kızı olmasını, yeni bir ev kiralamayı ve oğlunun derslerinden geçmesini istemiştir. Hanımefendinin her isteği kabul olmuş, Pimen de her dua için kadından yağ lambası için yağ parası almış fakat bu paraları aldığını ise Kadim Müminlere söylememiştir.

Bir gün Yahudilerin arasında yolsuzlukla ilgili bir konu hasıl olmuş, bu olayı da yetkili bir memurun çözmesi istenmiştir. Hanımefendi hemen Pimen'in yanına gelip bu işi kocasının yapması için Kadim Müminlerin dua etmesini istemiştir. Pimen de bunu hemen kabul etmiş ve yağ parasını kadından almıştır. Fakat hanımefendi bununla yetinmeyip bizzat Kadim Müminlere şükranlarını sunmak istediğini belirtmiştir. Kadının ısrarlarına itiraz edemeyen Pimen, onu Kadim Müminlerin yaşadığı barınakların olduğu yere getirmiştir. Fakat Kadim Müminler, kadından (polis baskınına karşı hazırlanmış oldukları gibi) ikonaları gizlemişlerdir. Kadın etrafa bir göz gezdirip onların sofralarında oturup tekrar evine dönmüştür.

Leskov bu bölümde kadın hakkında bir teşbih yapmaktadır. Kadın için "*Bozkır keçisi gibi zayıf ve kıvrak bir hanımefendiydi.*"²¹⁷ demiştir. Bu olay Sperrle'nin teorisini akıllara getirmektedir. Leskov'un hikâyenin içerisinde insanları yaşayan canlılar üzerinden açıklamasının sebebinin Irmhild Christina Sperrle "organikçilik" düşüncesi üzerinden açıklamaktadır. Organikçilik, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan felsefi bir yönü oluşturmaktadır. Bu eğilim açısından toplum, bütünleşik bir organizma olarak

²¹⁷ Nikolay Semyonoviç Leskov, *a.g.e.*, s.77

görülmekte ve toplum ve canlı organizma arasında paralellikler çizilmektedir. Sperrle'ye göre Leskov'un edebi etkinliği bu eğilimin ana akımında gelişmektedir. Buna göre yazarın, o zamanın ekonomistlerinin ve sosyologlarının yazılarını incelediği görülmektedir.²¹⁸

Hanımfendinin ayrılmasından sonra olay tekrar anlatıcının olduğu zamana geçmektedir. Hanın içerisinde bir tartışma çıkmaktadır; Kadın güzel midir yoksa çirkin midir? Anlatıcı hanımfendiyi güzel bulan kişilerle ilgili olarak ideal Rus kadın tipini anlatmaya başlamaktadır. İdeal kadının çırpı bacaklı veya kemerli bir burnu olmasının yerine, hokka burunlu, güçlü bacaklara sahip ve her işi yapabilen bir kişi olmasını tercih etmektedirler. Kaşları ise bir yay gibi olmalıdır. Kadın tipinde sahte bir inceliğin olmasının yerine, etine dolgun olması analık tipi açısından daha anlamlı kabul edilmektedir. Ardından anlatıcı bu tarz kadın tipinin artık eskide kalmış olduğu söyleyerek özlem duymaktadır.

Nikolay Leskov'un nostalji duyduğu kadın tipi, Rus halk masallarında karşımıza çıkan ideal Rus kadın tipolojisini bizlere göstermektedir. Örnek vermek gerekirse Rus halk masallarında hiçbir zaman uyuyan bir prenses görülmemektedir. Bilakis, Rus masallarında kadın kahramanlar sürekli bir işle uğraşmaktadırlar. Evlerine bakmakta, eşlerine veya nişanlılarına zor vazifelerde yardım etmektedirler. Rus halk edebiyatında kadın güzelliği hakkında halk anlayışı birkaç klişeden ibarettir; Yüz bembeyaz, yanaklar pembe, kaşlar karga gibi siyah, gözler yıldızlar gibi parlak, duruş kuğununki gibi, yürüyüş tavus kuşununki gibi olmaktadır. Güzел kabul edilen bu kadın profili, halk şiirinde, destanlarında, masallarında ve türkülerinde yer almaktadır.²¹⁹ Burada önem verilen olay, kadının evin tüm işlerine koşturabilmesidir. Nikolay Leskov'a göre güzel ve başarılı kadın, evin tüm işlerini çekip çevirebilen kadın tipi olarak kabul görmektedir.

Hanımfendinin gitmesinin ardından geceleyin Luka Kirilov'un eşi Mihaylitsa rüyasında bir horoz görür. Uyandığında ise kapı eşiğinde bir kuzunun olduğunu görüp eşini uyandırmaya çalışır. Luka Kirilov uyanıp içeri geçtiğinde bir anda şaşkınlıktan dona kalmıştır. Çünkü koruyucu Melek ikonasının olduğu alan boşalmış, koruyucu melek ise Luka'nın ayaklarının dibine gelmiştir. Kadim Müminler bunu kötü bir olaya yormuşlar.

²¹⁸ Ksenia Girfanova v Inna Cheremisina v Galina Bobrova, a.g.m., s.410-415

²¹⁹ Mariia Talianova-Eren, a.g.m., s.1255-1270

Kokuya kapılarak Hemen 12 tuğlanın üstüne meleği yerleştirmişlerdir. Tam bu sırada kapı çalmış ve bir asker Pimen'i aradığını söylemiştir.

Askerin Pimen'i aramasının sebebi, hanımefendinin eşinin başına Yahudiler sebebiyle kötü işler gelmesidir. Eşi bir gün kasabaya gitmiş ve tüm dükkanları teftiş etmek adına mühürletmiş, teftişi ise yarın yapacağını söylemiştir. Dükkanlarının içerisinde yasadışı mallar olan Yahudiler toplanıp adamın yanına gelmişler ve rüşvet teklif etmişlerdir. Adam inat edip kabul etmese de Yahudilerin yirmi beş bin rublelik teklifini kabul etmiş ve mührü kaldırmaları için dükkanlarına bastığı mührü bir günlüğüne Yahudilere vermiştir. Yahudiler yasadışı malları dükkanlarından kaldırıp tekrar beyin yanına gelmişler ve teftişini yapmalarını istemişlerdir. Adam mührü geri vermelerini isteyince Yahudiler bunu kabul etmemiş, vermiş oldukları parayı geri verirse mührü vereceklerini söylemişlerdir. Fakat adam bunu kabul etmemiş ve bir gün boyunca durumu düşünmüştür. En sonunda adam çaresizlikten Yahudilerin teklifini kabul etmiştir. Fakat bu seferde Yahudiler bir gün boyunca dükkanlarının kapalı kaldığını, bu sebeple beyin kendilerine yirmi beş bin ruble vermelerini isterler. Adam başka bir çaresi olmadığından bu teklifi kabul etmek zorunda kalır. Ardından adam ve eşi yaşadıkları olaylardan dolayı Kadim Müminleri suçlamaya başlarlar.

Adam ve eşi uzun süre tartışmalarının ardından, Pimen'i yanlarına çağırırlar ve ondan yaşadıkları talihsiz olaylardan dolayı kendilerine yirmi beş bin ruble vermelerini ister. Pimen hemen gerçekleri söylemeye, kendilerinin aslında fakir olduğunu, işçi olarak çalıştıklarını anlatmaya başlar. Pimen'e inanmayan kadın şöyle der; *“Hayır! Bunu dinlemek bile istemiyorum; ya bana bu parayı derhal verirsiniz, ya da kocam hemen şimdi valiye gider ve sizin dualarınızı, ibadetinizi, her şeyinizi anlatır, bu da sizin için çok fena olur.”*²²⁰

Kadının söylemiş olduğu sözler o dönemde Kadim Müminlerin yaşamış olduğu zor süreci görmemiz açısından önemlidir. Adamın Yahudilerle yaşamış olduğu olaylar, kendi açgözlülüğünden kaynaklanmasına rağmen, yine de tüm olayların sonunda suçu Kadim Müminlere atmıştır. Çünkü o dönemde Kadim Müminler toplum tarafından ötekileştirilmiş bir konumdadır. Hanımefendinin Pimen'i, Kadim Müminlerin yapmış

²²⁰Nikolay Leskov, *Mühürlü Melek*, Helikopter Yayınevi, Çev. Hazal Yalın, İstanbul, 2016, s.34

oldukları dualar sebebiyle tehdit etmesi ise kendilerinin rahatça dinlerini dahi yaşayamadıklarının bir göstergesidir.

Bu olayların ardından hanımefendinin eşi 25 kişilik adamlarını Kadim Müminlerin evlerine göndermiştir. Tam bir kargaşanın yaşandığı bu alanda, Kadim Müminlerin ikonaları toplanmaya başlanmıştır. Kadim Müminler engel olmak istese de başaramamışlar ve memurlar ikonaların hepsini almıştır. Bu esnada Luka Kirilov'un eşi Mihaylitsa önem verdikleri için mühürlü melek ikonasını eteğinin altına saklamaya çalışmış fakat gücü yetmeyince ikona elinden düşmüş ve memurlara yakalanmıştır. Bunu gören adam (hanımefendinin eşi) daha çok sinirlenmiş ve mühürlü melek ikonasının üstüne mühür basıp ikonayı aldirtmiştir.

Mühürlü Melek eserindeki olayları iki bölüm olarak ayırırsak birinci bölüm burada bitmektedir. İkinci bölüm ise alınmış olan mühürlü melek ikonasının geri alınma sürecini anlatmaktadır. Hikâyenin birinci bölümü genel olarak Kadim Müminlerin mütevazi hayatlarını, yaşantılarının ne kadar saf olduğunu ve Hristiyanlığı hayatlarının en temel parçası haline getirdiklerini konu almaktadır. Bu yaşam tarzı Leskov için ideal bir hayatın resmi gibidir.

Kadim Müminler, mühürlü melek ikonasının aynısını tekrar yapıp orijinaliyle değiştirmek istemektedirler. Bu işi yapmak amacıyla da kendilerine on yedi yaşında genç bir delikanlı olan Levontiy'i seçmişlerdir. Fakat bundan önce mühürlü melek ikonasını yapacak olan usta bir sanatçıya ihtiyaçları bulunmaktadır. Leskov, Levontiy'i anlatırken genç delikanlının Tanrı sevgisiyle dolu, dindar bir kişi olduğunu söylemiş, ardından delikanlının uysal ve iyi huylu oluşunu anlatırken Levontiy'i anlatıcının yanında bulunun bir kişinin gümüş dizginli gayretli "kır atına" benzetmiştir. Bu durum Sperrle'nin teorisine yine bir örnek niteliğindedir.

Kadim Müminlerin yardım talep ettikleri Psikopos mühür basılmış haldeki mühürlü meleği görünce, ikonanın artık kullanılmaz olduğunu söyleyip onu pencerenin önündeki sunağa koydurtmuştur. Yaşanan bu durumlar Kadim Müminleri ikonalarından ayrı kalmalarının acısıyla hasta etmiştir. İş yerinde ise musibetler çıkmış, birileri işveren Yakov Yakovleviç'e bu tür musibetlerden korunmak istiyorsa, Kadim Müminleri işten çıkarması gerektiğini dahi söylemiştir. Fakat İngiliz bunu kabul etmeyip onlara yardım etmeye çalışmıştır. Yakov Yakovleviç, dertlerini bir güzel dinlemiştir. Kadim Müminler

Mühürlü Meleğin kendileri için ne kadar değerli ve ikonaların neden önemli olduğunu anlatmıştır. Bu tasvirler açıkça insanın ruhuna hitap etmekte ve Hristiyanları dua etmeye itmektedir.

Herhangi bir aksilik veya musibette ilk olarak Kadim Müminlerin akla gelmesi yine dönemin insanların onlara olan bakış açılarını bizlere göstermektedir. Diğer yandan bir erdem göstergesi olarak Kadim Müminlerin işverenleri İngiliz Yakov Yakovleviç de kendi işlerindeki sıkıntılarının ve dertlerinin sebebini onlarda görmeyip yardım etmek istemektedir. Bu durum Nikolay Leskov'un benimsemiş olduğu "iyiliğin yayılcılığı" ilkesinin bir sonucudur.

Şiddetsizlik ilkesi, Tolstoy tarafından ortaya çıkmış ve Leskov tarafından da benimsenmiştir. Leskov, Tolstoy'un "şiddetsizlik, dirençsizlik" ifadesini ilk kez kullanmasından sonra, negatif olarak algılanmasına neden olan talihsiz yanlışları ortadan kaldırmak istemiştir. Tolstoy kötülüğe karşı direnmeyi savunmuş ve hatta kötülüğe karşı üstünlük sağlama umuduyla bu direnişin yürütülmesi için topluma bir program sunmuştur. Nikolay Leskov göre iyiliğin yayılımının aksine insan düşmanlığı veya şiddet ve yıkım düşüncesi, kişiyi ruhsal ıstıraplarla doldurmaktadır.²²¹

Tüm konuşmaların ardından İngiliz Yakov Yakovleviç ve eşi Kadim Müminlere yol masrafları için para vermiştir. Onlar da melek tasvirini yapacak olan ustayı bulmak için yola çıkmışlardır. Anlatıcı, genç delikanlı Levontiy birlikte yola çıkmıştır. İlk olarak Moskova'ya varan ikili Moskova'da beklediklerini bulamaz çünkü Moskova artık eskisi gibi değildir. Kadim Müminlerin gözündeki Moskova algısıyla uzaktan yakından alakası olmayan bu şehir, artık insanların birbirine yalan söylediği, dolandırıldığı ve gününü gün ettiği bir yer olmuştur. İki eski inançlı, kadim Rus yurdunu bu halde görünce derin bir üzüntüye kapılır.

Leskov'un bu bölümde yine toplumu manevi yönden ele aldığını görmekteyiz. Moskova'nın eski halinden uzaklaşmasından dolayı Kadim Müminlerin üzüntü duyması, şehrin Kadim Müminlerin merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Kadim Müminler, Rus tarihinde gerçekleşmiş olan reformları sapkınlık, şeytanın Rus Kilisesi ve devletini ele geçirmesinin bir işareti olarak görmekteyler. Bu sebeple pek çoğu dünyanın sonunun

²²¹ William B. Edgerton, a.g.m., s.524-534

geldiğini düşünüp kuzeye kaçmış veya topluca intihar etmiştir. Kadim Müminler Batı'dan veya dış dünyanın buluşlarından korkarak ve güvenmeyerek orta çağ Moskova'sındaki gibi içedönük ataerkil topluluklarda yaşamaktadırlar.²²² Bu sebeple bu bölümde Leskov, Kadim Müminlerin karakterine işlemiş olan içe kapanıklıklarını ve eski Rusya'daki yaşamdan kopmamış olduklarını okuyucuya göstermektedir. Burada değinilen toplumsal bozuklukların (yalan, dolandırıcılık, maddiyata önem verme vb.) sebebinin halkın kadim inançlarının ve geleneklerinin terk edilmesiyle oluştuğuna inanmaktadırlar.

Moskova'nın ardından anlatıcı Mark, aradığı usta Sevastyan'ı bulur ve kendisini Kadim Müminlerin yanına getirir. Kadim Müminler işverenleri Yakov Yakovleviç ile birlikte bir plan yapmışlardır. İngiliz, Psikopos'un yanına gece ayinine gitmiştir. Burada pencerenin sunağında bulunan mühürlü meleği alıp paltosuna saklamış ve Luka'da ondan mühürlü melek ikonasını alıp hemen usta Sevastyan'ın yanına getirmiştir. İngiliz'in ters bir durumda ele verilmemesi adına da dışarıdaki pencerenin önünde yaşlı Maroy bulunmaktadır.

Her şey en ince ayrıntısına kadar düşünülmüştür. Usta Sevastyan mühürlü meleğin üstündeki mührü büyük bir ustalıkla çıkarmış ve kopyasını yapmış olduğu diğer melek ikonasını da Luka'ya vermiştir. Fakat kopya olan melek ikonasına mührü ise İngiliz işveren Yakov Yakovleviç'in eşi vurmuştur. Luka Kirilov hemen kopya ikonayı alıp dışarı çıkmıştır fakat dışarıda buz yığınlarının ırmağın üstünde sürüklendiğini görmüştür. Bu kötü havada kayıkların hepsi ırmağın içerisinde kaybolmuştur. Luka tek çaresinin bu olduğunu düşünüp, köprünün üstündeki zincirlerle karşı kıyıya geçmeye çalışmıştır. Bu esnada karşı kıyıda bulunan Maroy dede ise Luka Kirilov'a "meleklerin" yol gösterdiğini görmüştür.

Luka hemen elindeki kopya ikonayı İngiliz'e vermiş fakat ikonanın üstündeki mühür yok olmuştur. Herkes mührün koruyucu melek tarafından kaldırıldığını düşünmüştür. Yakov Yakovleviç hemen piskoposun yanına gidip diz çökmüş ve tüm olanları kendisine anlatmıştır. Piskopos ise yaşananları dinleyince herkesi affetmiştir.

Leskov hikayesini şu sözlerle bitirmektedir; "*Böylece hepimiz tek bir çobanın kuzu sürüsü gibi toplandık ve ancak o zaman anladık bizim mühürlü meleğimizin bizi nasıl ve*

²²² Orlando Figes, *a.g.e.*, s.191

nereye götürdüğünü. İlk anlamamıştık ve ayaklarımız birbirine dolanmıştı ama sonra o korkunç gecenin bize gösterdiği gibi, insanların birbirine sevgisi sayesinde bizim ruhlarımıza basılı mühürler de kaybolmuştu."²²³

3.2.2. Leskov ve Kadim Müminler

Nikolay Leskov hikâyenin sonunda her şeyin sebebini açıklayarak aslında hikâyede hiçbir mucizevi olayın olmadığına değinmektedir. Böylece Leskov asıl odaklanması gereken olayı okuyucuya göstermektedir. Önemli olan Kadim Müminlerin tek bir çatı altında, anayurtlarının sevgisi ve kadim Hristiyan öğretilerinin sevgisi altında birleşmiş olmalarıdır. Genel bir çerçevede baktığımız zaman bu durum Leskov'un tüm Rus halkının kendi kültür ve dinine sahip çıkmış bir şekilde yaşadığı bir Rusya idealinin de yansımasıdır.

Mühürlü Melek eserinde Leskov, zayıf ve ince hanımefendiyi bozkır keçisine, genç delikanlı Levontiy'nin uysal ve iyi huylu olmasını kır atına, melek ikonasını değiştirecekleri son bölümde dışarıdaki havanın kötülüğünü anlatırken ırmağın üstündeki buz yığınlarını, vahşi hayvanlara benzetmektedir. Tüm bunlar Sperrle'nin Leskov için söylemiş olduğu organikçilik tezine örneklerdir.

Sperrle, organikçiliğin bir bütünüün parçalarının toplamından daha fazlası olduğu fikrine dayandığına inanmaktadır. Sonuç olarak, bütün çeşitli aşamalardan (varoluş, gelişme ve bozulma) geçen ve gelişmeyi amaçlayan herhangi bir canlı organizmaya benzetilmektedir. Sperrle, Leskov'un özellikle de insan ve yaşam arasındaki ilişkiyi tarif ederken kendi tarzında organik metaforları sıklıkla kullandığını göstermektedir.²²⁴ Nikolay Leskov'un hikâyede kullanmış olduğu metaforların kaynağı genellikle halk sanatı fakat çoğunlukla İncil'dir. Hikâyenin pek çok yerinde İncil'den parçalar ve bölümler söylenmekte ve kullanılmaktadır.

Spontane, doğal ve basit olan Leskov'un karakterleri ise organiktir. Kahramanlar derinden dindarlardır. Hikâyenin içerisinde önemli bir rolü olan işverenleri İngiliz Yakov Yakovleviç ve eşinin diğer inançlara karşı hoşgörülü olduklarını da söyleyebiliriz. Yazar,

²²³ Nikolay Leskov, *Mühürlü Melek*, s.97

²²⁴ Ksenia Girfanova v Inna Cheremisina v Galina Bobrova, a.g.m., s.410-415

okuyucuya kendi bakış açısını ve görüşünü iletmek için karakterlerini ve stillerini kullanmaktadır. Leskov, samimi inancının herhangi bir kişiye zarar veremeyeceğine inandığı için dini hoşgörü konumunu bozmamaktadır. Leskov'un karakterleri çekicidirler. Bunun sebebi samimi olmaları, doğuştan gelen gayretleri ve inançlarını takip etmelerinden kaynaklanan tutkularıdır.

Kadim Müminlere genel olarak baktığımız zaman dikkat çeken özellikleri ise dini en içten duygularıyla yaşamalarıdır. Leskov hayatının son çeyreğinde Tolstoy'un daha sonra İsa'nın öğretilerinin özü olarak gösterdiği unsurlar tarafından etkilenmiş ve Tolstoy gibi Yeni Ahit'i doğru anlamaya büyük önem vermiştir. Nikolay Leskov belirli bir kiliseye üyelik veya belirli bir ritüelin yapılmasının yerine, Hristiyanlığın kalbini, bir dostun aşkı ve sevdası gibi kabul etmiştir.²²⁵

“Eski İnananlar” olarak da bilinen bu insanlar arasında şehitlik psikolojisi, dini meselelerde laik müdahaleyi reddetmenin bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Kilisenin dindar üyelerinden çoğu, eski inançlara karşı olan sarsılmaz inançlarından dolayı zulüm görmüştür. Aynı şekilde, genel olarak Ortodoksluğun yeni bir özelliğini ortaya çıkarmıştır; Kilise gelenekselliği veya kadim Kilise babalarının öğretilerine bağlılık. Kadim Müminler, Kilise yaşamının kuruluşundan itibaren gelen tüm değerleri sağlam bir şekilde desteklemiş ve diğer taraftan dinin içerisine konulmaya çalışılan yeniliklerin tamamını da reddetmişlerdir. Geçmişe bağlı kalmak, sürekli olarak kutsal Kilise babalarına yönelmek, hiçbir şekilde Ortodoksluğun çağdaş eğilimlere duyarlı olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine, esas bir geleneğe sıkı sıkıya bağlı kalarak modern bir toplumdaki geniş faaliyetlere de aktif bir şekilde katılmışlardır.²²⁶

Rusya'da topluluk halinde yaşayan Kadim Müminlerin çoğu eserde de gördüğümüz gibi işçi veya köylüdür. O dönemde Kadim Müminlerin sayılarının Rus köylü nüfusunun yüzde 40'ına vardığı tahmin edilmektedir.²²⁷ Kadim Müminler mülkiyet üzerinde komünal sahipliği, kolektif emeği ve resmi otoritelerden bağımsız bir şekilde karşılıklı yardımlaşmayı öngörmektedir. Böylece herkesin ortak malı olan ekilebilir arazilerin beraberce sürülmesiyle elde edilen ürünlerin herkese dağıtılması amaçlanmaktadır.

²²⁵ William B. Edgerton, a.g.m., s.524-534

²²⁶ Vasily V. Zenkovsky, a.g.m., s.38-55

²²⁷ Catherine Evtuhov v Richards Stites, a.g.e., s.78

Manastır komünizmi denilebilecek bu sistemle kolektif ekonomiye dayanan “minyatür” bir sosyalist devlet ortaya çıkmıştır. Minyatür denilmesinin sebebi ise bu toplulukların en fazla 1000 üyeden oluşmasındandır. Bunun yanında tüm otorite birimlerine erkeklerin sahip olduğu Kadim Müminlerin içerisinde disiplin, sadakat, itaat ve namusluluk ilkeleri önem arz etmektedir. Sık sık evrensel mesihçilikten bahseden Kadim Müminler, gelişmek amacıyla değil bilakis içlerine ve özlerine dönme amacındadırlar.²²⁸

Bütün bunlar Nikolay Leskov’un ideolojisinin bir yansımasıdır. Kadim Müminlerin Rusya’ya olan sarsılmaz inançları ve değişim görmemiş eski Rus dinini yaşatmaya devam etmeleri Leskov için mühim bir durumdur. Doğu-Batı tartışmalarının gündemden inmediği bir yüzyılda ne doğuyu ne de batıyı seçmiş olan bu grup, kadim Rus yaşam tarzını yaşatmaya devam etmiştir. Bu sebeple Leskov’un okuyucuya vermek istediği mesajların hepsi halihazırda bu hayat tarzının (Dini her zaman yüreklerinde hissetmeleri, kendi aralarına fesat karışmasına izin vermemeleri, etrafındaki insanlara iyiliği yaymaları) içerisinde barınmaktadır.

Kadınların pozitif mitolojik simgelerinin Rus folklorunda var olmasına rağmen, Rus Ortodoksluğunda bu durum nadirdir. Diğer yerlerde olduğu gibi Rusya’da da kadın azizler bulunmaktadır. Fakat sayı olarak gayet azdırlar. Leskov’un eserlerinde de pek çok kadın figürleri bulunmaktadır. Fakat genel olarak başkahramanlar erkektir. Günün ataerkil tutumlarına uygun olarak, Leskov eserlerinde liderliği erkeklerin eline vermiştir. “Rus” veya “rodina” (vatan) kelimeleri gramatik olarak feminen kelimeler olsa da Leskov için ağırlıklı olarak maskülen olmuştur.²²⁹

Kadim Müminler sorunu, statülerinin 1861 manifestosu ile yumuşatılmasından bir sene sonra 1862 yılında liberal Aleksandr Vasilyeviç Golovnin’in Eğitim Bakanı olmasının ardından bir kez daha gündeme gelmiştir. Kadim Müminler, hükümetten kendi çocuklarına eğitim vermelerini istemiştir. 1863 yılında Nikolay Leskov, Golovnin tarafından başlatılan bu soruşturmayı yürütmek üzere seçilmiştir. 1883 tarihli bir makalede Leskov, Golovnin’in kendisini liberalden çok, muhafazakâr gördüğü için seçtiğini dile getirmiştir. Ancak Bakan, Leskov’u aynı zamanda liberal yorum yapabileceğini bildiği için seçmiştir. Bu projede Leskov, Kadim Müminlerin çok yetersiz

²²⁸ Richard Stites, *Devrimci Hayaller*, Sel Yayıncılık, Çev. Sabri Gürses, İstanbul, 2011, s.29-30

²²⁹ Peter I. Barta, *a.g.e.*, s.110

bir okul kavramı varken nasıl bir okul istediklerini anlamaya çalışmıştır. Leskov'un Kadim Müminler'in eğitim görüşleri hakkındaki değerlendirmesi son derece mühimdir. Kadim Müminler, diğer Hristiyanlardan farklı olarak kendi okullarına gitmek istemişlerdir. Onlar eğitim almaktan memnun kalınca, aydınlanmanın kendileri ve diğerleri arasındaki farkları ortadan kaldıracağından korkmaktadırlar. Çocuklarının başkalarıyla rekabet edebilmeleri için yeterli eğitimi almalarını istiyorlar, (Ticari ve mesleki amaçla aritmetik ve Almanca dersi) fakat bir insanın gelişimine katkısı büyük olan tarih, coğrafya ve fen hakkında ders alınmasını istemiyorlardır.²³⁰ Bu durum onların ne tür bir ikilemin içerisinde olduklarını bizlere göstermektedir.

Leskov Kadim Müminler hakkında yapmış olduğu seyahatin ardından altmış nüsha halinde basılmış olan raporunu hazırlamış ve edinmiş olduğu materyalleri başka birçok yayında kullanmıştır. Bunlardan en çok bilineni 1873 yılında yazdığı *Mühürlü Melek* adlı eseri olmuştur. Esere genel itibariyle baktığımız zaman Leskov'un Kadim Müminlerden etkilendiğini söylemek mümkündür.

Nikolay Leskov, Rusya'da kendi kabuğuna çekilmiş olan Kadim Müminler topluluğuna erişim izni verilen nadir yabancılardan birisidir. Leskov'un her ne kadar onlar hakkındaki düşünceleri 1863'teki ziyaretinden sonra değişmeye başlamış (Leskov onların bağnaz davranışlarının da bulunduğunu idrak etmiştir.) olsa da yazara göre Kadim Müminler inançlarına derinden bağlı, eski Rus kültürünü korumaya adanmış ve ulusal karakterleri yüceltmeye çalışan bir zümreyi oluşturmaktadır.²³¹

²³⁰ James Muckle, *a.g.m.*, s.81-110

²³¹ Faith Wigzell, "The staraya skazka of Leskov's "Soboryane": Archpriests Tuberozov and Avvakum", *The Slavonic and East European Review*, Cilt.63, Sayı.3, Temmuz-1985, s.321-336

SONUÇ

Nikolay Leskov, Rus edebiyatının doğuşu ve aynı zamanda en parlak dönemi olarak kabul edilen bir dönemde dünyaya gelmiştir. Puşkin ile başlamış olan bu süreç, Gogol, Tolstoy, Dostoyevski, Turgenyev ve daha pek çok başarılı yazar tarafından devam ettirilmiştir. Tolstoy'u dışarda tutarsak, diğer yazarlardan farklı olarak Leskov edebiyat ile asil bir görevi ifa etmektedir.

19. yüzyıl, Rus toplumu için kuşak çatışmasının görüldüğü bir dönem olmuştur. Çünkü bundan 100 sene evvel Petro dönemiyle birlikte Ruslar, Batı dillerini öğrenmeye, pek çok anlamda Batı'ya açılmaya ve Avrupa'da çıkan gazete ve makaleleri okumaya başlayarak yepyeni bir siyasi kelime dağarcığıyla batının yansıttığı fikirlerle tanışmışlardır. Bunların yanında sanayileşme ile birlikte dünyanın sürekli olarak gelişmekte olması, Rusları gelişimi sağlamak adına Batıya yönelmeye sevk etmiştir. Petro devrinin sonlarına doğru ise artık Batıcı olan bir kesim ortaya çıkmıştır. Fakat her toplumda olduğu gibi Batıya yönelik Rus toplumunun kültürünün ve değerlerinin de bozulması anlamına gelmiştir. Artık Rus düşünce yapısı ortadan kalkmaya ve yerine Batı kültür ve fikriyatı egemen olmaya başlamıştır.

Bu durum Rusya'da büyük bir çatışmayı ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar Petro yapmış olduğu reformlar ile ülkesinin refahını arttırsa da yapılan tüm reformlar saraydan inme olmuş ve halka zorla kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Halk içerisinde hala daha Rus kültüründen vazgeçmemiş insanlar bulunmuş, bu da toplumun ikiye bölünmesine sebep olmuştur. İşte bu durum 19. yüzyıl Rusya'sının ana gündem maddesidir.

Leskov, Büyük Petro tarafından Rusya'nın Avrupalılaştırılmasından önce yazılmış olan sözlü ve yazılı edebiyatı, bazı Rus entelektüellerinin de düşündüğü gibi, yerli edebiyat olarak algılamıştır. Eski Rusya'ya karşı nostaljik bir sevgi duyan Nikolay Leskov, ortaçağ azizlerinin hayat öyküsü veya iyi kalpli olmayı öne çıkaran mistik öyküleri kaleme almıştır. Bu durum Leskov'un fikir dünyasını şekillendirmiş ve hayatına yansımıştır.

Avrupalılaştırmanın etki ettiği diğer bir alanda Ortodoksluk olmuştur. Leskov batılılaşmaya karşı eğitimin, özellikle çocukların eğitiminin önemli olduğunu savunmuştur. Fakat eğitim yalnız başına bir anlam ifade etmemektedir. Yazar aynı zamanda çocuklara ahlaki eğitiminde verilmesi gerektiğini söylemektedir. Leskov eğitimin, İsa'nın hayat düsturuyla beraber anlaşılmasını ve ancak bu şekilde çocukların eğitilmesi gerektiğini düşünmektedir. Leskov'un mantığına göre bu şekilde eğitim görmemiş bir çocuk ne kadar eğitim almış olursa olsun, tam manasıyla yetişmiş sayılamamaktadır. Çünkü edebiyat bir insanın gelişmesini sağlayan en güçlü etkenlerden birisidir. Leskov'un özellikle iyiliğin bulaşıcılığını anlatmış olduğu kısa hikayeleri pozitif Hristiyanlık vizyonunun temel dinamiklerini ortaya çıkarmaktadır. Eserlerinden de görüldüğü üzere Nikolay Leskov, Hristiyan ahlakının Rus insanını doğru yola götüreceğine tam anlamıyla inanmaktadır.

Nikolay Leskov'un hayatına baktığımız zaman hiçbir yapıya veya görüşe tam anlamıyla bağlı olmadığını görmekteyiz. 19. yüzyıl gibi toplumun çeşit çeşit gruplara ayrıldığı, Puşkin'in Dekabrist, Dostoyevski'nin Petraşevski Çevresi'nden ve Turgenyev'in Batıcı olduğu böyle bir dönemde hiçbir görüşe bağlı olmamak, Leskov'u diğer yazarlardan farklı bir konuma sokmaktadır. Leskov'un bu özgün tavrı ve eleştirel görüşlerinden dolayı toplumun pek çok kesimi (solcular, muhafazakârlar, liberaller) ona güven duyamamıştır. Fakat bu durum esasen Leskov'un kalıplara sığmayan bir yazar olmasından kaynaklanmaktadır. O, hayatı boyunca Tanrı'yı arayan bir insan olmuştur. Bu aynı zamanda hakikati kendi içinde aramak anlamına da gelmektedir. Leskov'un kendisini dizginlemeye çalışan tüm kalıplardan ve dış etkilere kurtulmasına neden olan bu arayış, yazarın yaşamının her döneminde "doğruyu" aramasına olanak sağlamıştır.

Diğer yandan Leskov'un yaşadığı çağa karşı reddiye içeren düşünceleri, zamanın ötesinde bir kaleme sahip olduğunu bizlere göstermektedir. Çünkü Leskov'un yaşamış olduğu zaman ister istemez modernleşmenin Rus yaşam biçiminin içerisine dahil olduğu bir zamandır. Seküler yaşam tarzının Rusya'nın her yerine yayıldığı bir dönemde, kadim Rus yaşam biçimini savunmak, gerçekleşmesi güç bir düşünceden öteye geçememektedir. Nitekim Rusya 19. yüzyılda her ne kadar batı-doğu veya modern-eski tartışmasının içine girmiş olsa da günün sonunda toplum daha da modern bir toplum olma yolunda

ilerlemiştir. Leskov her ne kadar bu durumun farkında olsa dahi Rus insanının içerisinde milli bir benlik oluşturmak adına doğru bildiğini söylemeye ve yazmaya devam etmiştir.

Nikolay Leskov sahip olduğu bu milli bilinç sayesinde Rusya'ya kuş bakışıyla, geniş bir perspektifle bakabilmiştir. Leskov'un hikayeleri Rus halkının yaşamında karakteristik olan bir birliktelik ruhu taşımaktadır. İyi bir gözlemci olan yazar, edebiyatı insanların fikirlerini etkileme aracı olarak görmüş, eserleriyle genç ve yaşlı pek çok kitleye ulaşabilmiştir. Bunun yanında Leskov, toplumun eğitilmesi gerektiğini savunmuş, Rus halkının ancak eğitildikten ve belli bir kültür birikimine sahip olduktan sonra, damarlarında yatan Rus kimliğine kavuşabileceğine inanmıştır.

Leskov *Mtsenskli Lady Macbeth* eseriyle taşra hayatının genel bir portresini çizmektedir. Eser taşradaki insan profillerinin bir örneğini sunmasının yanında, 19. yüzyıl Rusya'sındaki kadınların durumunu ve tipolojisini de okuyucuya göstermektedir. Hayatı boyunca kimseden değer görmemiş olan Katerina Lvovna karakteriyle yazar, bir cinayet romanından ziyade, toplum nezdinde kadınların değersiz oluşunun altını çizmektedir. 1859'dan itibaren Rusya'da ortaya çıkan ve pek çok yazar ve düşünür tarafından dile getirilen "kadın sorunu" *Mtsenskli Lady Macbeth* eserinin de ana temalarındandır.

Mühürlü Melek eseri ise, 17. yüzyıldan itibaren Rus tarihini etkilemiş bir grubun hikayesidir. Nikolay Leskov, Kadim Müminleri yaşadıkları yerde gören nadir yazarlardandır. Leskov onları bazı konularda "bağnaz" bulmasına rağmen, onların yaşam tarzından etkilenmiş ve edindiği bilgilerle *Mühürlü Melek* eserini kaleme almıştır. Devleti reddeden ve topluluklar halinde kendi minyatür devletlerinde yaşayan bu topluluk, geçmişe olan takıntıları ve mistik din anlayışlarıyla Leskov'un kendisine tutulan bir ayna gibidir.

Zamanın ötesindeki yazar hikayeleri ile okuyucuya doğrudan hitap etmekte ve böylece okuyucuyu düşünmeye sevk etmektedir. Eserlerde kahramanlar bağımsız bir bireymiş gibi kendi başına hareket etmekte ve hikâyenin sonunda ise karakterler (affetmenin ve bağışlamanın önemi vurgulanarak) kendi iradeleriyle doğruyu bulmaktadırlar. Yazar, hikayelerinde okuyucunun yaşam içerisindeki günahlarını veya doğru olmayan davranışlarını görüp düzeltilmesini amaçlamaktadır. Leskov için nihai amaç tam olarak budur; toplum ahlakının düzeltilmesi.

Bu haliyle Leskov, oluşturmuş olduğu pek çok eser ile Rusya'nın geleceğine katkı sağlamıştır. Edebiyatın, toplumun gelişmesi için ne kadar önemli olduğunu görmüş, yazdığı eserlerdeki karakterleri bulunduğu toplumun sosyal ve ekonomik ortamından ayırmamıştır. Nikolay Leskov'un Rusya'nın geniş coğrafyası üzerindeki uzun yolculukları canlı bir hayal gücü ile birleşmiş ve bu keskin gözlem gücü Leskov'un başarılı karakterler oluşturmaya katkı sağlamıştır. Böylece Leskov'un eserlerindeki karakterler, toplumun içerisinden çıkan gerçek figürler olmuştur.

Değişimin son taşıyıcısı bireydir. Bireyi de edebiyatın içerisinde görebilir, toplumun içerisine sinmiş olan modernizmi veya çeşitli akımları edebiyat eserlerinin içerisinde bulabiliriz. Bu tez ile amaçlanan tarihin edebiyatla kurmuş olduğu ilişkinin daha güçlü bir hale geldiğini görebilmekte ve iki disiplin arasındaki bu derin bağlantı sayesinde Rus toplumunun o dönemde yaşamış olduğu sıkıntıları veya sorunları anlayabilmektir.

Bu konu ile ilgili olarak tarihçi Kemal Karpat, *Edebiyat ve Toplum* adlı eserinde şöyle demektedir; “*Biz, edebiyat ve toplum davasını klasik şekille, yani edebiyat toplum için midir, değil midir şeklinde ele almıyoruz. Edebiyatın muayyen bir toplum içinde geliştiğini göz önünde tutarak onu, o toplumun bugününü anlatan ve yarınını hazırlayan bir kuvvet olarak görüyoruz.*”²³²

Edebiyatın sahip olduğu bu kuvvetin bilincinde olarak, bu tez ile tarih araştırması yaparken edebiyatı ana etken olarak kullanıp, iki disiplinin uyumuyla tarihsel bir araştırma yapmayı amaçladım. Sosyal tarihi idrak edebilmek için öncelikle o dönemin yazılmış edebi eserlerine bakmamız gerekmektedir. Çünkü Nikolay Semyonoviç Leskov gibi pek çok Rus yazar yaşadığı dönemin toplumunu, içerisindeki farklı farklı insanların hayat biçimini ve karakterlerini bozmadan olduğu gibi okuyucuya sunmuştur. Bu sebeple 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan Rus edebi eserlerinin pek çoğu, Rusya'daki değişim ve gelişim yüzyılında insanların karakterini ve hayat tarzını görebilmemize olanak sağlamıştır.

²³² Kemal Karpat, *Edebiyat ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.71

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adler, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Ayda Yörükan, 16.Basım, İstanbul, 2019
- Barta, Peter I., *Gender and Sexuality in Russian Civilisation*, Routledge Harwood Academic Publishers, New York, 2001
- Bazanova, B.G. v Buhştaba, B.Ya., v Gruzdeva, L.N., v Reiser, S.A., v Eikhenbaum, B.M., *N.S. Leskov Sabranie Saçineniy v 11 Tomah*, Gasudarsvennyy İzdatelstva Hudojestvennyy Literaturiy, Moskova, 1956
- Bisha, Robin, v M. Geith, Jehanne, v Holden, Christine, v G. Wagner, William, *Russian Women 1698-1917: Experience and Expression, An Anthology of Sources*, Indiana University Press, Bloomington, 2002
- Boockchin, Murray, *1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri*, Dipnot Yayınları, Çev. Ali İhsan Başgöl, 2. Baskı, Ankara, 2018
- Bushkovitch, Paul, *Rusya'nın Kısa Tarihi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017
- Bushkovitch, Paul, *Büyük Petro*, Çev. Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012
- Carrere d'Encausse, Helene, *Tamamlanmamış Rusya*, Çev. Reşat Uzmen, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003
- Cornwell, Neil, *Reference Guide to Russian Literature*, Fitzroy Dearborn Publishers, Londra, 1998
- Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç, *Puşkin Konuşması*, İletişim Yayınları, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, 2015
- Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, Çev. Vügar İmanov, İstanbul, 2010
- Eagleton, Terry, *Edebiyat Nasıl Okunur*, İletişim Yayınları, Çev. Elif Ersavcı, 4. Baskı, İstanbul, 2019
- Eggers, David, "Timothy Mcsweeney's The Presumption Of Good Will", Oddi Printing Company, New York, 2002

- Engel, Barbara Alpern v Rosenthal, Clifford N., *Beş Kızkardeş Beş Narodnik Kadınının Anıları*, Kaldıraç Yayınevi, Çev. Hüseyin Edeş v Cevdet Aşkın, İstanbul, 2012
- Evtuhov, Catherine v Stites, Richard, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018
- Farquhar, Michael, *Secret Lives of the Tsars*, Random House Trade Paperback, New York, 2014
- Figes, Orlando, *Nataşa'nın Dansı*, İnkılap Kitabevi, Çev.Figen Dereli, İstanbul, 2009
- Gorjachkina, M., *Satira Leskova*, Akad. Nauk SSSR, Moskova, 1963
- Han, Byung-Chul, *Şiddetin Topolojisi*, Metis Yayıncılık, Çev.Dilek Zaptçioğlu, 2.Basım, İstanbul, 2017
- Hobsbawn, E.J., *Devrim Çağı*, Dost Kitabevi, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, 2016
- Hosking, Geoffrey, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, İletişim Yayınları, Çev.Kezban Acar, 3. Baskı, İstanbul, 2019
- İşçi, Onur v Önal, Onur, *Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü: Harp Yahut İhtilal*, Kronik Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2019
- Karpat, Kemal, *Edebiyat ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017
- Kovaleva, G.P., *Rus Felsefesi Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Çev.Dr.Kasım Mominov, Konya, 2014
- Koyre, Alexandre, *19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe*, Belge Yayınları, Çev. İzzet Tanju, İstanbul, 1994
- Kropotkin, Pyotr, *Rus Edebiyatında İdealler ve Gerçeklik*, Hece Yayınları, Çev. Burak Ş. Çelik, İstanbul, 2018
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Türk Tarih Kurumu, 6.Baskı, Ankara, 2014
- Leskov, Andrei Nikolayeviç, *Zhizn' Nikolaia Leskova*, Hudojestvennaya Literatura, Moskova, 1984
- Leskov, Nikolai, *The Enchanted Wanderer*, Alfred A.Knopf, New York, 2013

- Leskov, Nikolai, *Mtsensk İlçesi'nin Lady Macbeth'i*, Okuyan Us Yayınevi, Çev.Günay Çatao Kızıllırmak, İstanbul, 2012
- Leskov, Nikolay Semyonoviç, *Çelik Pire*, Yapı Kredi Yayınları, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, 2018
- Leskov, Nikolay, *Eski Zaman Delileri*, Çev. Uğur Büke, Dedalus Yayınları, İstanbul, 2016
- Leskov, Nikolay, *Büyülü Gezgin*, Everest Yayınları, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, 2015
- Leskov Nikolay, *Mtsenskli Lady Macbeth*, Dedalus Kitap, Çev. Uğur Büke, İstanbul, 2016
- Leskov, Nikolay, *Mühürlü Melek*, Helikopter Yayınevi, Çev. Hazal Yalın, İstanbul, 2016
- McLean, Hugh, *Nikolai Leskov: The Man and His Art*, Harvard University Press, London, 1977
- Montefiore, Simon Sebag, *Romanovlar 1613-1918*, Yapı Kredi Yayınları, Çev. Nurettin Elhüseyni, 2. Baskı, İstanbul, 2019
- Mirsky, D.S., *A History of Russian Literature*, Edit.Francis J. Whitfield, Northwestern University Press, Illinois, 1999
- Nabokov, Vladimir, *Rus Edebiyatı Dersleri*, İletişim Yayınları, Çev. Yiğit Yavuz-Fatih Özgüven-Ayşe Nihal Akbulut, İstanbul, 2013
- Paert, Irina, *Old Believers, Religious Dissent and Gender in Russia, 1760-1850*, Manchester University Press, New York, 2003
- Riasanovsky, Nicholas V. v Steinberg, Mark D., *Rusya Tarihi*, İnkılap Kitabevi, Çev.Figen Dereli, İstanbul, 2016
- Sebastian, Emily, *The Culture of Russia*, Britannica Educational Publishing, New York, 2019
- Seignobos, Charles, *Rus Hükümeti*, Yeditepe Yayınevi, Yay. Haz. Vefa Kurban, İstanbul, 2018
- Simmons, Robert v Ahsian, Naisha, *The Book of Stones*, Heaven & Earth Publishing, Vermont, 2007
- Steiner, George, *Tolstoy mu Dostoyevski mi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Sevda Çalışkan, İstanbul, 2015

- Stites, Richard, *Devrimci Hayaller*, Sel Yayıncılık, Çev. Sabri Gürses, İstanbul, 2011
- The Bible, The Gideons, Genesis, Bölüm.3, 1-24
- Troitskiy, V.Yu., *N.S.Leskov Naçala Puti İstoki Tvorşestva*, Rasiskaya Akademiya Nauk, 2015, Moskova
- Tuminez, Astrid S., *Russian Nationalism Since 1856*, Rowman Littlefield Publishers, Oxford, 2000
- Turgenyev, İvan Sergeyeviç, *Avcının Notları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Ergin Altay, İstanbul, 2017
- Volkov, Solomon, *20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi Tolstoy'dan Soljenitsin'e Büyüklü Koro*, Alfa Basım, Çev.Sabri Gürses, İstanbul, 2018
- Walicki, Andrej, *Rus Düşünce Tarihi*, İletişim Yayınları, Çev.Alaeddin Şenel, 2.Baskı, İstanbul, 2013
- Wortman, Richard, *Russian Monarchy: Repesentation and Rule*, Academic Studies Press, Boston, 2013

Makaleler

- Adams, Arthur E., “Pobedonostsev and the Rule of Firmness”, MHRA, *The Slavonic and East European Review*, Cilt.32, Sayı.78, Aralık-1953, Cambridge, s.132-139
- Aizlewood, Robin, “Leskov’s Ledi Makbet Mtsenskogo uezda: Composition and Symbolic Framework”, *The Slavonic and East European Review*, Cilt.85, Sayı.3, Temmuz-2007, s.401-440
- Aman, Thomas, L., “Leskov’s First Series of Sketches”, AATSEEL, *The Slavic and East European Journal*, Cilt.12, Sayı.4, 1968, Los Angeles, s.424-434
- Aslan, Mahir, “Rus Kaynakları Işığında Slavseverlik ve Politik İz düşümü Panslavizm”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt.3, Sayı.2, 2018, s.52-83
- Avrich, Paul, “The Legacy of Bakunin”, *The Russian Review*, Cilt.29, Sayı.2, Nisan-1970, s.129-142

- Barsom, Valentina K., “Идеологическая Дилемма: Место Лескова В Советской Литературной Критике”, *Revue Des Études Slaves*, Cilt.58, Sayı.3, Nikolaj Semenovič Leskov 1831-1895, 1986, s.393-400
- Benjamin, Walter, “The Story-Teller: Reflections on the Works of Nicolai Leskov”, *Chicago Review*, Cilt.16, Sayı.1, 1963, s.80-101
- Bowers, Catherine D., “Nikolaj Leskov's Reminiscences of Kiev: Examples of His Memoir Style”, *Harvard Ukrainian Studies*, Cilt.6, Sayı.4, Aralık-1982, s.477-484
- Cherniavsky, Michael, “The Old Believers and the New Religion”, *Slavic Review*, Cilt.25, Sayı.1, Mart-1966, s.1-39
- Edgerton, William B., “Leskov and Tolstoy: Two Literary Heretics”, *The American Slavic and East European Review*, Cilt.2, Sayı.4, Cambridge, 1953, s.524-534
- Emerson, Caryl, “Back to the Future: Shostakovich's Revision of Leskov's 'Lady Macbeth of Mtsensk District'”, *Cambridge Opera Journal*, Cilt.1, Sayı.1, Mart,1989, s.59-78
- Florinsky, Michael, “Russian Social and Political Thought 1825-1855”, *The Russian Review*, Cilt.6, Sayı.2, İlkbahar-1947, s.77-85
- Girfanova, Ksenia, v Cheremisina, Inna, v Bobrova, Galina, “Reception of N.S. Leskov’s Religious and Philosophical Worldview in English-speaking Critic”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Sayı.206, 2015, s.410-415
- Groys, Boris, “Russia and the West: The Quest for Russian National Identity”, *Springer*, Cilt.43, Sayı.3, Mayıs-1992, s.185.198
- Kucherskaya, Mayya, “Journalist, Reader and Writer: Investigating Leskov’s Creative Method”, *Scando-Slavica*, 62:1, 2016, Moskova, s.58-78
- Lantz, K.A., “Leskov's "At the Edge of the World": The Search for an Image of Christ”, AATSEEL, *The Slavic and East European Journal*, Cilt.25, Sayı.1, İlkbahar-1981, s.34-43
- Lavrin, Janko, “Kireevsky and the Problem of Culture”, *The Russian Review*, Cilt.20, Sayı.2, Nisan-1961, s.110-120
- Lavrin, Janko, “Khomyakov and the Slavs”, *The Russian Review*, Cilt.23, Sayı.1, Ocak-1964, s.35-48

- Lavrin, Janko, "Populists and Slavophiles", *The Russian Review*, Cilt.21, Sayı.4, Ekim-1962, s.307-317
- Lottridge, Stephen S., "Nikolaj Leskov Moral Vision in the Prolog Tales", *The Slavic and East European Journal*, Cornell University, Cilt.18, Sayı.3, 1974, s.252-258
- Mehdiyev, Nebi, "Petersburg ve Moskova Karşıtlığı: Rus Düşüncesinin Tarihsel İkirçikliği", *International Journal of Russian Studies*, Sayı.2, Şubat-2015, s.231-238
- Muckle, James, "Nikolay Leskov: educational journalist and imaginative writer", ANZSA, *New Zealand Slavonic Journal*, 1984, s.81-110
- Pasvolsky, Leo, "Russia's First Revolution", *Advocate of Peace through Justice*, Cilt.88, Sayı.9/10, 1926
- Porter, Andrew, "Lady Macbeth of Mtsensk", *The Musical Times*, Cilt.104, Sayı.1450, Aralık-1963, s.858-860
- Pushkarev, Sergei G., "The Russian Peasants' Reaction to the Emancipation of 1861", *The Russian Review*, Cilt.27, Sayı.2, Nisan-1968, s.199.214
- Reyfman, Irina, "Dishonor by Flogging and Restoration by Dancing: Leskov's Response to Dostoevsky", *Urbandus Review*, Columbia University Slavic Department, Cilt.13, 2010, s.109-125
- Rieber, Alfred J., "Alexander II: A Revisionist View", *The Journal of Modern History*, Cilt.43, Sayı:1, 1971, s.42-58
- Russell, J.G.K., "Leskov and His Quarrel with the Men of the Sixties", *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes*, Cilt.12, Sayı.2, 1970-Yaz, s.108-127
- Salmond, Wendy R., "Design Education and the Quest for National Identity in Late Imperial Russia: The Case of the Stroganov School", *Studies in the Decorative Arts*, 1994-Bahar, Cilt.1, Sayı.2, s.2-24
- Schwencke, C.G., "Some Remarks on the Use of Structural and Linguistic Devices in Leskov's Prose", *The Slavonic and East European Review*, Cilt.50, Sayı.121, Ekim-1972, s.546-557

- Talianova-Eren, Mariia, “Rus ve Türk Folklorunda Kadın Figürü”, *İdil Dergisi*, Cilt.6, Sayı.26, 2017, s.2155-2170
- Timmons, Wilbert H., “Robert Owen's Texas Project”, *The Southwestern Historical Quarterly*, Cilt.52, Sayı.3 Ocak-1949, s.286-293
- Troickij, Vsevolod Ju., “Leskov i Puti Razvitiya Ruskoy Literaturı”, *Revue des études slaves*, Cilt.58, Sayı.3, NIKOLAJ SEMENOVİČ LESKOV 1831-1895(1986), s.401-412
- Troyan, N., “The Philosophical Opinions of the Petrashevsky Circle”, *Philosophy and Phenomenological Research*, Cilt.6, Sayı.3, Mart-1946, s.363-380
- Wigzell, Faith, “Leskov's Soboryane: A Tale of Good and Evil in the Russian Provinces”, MHRA, *The Modern Language Review*, Cilt.83, Sayı.4, Ekim-1988, s.901-910
- Wigzell, Faith, “Russian Dream Books and Lady Macbeth's Cat”, *The Slavonic and East European Review*, Cilt.66, Sayı.4, Ekim-1988, s.625-630
- Wigzell, Faith, “Folk Stylization in Leskov's "Ledi Makbet Mtsenskogo uezda””, *The Slavonic and East European Review*, Cilt.67, Sayı.2, Nisan-1989, s.169-182
- Wigzell, Faith, “The staraya skazka of Leskov's "Soboryane": Archpriests Tuberozov and Avvakum”, *The Slavonic and East European Review*, Cilt.63, Sayı.3, Temmuz-1985, s.321-336
- Whittaker, Cynthia H., “The Women's Movement during the Reign of Alexander II: A Case Study in Russian Liberalism”, *The Journal of Modern History*, Haziran-1976, Cilt.48, Sayı.2, s.35-69
- Williams, Robert C., “The Russian Soul: A Study in European Thought and Non-European Nationalism”, *Journal of the Study of Ideas*, Cilt.31, Sayı.4, 1970, s.573-588
- Wortman, Richard, “Alexander II's Journeys through the Russian Empire”, Oxford University Press, *The American Historical Review*, Cilt.95, Sayı.3, Haziran-1990, s. 745-771
- Zenkovsky, Vasily V., “The Spirit of Russian Orthodoxy”, *The Russian Review*, Cilt.22, Sayı.1, Ocak-1963, s.38-55

- Žilko Aleksij, i Mekšs, Èduard, “Staraabriyadçestva v Latviy: Vıyçera i Sivodniya”, *Revue des études slaves*, Cilt.69, Sayı.1/2, Vieux-Croyants Et Sectes Russes du XVIIe siècle à nos jours, 1997, s.73-88

Dijital Kaynaklar

- Leskov Nikolay Semenoviç, <https://www.kostyor.ru/biography/?n=115>
ERİŞİM TARİHİ:13.07.2019
- Aforizmy Tsitatıy iz Knig N. S. Leskova,
<https://web.archive.org/web/20120425230520/http://leskov.lit-info.ru/review/leskov/001/26.htm> ERİŞİM TARİHİ:29.07.2019
- Djizni i Deyatelnosti H.S. Leskova,
http://az.lib.ru/l/leskow_n_s/text_00294.shtml ERİŞİM TARİHİ:25.08.2019
- Nikolai Semenovich Leskov,
<https://web.archive.org/web/20140718190127/http://www.kirjasto.sci.fi/leskov.htm> ERİŞİM TARİHİ:02.08.2019
- Leskov, Nikolai Semenoviç,
<https://www.krugosvet.ru/enc/literatura/leskov-nikolay-semenovich> ERİŞİM TARİHİ: 18.09.2019
- Hironologiçeskaya Kanva, <https://rvb.ru/leskov/bio/kanva.htm> ERİŞİM TARİHİ: 20.09.2019